

TÜRK AKADEMİSİ

Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

www.tasav.org

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 8 ▪ Sayı/No: 45 ▪ Kasım/November 2017

ISSN: 1309-601X

TASAV Adına Sahibi / Owner on behalf of TASAV

İsmail Faruk AKSU

Editör/Editor

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL

Sayı Editörü / Issue Editor

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Konur Alp KOÇAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

Doç. Dr. Kürşad TURAN

Dr. Kubilay KAVAK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Prof. Dr. Nevzat AYPEK Doç. Dr. Ali GÜRSEL

Prof. Dr. Hilmi DEMİR Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT Doç. Dr. Ruhtan YALÇINER

Prof. Dr. Mahir NAKİP Doç. Dr. Erol TURAN

Prof. Dr. A. Bedri ÖZER Dr. Öğr. Ü. Atila BEDİR

Prof. Dr. Eyyüp YARAŞ Dr. Öğr. Ü. Mahmut ÇİTİL

Prof. Dr. Celalettin YAVUZ Dr. Öğr. Ü. Hasan EŞİCİ

Prof. Dr. A. Burçin YERELİ Dr. Öğr. Ü. Ali GÜLER

Prof. Dr. Yusuf SARINAY Dr. Öğr. Ü. Alpay GÜNAL

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU Dr. Öğr. Ü. Cemil Doğaç İPEK

Doç. Dr. Alparslan BAŞARAN Dr. Öğr. Ü. Tuğrul KORKMAZ

Doç. Dr. Savaş ÇEVİK Dr. Öğr. Ü. Hatice MUMYAKMAZ

Doç. Dr. Mehmet EKİZ Dr. Öğr. Ü. Hasan Sencer PEKER

Doç. Dr. Ruhi ERSOY Dr. Öğr. Ü. Turan ŞENER

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Düşünce Dünyasında Türkiz, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) tarafından hazırlanıp Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan ve ulusal hakemli bir dergidir.

Düşünce Dünyasında Türkiz, bilimsel danışman kurulunda ve yayın kurulunda bulundurduğu farklı disiplinlere mensup akademisyenler ile bilimsel nitelik ve yenilikten ödün vermeyen saygın bir akademik dergi olarak İngilizce ve Türkçe makalelere ve kitap tahlillerine yer vermektedir.

Düşünce Dünyasında Türkiz; siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesine, mevcut politikaların bilimsel veriler ışığında tahlil edilerek geliştirilmesine ve önemli sorunların çözümüne yönelik politika önerilerinin ortaya konmasına öncelik atfetmekte, bu çerçevede disiplinler-arası araştırmaları teşvik etmektedir.

Sosyal bilimlerin birçok alanında hazırlanacak araştırmalara yer veren *Düşünce Dünyasında Türkiz*, bilimselliğin ilk şartı olan nesnelliği temel yayın ilkelerinden biri olarak kabul eder. Dolayısıyla dergimize yayınlanmak üzere gönderilen tüm yazılar, tarafsız hakemler tarafından en hızlı şekilde gözden geçirilir ve uygun görülmesi hâlinde telif ücretleri yazarına ödenmek kaydıyla basılı ve elektronik ortamda yayınlanır.

About the Journal

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ is a peer-reviewed journal on social sciences published quarterly by TASAV, a non-profit think-tank based in Ankara, Turkey. The editorial board has the authority to decide which papers comply with the rules and principles of academic writing and qualified for publication in the journal. Each paper submitted for publication is subject to review of at least two undisclosed referees. Having a paper published in this journal does not require any payment to TASAV.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 460 1779 ▪ Faks: +90 312 460 1789

www.tasav.org ▪ iletisim@tasav.org ▪ turkiz.dergi@tasav.org

Tasarım, Dizgi ve Baskı / Design and Printing

Net Ofset ve Dijital Matbaacılık Ltd. Şti. ▪ Sertifika No: 18566

Korkutreis Mahallesi Lale Caddesi No: 21/A Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 230 0723

Baskı tarihi / Published in: Eylül/September 2018

İÇİNDEKİLER

Mehmet GÜNAL <i>Editörün Notu</i>	7
Timuçin KODAMAN <i>Sayı Editörünün Sunuşu</i>	9
Cemal KAKIŞIM <i>Avrupa'ya Ulaşan Alternatif Enerji Nakil Hattı: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi</i>	13
Ekrem Yaşar AKÇAY <i>Müzakere Sürecinden Günümüze Türkiye'nin Avrupa Birliği Enerji Politikasına Uyumu</i>	31
Esmem ÖZDAŞLI <i>Bir Dış Politika Aracı Olarak Azerbaycan'ın Enerji Güvenliği ve Politikası</i>	53
Haktan BİRSEL <i>Enerji İşbirliği Temelli Çin'in Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Çin-İran Stratejik Düzleminde Etkili Adımlar</i>	89
Yalçın SARIKAYA & Hanzade COŞKUN <i>Kritik Enerji Altyapısı Güvenliği Bakımından Türkiye: Kavramlar, Kurumlar, Analiz</i>	101
Özlem DEMİRKIRAN <i>Bölgesel İşbirliği ve Barışın Tesisinde Enerji Boru Hatlarının Rolü Olabilir Mi? Rusya-Trans-Kore Doğalgaz Boru Hattı Örneği</i>	121

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli okurlar,

Dünyada ve özellikle de bölgemizdeki gelişmeler, yüz yıl sonra yeni bir paylaşım savaşının yaşandığını açıkça göstermektedir. Türkiye; Ortadoğu, Asya ve Kafkasya gibi enerji kaynakları bakımından yüksek potansiyele sahip bölgelerin tam merkezinde ve geçiş yollarının kesişme noktasında olan bir ülke konumundan dolayı son derece stratejik bir öneme sahiptir.

Ortadoğu'da BOP projesi kapsamında "Arap Baharı" hareketleriyle başlayan ve ülkemizi de etkileyen savaş ve dramların merkezinde enerji kaynaklarına ve geçiş güzergâhlarına hâkim olma kavgası yatmaktadır. Bugün Irak ve Suriye'de yaşananlar ve Doğu Akdeniz'de "enerji dalışı" adı verilen gruplaşmalar ve çatışmaların temelinde de bu hâkimiyet kavgası yatmaktadır.

Enerjinin ekonomik boyutunun yanısıra siyasi, diplomatik, çevresel ve insanî boyutları da bulunmaktadır. Enerjide, dışa bağımlılık en aza indirilirken enerji tedariki ve güvenliğinin sağlanması, enerjide verimliliğin ve milli kaynakların payının artırılması ülkemiz açısından son derece önemlidir.

Her yıl ithal ettiğimiz enerjinin faturası ve bir kırılma unsuru olan cari açığımıza katkısı dikkate alındığında konunun önemi daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu öneme binaen, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın "Daha Çok Yerli, Daha Çok Yenilenebilir" sloganıyla hazırladığı Milli Enerji ve Maden Politikası Stratejisi ve 2015-2019 Stratejik Planında yer alan hedefler çerçevesinde, başta yerli kömür olmak üzere rüzgâr, güneş, hidrolik, jeotermal gibi yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarımızın enerji portföyündeki payı bir taraftan artırılırken, diğer taraftan enerji üretiminde nükleer enerjiden de yararlanılabilmesi için Akkuyu ve Sinop Nükleer Güç Santralleri (NGS) Projeleri bir an önce hayata geçirilmelidir.

Dışa bağımlılığımızın önemli bir unsuru olan doğal gazda kaynak ve güzergâh çeşitlendirmeye ve mevcut LNG depolama tesislerinin

kapasitelerinin artırılmasına ve yeni tesislerin ivedilikle hayata geçirilmesine olan ihtiyaç açıktır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projelerine ek olarak, TANAP ve Türk Akımı gibi projelerinin de tam kapasite faaliyete geçmesiyle ülkemizin bölgedeki önemi daha da artacaktır. Bu kapsamda enerjide 2023 hedeflerine ulaşabilmek için, Türkiye bir yandan nükleer enerji, doğalgaz ve yenilenebilir enerji alanlarında büyük çaplı ve uluslararası projeleri gerçekleştirirken diğer yandan ilkeli ve etkin bir enerji diplomasisi yürüterek enerji transit noktası olmaktan enerji ticaret merkezi olma noktasına gelebilecektir.

Tüm bu gerekçelerle dergimizin bu sayısında Prof. Dr. Timuçin Kodaman'ın sayı editörlüğünde ülkemiz ve bölgemiz açısından sön derece önemli olan enerji konusunu tüm yönleriyle ele aldık. Enerji arz güvenliğini ve uluslararası ilişkiler boyutunu dikkate alan makalelerin okuyucularımıza, uzmanlara ve politika yapıcılara ışık tutacağına inanıyoruz.

Başta dergimizin sahibi ve TASAV Başkanı Sayın İsmail Faruk Aksu olmak üzere, sayı editörümüz Sayın Prof. Dr. Timuçin Kodaman'a, yazıları ile bizleri bilgilendiren tüm akademisyenlere, Yazı İşleri Müdürümüz Sayın Konur Alp Koçak'a, Yayın Kurulu ve Danışma Kurulu üyelerimize, dergimizin tasarım ve basım işlerini gerçekleştiren Net Ofset'in çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum, bir sonraki sayıda buluşmak üzere, iyi okumalar diliyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL
Editör

SUNUŞ

Sanayi İnkılâbı'nın başladığı 19. yüzyıl başından beri dünyada enerji kaynaklarına sahip olabilme veya bunlara güvenli ve sürekli erişim uluslararası politikanın en önemli konularının başında gelmektedir. Birincil enerji üretiminde en büyük paya sahip olan kaynaklar sırasıyla petrol, kömür ve doğal gazdır. Dünya üzerinde tüketilen enerji kaynaklarının dağılımına bakıldığında, tüketimin 2/3'ten fazlasının kömür, petrol, doğal gaz gibi kısıtlı fosil yakıtlardan elde edildiği görülmektedir. Günümüzde enerji üretiminde en büyük pay %87'lik oranla tükenecek olan yakıtlardan, geriye kalan %13'lük pay ise, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır.

Realist ve Neo-Realist kuramlara göre savaş, dış politika araçlarının arasındadır ve silahlı toptan muharebe olarak değerlendirilmektedir. Yapılan askerî operasyonlar görünürde başka gerekçelerle açıklanırken, arka planında enerji kaynaklarının yattığını askerlerin işgal ettikleri bölgelere ayak basar basmaz enerji kaynaklarının haritasını çıkarmaya çalışmalarından da anlaşılmaktadır. Günümüzün gelişmiş ülkelerinin birçoğu kalkınmışlıklarını enerji bölgelerine yaptıkları müdahale ve işgallere borçludurlar. Gelecekte de enerji kaynak ve nakil hatlarını kontrol eden güçler süper güç tanımını sürdürürken, diğer devletler bu özelliklerini devam ettiremeyeceklerdir.

I. Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya üzerinde meydana gelen çatışmaların görünürdeki sebepleri bir yana, arka planında gelişmiş devletlerin enerji rezervlerine sahip olma yahut enerji nakil güzergâhlarını kontrol altında tutma isteklerinin olduğu görülmektedir. İnsanların ihtiyacının karşılanmasında ve kalkınmadaki rolü göz önüne alındığında, devletler arasında yaşanan siyasi krizlerin ve devlet dışı silahlı aktörler arasındaki çatışmaların enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Konunun önemine ve bu alana yönelik artan merakla istinaden, dergimizin bu sayısında Avrasya bölgesinde enerji ve bunların nakil konuları üzerine hazırlanan makalelerde uluslararası ilişkiler bölümlerinden akademisyenler, konunun farklı boyutlarını ele alıp tartışılmakta, bu çerçevede birçok soruya cevap aramaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Cemal KAKIŞIM tarafından hazırlanan “Avrupa’ya Ulaşan Alternatif Enerji Nakil Hattı: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” isimli makalede enerjiye ihtiyaç duyan gelişmiş Avrupa kıtasının ihtiyaçları için Türkiye güzergâhının önemi irdelenmektedir.

İkinci makalede Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Yaşar AKÇAY “Müzakere Sürecinden Günümüze Türkiye’nin Avrupa Birliği Enerji Politikasına Uyumu” isimli makalesinde Avrupa Birliği ve Türkiye arasında müzakere sürecinde enerji uyumu ile ilgili konulara açıklık getirmeye çalışılmıştır.

Dr. Öğr.Üyesi Esmе ÖZDAŞLI, “Bir Dış Politika Aracı Olarak Azerbaycan’ın Enerji Güvenliği ve Politikası” başlıklı çalışmasında, bağımsızlığını yakın tarihte kazanan Azerbaycan’ın sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak nasıl kullanmaya çalıştığı irdelenmektedir.

Dr. Öğr.Üyesi Haktan BİRSEL, “Enerji İşbirliği Temelli Çin’in Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Çin-İran Stratejik Düzleminde Etkili Adımlar” başlıklı makalesinde, dünyanın yeni güç odaklarından Çin’in İran ile enerji işbirliği üzerinden güvenlik yaklaşımlarına cevap aramaktadır.

Doç.Dr. Yalçın SARIKAYA ve Hanzade COŞKUN, “Kritik Enerji Altyapısı Güvenliği Bakımından Türkiye: Kavramlar, Kurumlar, Analiz” başlıklı makalelerinde Türkiye ve enerji güvenliği konusunda teorik çerçeve açısından bir analiz yaparak çeşitli sorulara cevap aramaktadır.

Son olarak Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİRKIRAN, “Bölgesel İşbirliği ve Barışın Tesisinde Enerji Boru Hatlarının Rolü Olabilir Mi? Rusya-Trans-Kore Doğalgaz Boru Hattı Örneği” başlıklı çalışmasında enerji nakil güvenliğinin bölgesel barışa katkısını Rusya-Trans-Kore boru hattı örneği üzerinden tahlil etmektedir.

Zengin bir içerikle hazırlamaya çalıştığımız "Avrasya Bölgesinde Enerji Güvenliği" sayımızın akademisyenler, araştırmacılar ve bu konulara özel ilgi duyan herkes için verimli bir kaynak olacağı temennisiyle iyi okumalar dilerim.

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN
Sayı Editörü

AVRUPA'YA ULAŞAN ALTERNATİF ENERJİ NAKİL HATTI: TRANS ANADOLU DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ

Cemal KAKIŞIM

Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
cemal.kakisim@erdogan.edu.tr

Özet

Doğal gaz, Avrupa Birliği (AB) genelinde en fazla tüketilen enerji kaynakları arasından petrolden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Yeterli rezervlere sahip olmayan AB, doğal gaz tüketimini çeşitli ülkelerden karşılamaktadır. Tedarikçi ülkeler arasında yer alan Rusya, AB ülkelerinin doğal gaz talebinin önemli bir kısmını tek başına karşılamaktadır. Özellikle Baltık, Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri açısından Rusya en büyük tedarikçi ülkedir. Bu ülkeler doğal gaz ithalatının neredeyse tamamına yakınına Rusya'dan karşılamaktadır. Bu ithalat bağımlılığı ise AB enerji arz güvenliği açısından belirsizliklerin artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle AB, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltmak ve tedarikçi ülke çeşitliliğinin arttırmak için Hazar Bölgesi doğal gaz kaynaklarına yönelmiştir. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının AB ülkelerine ulaştırılması için geliştirilen projelerden biridir. TANAP ile Azerbaycan doğal gazı Türkiye üzerinden AB ülkelerine ulaştırılacaktır. Bu çalışmada genel olarak TANAP'ın AB enerji arz güvenliği açısından ortaya çıkaracağı etkiye değinilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde AB ülkelerinin doğal gaz tüketimi ve ithalatı incelenecektir. İkinci bölümde TANAP ilgili bilgilere yer verilecek ve son bölümde tedarikçi ülke olarak Azerbaycan'ın doğal gaz potansiyeli incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Enerji Güvenliği, Doğal Gaz, TANAP

Abstract

After oil, natural gas is in the second place among the most consumed energy sources in the European Union (EU). The EU, which does not have sufficient reserves, meets its natural gas consumption from various

countries. Russia, which is among the supplier countries, meets a significant part of the natural gas demand of the EU countries. Especially, Russia is the biggest supplier country for Baltic, East and South Europe countries. These countries meet nearly all of their natural gas import from Russia. This import dependence causes the increase of uncertainty in terms of the security of the EU's energy supply. That's why, the EU has turned to the Caspian Region's natural gas sources to reduce natural gas dependency on Russia and to increase the diversity of supplier countries. Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) is one of the projects developed to transport Caspian Region's energy sources to the EU countries. Azerbaijan's natural gas will be transported to the EU countries via Turkey with TANAP. In this study, it generally refers to impact of TANAP in terms of the EU's energy supply security. In the first chapter of the study, the EU countries's natural gas consumption and imports will be examined. In the second chapter, the information about TANAP will be included and the natural gas potential of Azerbaijan as the supplier country will be examined in the last section.

Keywords: European Union, Russia, Energy Security, Natural Gas, TANAP

Giriş

Petrol ve kömür kullanımının neden olduğu çevre kirliliğinin endişe verici boyutlara ulaşması ve nükleer enerji santrallerinin güvenilirliğine yönelik endişelerin artması, 2000'li yıllarla birlikte AB'nin doğal gaz tüketiminin hızla artmasına neden olmuştur. Avrupa'da bu artış talebi karşılayacak yeterli doğal gaz rezervlerinin bulunmaması ise doğal gaz ithalat bağımlılığındaki artışı beraberinde getirmiştir. Doğal gazın tedarik edildiği ülkeler arasında Rusya'nın öne çıkması ise AB açısından bazı güvenlik risklerinin doğmasına neden olmuştur. AB'nin Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının hızla artması ve Ukrayna krizlerinde tecrübe edildiği gibi Rusya'nın AB ülkelerine ulaşan doğal gaz akışını sınırlandırması, AB'nin alternatif tedarikçi ülke arayışını hızlandırmıştır. Bu kapsamda fosil enerji kaynakları açısından zengin Hazar Bölgesi, AB için alternatifi olabilecek bölgeler arasında öne çıkmıştır. Bölge ülkeleri arasında yer alan Azerbaycan ise AB

ülkelerine doğal gaz sağlayacak en önemli ülkelerden biri haline gelmiştir.

AB, Hazar Bölgesi doğal gaz kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırmak için Güney Gaz Koridoru Projesi'ni (GGK) geliştirmiştir. Bu kapsamda öncelikle Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi gündeme getirilmiş ancak bu proje, tedarikçi ülkeler açısından yaşanan belirsizlikler nedeniyle hayata geçirilememiştir. Bu başarısız girişimin ardından Türkiye ve Azerbaycan'ın öncülüğünde TANAP gündeme getirilmiş ve tarafların kararlı tutumları sayesinde projenin inşaa aşaması başlatılmıştır. Ancak GGK'nın en büyük kısmını oluşturan TANAP'a fiiliyatta doğal gaz sağlayan tek ülkenin Azerbaycan olması, hattın yeterliliği ve AB'nin doğal gaz arz güvenliğine katkısı açısından soru işaretlerine neden olmuştur.

Çalışmada genel olarak TANAP'ın AB'nin enerji arz güvenliği açısından ortaya çıkaracağı etkiye değinilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde AB ülkelerinin doğal gaz tüketimi ve doğal gaz ithalatı incelenecektir. İkinci bölümde TANAP ilgili bilgilere yer verilecek ve son bölümde tedarikçi ülke olarak Azerbaycan'ın doğal gaz potansiyeli incelenecektir. Çalışmada, Azerbaycan'ın tek tedarikçi ülke olarak kalması durumunda, TANAP'ın AB'nin geneli için yeterli olamayacağı ancak güzergâh ülkeler ve hattın ilk aşamada faydalanacak ülkelerin doğal gaz ihtiyacını karşılamada ve bu ülkelerin Rusya'ya olan ithalat bağımlılığını sınırlandırmada etkili olacağı sonucuna varılmıştır.

AB'nin Doğal Gaz Görünümü ve Enerji Arz Güvenliği

Önemli ölçüde doğal gaz ithalatına bağımlı olan ve doğal gaz tüketimi 2016 yılında 428,8 milyar metreküpe ulaşan AB, ABD'den sonra küresel doğal gaz tüketiminde ikinci sırada yer almaktadır.¹ AB ülkeleri arasında en fazla doğal gaz tüketimi

¹ British Petroleum, "BP Statistical Review Of World Energy June 2017", 66th Edition, 2017, s. 29.

Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Hollanda ve İspanya'da gerçekleşmektedir.² Geleceğe yönelik yapılan tahminlere göre AB genelinde doğal gaz tüketiminin artış göstermesi beklenmektedir. 2025 yılında 523 milyar metreküp olarak gerçekleşmesi düşünülen tüketiminin, 2035 yılında 554 milyar metreküpe ulaşacağı yönünde tahminler yapılmaktadır.³

AB, doğal gaz ithalatını boru hatları vasıtasıyla veya LNG olarak (deniz yoluyla) birçok tedarikçi ülkeden karşılamaktadır. Bu tedarikçi ülkeler arasında yer alan Rusya, AB tarafından yayınlanan istatistiklere göre 2016 yılında Avrupa'nın toplam doğal gaz ithalatının %38,2'sini tek başına karşılamıştır.⁴ AB'nin yaklaşık 429 milyar metreküp olan toplam doğal gaz tüketiminin, 178,3 milyar metreküpü Rusya'dan tedarik edilmiştir.⁵ Rusya'dan en fazla doğal gaz ithal eden AB ülkeleri sırasıyla Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'dır. Özellikle Almanya Rusya'nın en fazla doğal gaz ihraç ettiği ülkedir.⁶ Ancak Rusya bu ülkeler açısından tek tedarikçi ülke değildir. Norveç, Cezayir ve Libya bu ülkelere doğal gaz ihraç eden diğer tedarikçi ülkelerdir. Ayrıca Afrika ve Ortadoğu'da yer alan birçok ülkeden de LNG olarak doğal gaz tedarik edebilmektedirler.⁷

Batı Avrupa ülkeleri dışında diğer üye ülkeler, tedarikçi ülke açısından yeterli seçeneğe sahip değildir. Rusya'ya oldukça yakın olan Baltık, Balkan ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri, önemli ölçüde Rusya'nın doğal gaz ihracatına bağımlı durumdadır. Estonya,

² British Petroleum, a.g.m., s. 12.

³ Nord Stream, Natural Gas and The European Energy Market, Fact Sheet, 2013 <https://www.nord-stream.com/download/document/190/?language=en>.

⁴ Eurostat, "EU Imports of Energy Products-Recent Developments", http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments

⁵ Gazprom Export, "Gas Supplies to Europe", <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>

⁶ Gazprom Export, a.g.m.

⁷ British Petroleum, a.g.m., s. 34.

Finlandiya, Litvanya, Slovakya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan doğal gaz tüketimlerinin %75'den fazlasını Rusya'dan karşılamaktadır. Bu oran, bazı dönemlerde %100'e ulaşabilmektedir.⁸ Aşağıdaki tabloda⁹, Orta ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkelerinin Rusya'nın doğal gaz ithalatına olan bağımlılığı gösterilmektedir. Tabloda bu ülkelerin 2013 yılındaki doğal gaz tüketimine ve bu tüketimin ne kadarının Rusya'dan karşılandığına yer verilmiştir. Tabloya göre Baltık ve Güney Doğu Avrupa ülkelerinin doğal gaz tüketiminin, diğer AB ülkelerine göre oldukça sınırlı miktarlarda gerçekleştiğini görebiliriz. Ancak doğal gaz tüketimi 3 milyar metreküpe bile ulaşamayan bu ülkeler, doğal gaz ithalatı açısından neredeyse tamamıyla Rusya'ya bağımlı durumdadır.

Tablo: Baltık, Orta ve Güney Doğu Avrupa Ülkelerinin Doğal Gaz Tüketimi

Orta Avrupa Ülkeleri	2013 Yılındaki Doğal Gaz Talebi	2013 Yılında Rusya'dan İthal Edilen Doğal Gaz
Avusturya	8,53	4,79
Çek Cumhuriyeti	8,47	7,27
Slovakya	5,81	5,06
Polonya	18,31	11,87
Macaristan	9,28	5,52
Toplam	50,40	34,51
Baltık Ülkeleri		
Estonya	0,68	0,64
Letonya	1,73	1,01
Litvanya	2,71	2,21
Finlandiya	3,48	3,11
Toplam	8,60	7,08

⁸ Eurostat, "EU Imports of Energy Products-Recent Developments", http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments.

⁹ Ralf Dickel, v.d., "Reducing European Dependence on Russian Gas", The Oxford Institute for Energy Studies, 2014, s. 10.

Güney Doğu Avrupa Ülkeleri	2013 Yılındaki Doğal Gaz Talebi	2013 Yılında Rusya'dan İthal Edilen Doğal Gaz
Makedonya		
Bosna Hersek	0,19	0,18
Bulgaristan	2,59	2,67
Sırbistan	2,52	1,84
Yunanistan	3,84	2,39
Toplam	9,30	7,17

Kaynak: Tablo, Reducing European Dependence on Russian Gas¹⁰ isimli çalışmadaki veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Baltık ve Güney Doğu Avrupa ülkelerinin Rus doğal gaz ithalatına önemli ölçüde bağımlı olması, enerji arz güvenliği açısından bazı riskleri beraberinde getirmektedir. Bu risklerin en önemlisi Rusya'nın doğal gaz akışında kesintiye gitme olasılığıdır. Bu kapsamda Rusya ve Ukrayna arasında 2006 ve 2009'da yaşanan siyasi krizler ve son olarak 2014'de Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucu yaşanan kriz, enerji ürünlerine kesintisiz fiziki erişim sağlama noktasında AB için ciddi tehlikeler ortaya çıkmıştır. Rusya'da AB ülkelerine ulaşan doğal gaz akışı, transit ülke konumundaki Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan bu krizlerde çoğu kez kesintiye uğramıştır. İki ülke arasında en son yaşanan krize, 22 Kasım 2013 tarihinde Rusya yanlısı Ukrayna hükümetinin devrilerek yerini Batı yanlısı yönetimin devralması ile başlayan ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla son bulan olaylar neden olmuştur. Siyasi gerilimin tırmanmasıyla Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz borcunu ödememesi nedeniyle doğal gaz kesintisine gidebileceğini on sekiz AB ülkesine mektupla bildirmiştir.¹¹ Bu enerji krizlerden olumsuz etkilenen AB ise tedarikçi ülke olarak Rusya'ya karşı güvenini

¹⁰ Ralf Dickel, a.g.m., s. 10.

¹¹ Erdal Tanas Karagöl-Salihe Kaya, Energy Supply Security and The Southern Gas Corridor (SGC), Foundation For Political, Economic and Social Research, Analysis, 2014, S. 108, s. 10

kaybetmiş ve doğal gaz arz güvenliğini sağlamak için, alternatif güzergâh ve tedarikçi ülke arayışını hızlandırmıştır.

Enerji arz güvenliği konusunda karşılaştığı zorlukları aşmak için birçok politika geliştiren AB, tedarikçi ülkeleri ve boru hattı güzergâhlarını çeşitlendirmek için Hazar Bölgesi ülkelerine yönelmiştir. AB'nin bu yöndeki en önemli girişimlerinden biri ise GGK projesidir. Avrupa Komisyonu tarafından Kasım 2009'da Yeni İpek Yolu olarak adlandırılan GGK girişimi başlatılmıştır. Bu kapsamda Hazar Bölgesi ve Güney Batı Asya'da yer alan birçok ülkeden boru hatları ile AB ülkelerine doğal gaz taşınması planlanmıştır.¹² Hedef bölgeler arasında Hazar Bölgesi ise bu projenin uygulanacağı ilk alternatif tedarik alanı olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda GGK'nın ilk bölümünü, Azerbaycan doğal gazını Türkiye-Gürcistan sınırına ulaştıracak olan Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP), ikinci bölümünü, tamamı Türkiye topraklarında inşa edilecek olan TANAP ve son bölümünü ise Türkiye-Yunanistan sınırından İtalya'ya uzanan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) oluşturmuştur.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)

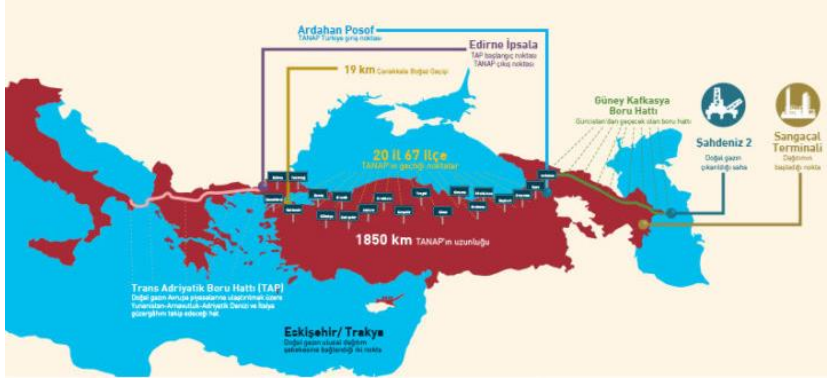
GGK'nın en uzun bölümünü oluşturan TANAP, Azerbaycan doğal gazını AB ülkelerine ulaştırmayı hedefleyen ve tamamı Türkiye'de inşa edilecek şekilde geliştirilen bir projedir. TANAP ile Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz doğal gaz sahasının ikinci aşamasında üretilen doğal gazın, Türkiye ve AB ülkelerinin kullanımına sunulması hedeflenmektedir. TANAP için resmi imzalar, Türkiye ve Azerbaycan Enerji Bakanları tarafından 26 Haziran 2012 tarihinde Türkiye'de atılmıştır.¹³ Toplam maliyeti 7 milyar dolar olarak belirlenen ve 2018 yılında tamamlanması planlanan projenin ortakları arasında SOCAR (%58), BOTAŞ (%30)

¹² Robert Cutler, The Role of The Southern Gas Corridor in Prospects For European Energy Security, Caspian Report, 2014, s. 29

¹³ TANAP, Anlaşmalarımız, <https://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/>

ve British Petroleum (BP) (%12) bulunmaktadır. 1850 km uzunluğundaki boru hattının 19 km'lik tek deniz geçişini Marmara Denizi oluşturmaktadır.¹⁴

Harita: Güney Gaz Koridoru (TANAP, TAP, SCP)

Kaynak: Natural Gas World

TANAP, daha önce gündeme getirilen enerji nakil hatları gibi sadece proje olarak kalmamış ve hattın inşa çalışmalarına başlanmıştır. Temel atma töreni, 17 Mart 2015 tarihinde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Cumhurbaşkanı ile Avrupa Komisyonu'nun Enerji Birliği'nden sorumlu başkan yardımcısının katılımıyla Kars'ta gerçekleştirilmiştir.¹⁵ TANAP'ın 2018 yılında tamamlanması ve aynı yıl Türkiye'ye ilk gaz akışının gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Hattın 31 milyar metreküp olarak belirlenen toplam doğal gaz taşıma kapasitesine, üç ayrı aşamada ulaşılması planlanmaktadır. 2018 ve 2020 yıllarında faaliyete geçecek ilk aşamayla, 6 milyar metreküp doğal gazın Türkiye'ye, 10 milyar metreküp doğal gazın ise AB ülkelerine teslim edilmesi hedeflenmektedir. Kapasitenin,

¹⁴ TANAP, TANAP Nedir?, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

¹⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, Tanap'ın Temel Atma Töreni Gerçekleştirildi, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=807>

2023 yılında ikinci aşama ile 23 milyar metreküpe ve 2026 yılında üçüncü aşamada 31 milyar metreküpe çıkarılması planlanmaktadır.¹⁶

Harita: Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ve Diğer Avrupa Ülkeleri ile Planlanan Ara Bağlantıları

Kaynak: [Trans Adriatic Pipeline](#), "TAP at a Glance",

TANAP'ın Türkiye'nin batısında Yunanistan sınırında, inşaat çalışmaları 2020 yılında tamamlanması planlanan TAP ile birleştirilmesi hedeflenmektedir. TANAP ve TAP arasındaki bağlantı gerçekleştirildikten sonra Hazar Bölgesi doğal gazının, Yunanistan'dan sonra Arnavutluk ve İtalya'ya ulaştırılması planlanmaktadır. Ayrıca Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden Bulgaristan ve Avusturya ulaşacak ara bağlantı boru hatlarıyla, Azerbaycan doğal gazının Orta ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri ile Balkan ülkelerine ulaştırılması da hedeflenmektedir.¹⁷ Bu kapsamda Bulgaristan-Yunanistan ara bağlantısı ile Balkan ülkelerine, Arnavutluk üzerinden İyonya Adriyatik Boru Hattı ile Karadağ, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a, İsviçre

¹⁶ TANAP, TANAP nedir?, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>.

¹⁷ David Koranyi- Matthew Bryza, "A Tale of Two Pipelines: Why TAP Has Won The Day", Natural Gas Europe, 2013
<http://www.naturalgaseurope.com/southern-corridor-strategic-importance-tap-nabucco>

üzerinden Transit Gaz Boru Hattı ile Almanya ve Fransa'ya ve Trans Avusturya Gaz Boru Hattı ile Avusturya'nın Baumgarten doğal gaz merkezine doğal gazın ulaştırılması için çeşitli projeler geliştirilmektedir.¹⁸

İtalya, güzergâh ülkeler arasında Azerbaycan doğal gazından en fazla istifade edecek ülkelerden biridir. Ülkenin son dönemde yaşadığı doğal gaz kesintileri bu görüşü desteklemektedir. İtalya, Ukrayna ve Rusya arasındaki gerilim ve Libya'da yaşanan iç çatışmalar nedeniyle, doğal gaz kesintileri ile karşı karşıya kalmıştır. 2011 yılında Libya'daki çatışmalar nedeniyle Libya'dan İtalya'ya ulaşan Greenstream Doğal Gaz Boru Hattı'nda kesintiler yaşanmış ve İtalya'ya ulaşan doğal gaz akışı kesilmiştir. Yine 2012 yılında Ukrayna ile artan gerilim nedeniyle Rusya'nın Avrupa ülkelerine artan talebi karşılayamayacağını bildirmesi, İtalya'da enerji arz güvenliği endişesine neden olmuştur.¹⁹ Son dönemde yaşanan enerji krizleri, mevcut enerji nakil hatlarında yaşanacak kesintilerde, GGK'nın İtalya için hem kapasite hem de ekonomik açıdan uygun bir alternatif olabileceğini ortaya koymuştur.²⁰

TANAP'ın etkisinin hissedileceği diğer bir güzergâh ülke, doğal gaz talebinin %80'ini²¹ Rusya'dan karşılayan Yunanistan'dır. TAP'ın inşasının tamamlanarak TANAP ile birleşmesiyle, Yunanistan'ın Rusya'ya ithalat bağımlılığının önemli ölçüde azalması beklenmektedir. Ayrıca Azerbaycan doğal gazının, Yunanistan ve Bulgaristan arasında oluşturulacak ara bağlantı boru hatları ile diğer Avrupa

¹⁸ Trans Adriatic Pipeline, "Southern Gas Corridor", <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/the-big-picture/southern-gas-corridor>

¹⁹ Antonio Sileo, "The Importance of Tap For Italy Some Scenarios", <http://caspiabarrel.org/az/2014/06/the-importance-of-tap-for-italy-some-scenarios/>

²⁰ Antonio Sileo, a.g.m.

²¹ British Petroleum, a.g.m, s. 34.

ülkelerine ulaştırılacak olması da Yunanistan'ın transit ülke pozisyonunu güçlendirecektir.²²

Yunanistan ve İtalya'nın yanı sıra yukarıda da ifade edildiği gibi, oluşturulacak ara bağlantı boru hatlarıyla Azerbaycan doğal gazının, Orta ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri ile Balkan ülkelerine ulaştırılacak olması, büyük ölçüde Rus doğal gazına bağımlı olan bu ülkelere enerji arz güvenliği açısından önemli kazanımlar sunacaktır.²³ Bu kapsamda Azerbaycan doğal gazının, Güney Doğu Avrupa ülkelerinin enerji pazarlarındaki rekabeti artırması, Rusya'nın bu pazardaki tekeli sınırlandırması ve doğal gaz ithalat fiyatlarını azaltması beklenmektedir.²⁴ İthalat fiyatlarındaki azalışın sadece bu ülkelerle sınırlı olmayıp AB geneline yayılacağı tahmin edilmektedir. Bu kapsamda TANAP'ın tamamlanarak her yıl 10 milyar metreküp doğal gazın AB doğal gaz pazarına girişiyle, doğal gaz ithalat fiyatlarında her yıl 1000 metreküp başına 2,4 ve 4,81 dolar arasında bir azalış beklenmektedir. Doğal gaz ihracatının 25 milyar metreküpe ulaşmasıyla, fiyatlardaki azalışın 6 ve 12 dolar arasında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.²⁵

Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın yanı sıra diğer Avrupa ülkelerine de doğal gaz sağlama hedefi, TANAP'ın kapasitesinin yeterliliği konusunda soru işaretlerini gündeme getirmektedir. Bu açıdan hattın kapasitesine yönelik AB yetkililerinin de yapmış olduğu açıklamalar dikkat çekicidir. Örneğin AB Komisyonu'nun enerjiden sorumlu eski üyesi Günther Oettinger, TANAP'ın 10 milyar metreküp olan ilk kapasitesine dikkat çekerek, Azerbaycan

²² Michael Hoffman, "Interview with Michael Hoffmann: TAP's Role in European Energy Security", *Turkish Policy Quarterly*, Vol.13, No.2, Summer 2014, s. 96.

²³ Emin Akhundzada, "Energy Security in South East Europe: Role of The Southern Gas Corridor", *Italian Institute For International Political Studies(ISPI)Analysis*, 2015, N:282, s. 7.

²⁴ Emin Akhundzada, a.g.m.

²⁵ Mubariz Hasanov, "Economic Benefits of The Southern Gas Corridor", *Caspian Strategy Institute*, 2014, s. 7.

doğal gazını “çerez” olarak nitelendirmiş ve yetersiz bulmuştur.²⁶ Bu durum Azerbaycan’ın dışında TANAP’a doğal gaz sağlayacak alternatif tedarikçi ülke arayışını gündeme getirmiştir.

Doğal gaz rezervleri açısından oldukça zengin olan Hazar Bölgesi’nde tek rezerv sahibi ülke Azerbaycan değildir. Azerbaycan’ın dışında Türkmenistan ve Kazakistan, Hazar Bölgesi’nde önemli miktarda doğal gaz rezervine sahip ülkelerdir. Türkmenistan ve Kazakistan’ın, doğal gaz rezervi açısından zengin olmaları ve Azerbaycan ile Türkiye’ye yakın bir coğrafyada yer almaları, bu ülkeleri TANAP için alternatif tedarikçi ülke haline getirmektedir. Diğer potansiyel tedarikçi ülkeler ise Türkiye’nin güneyinde yer alan, doğal gaz rezervleri açısından zengin İran ve Irak’tır. Ayrıca Doğu Akdeniz’de keşfedilen gaz kaynakları da TANAP için alternatif olabilecek seçenekler arasında yer almaktadır.

Tedarikçi ülke Azerbaycan’ın Doğal Gaz Potansiyeli

Sovyetler Birliği’nin 1991’de dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri olan Azerbaycan, bağımsızlık sonrası kendi kaderini belirlemeye ve ülke ekonomisini güçlendirmeye çalışmış ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları, ekonominin kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁷ Bağımsızlık sonrası iktidara gelen liderler, petrol kaynaklarının üretime dönüştürülmesi, Batı Pazarlarına ulaştırılması ve enerji sahalarının işletilmesi amacıyla Batılı ülkelerle işbirliği yapılması için çaba harcamıştır.²⁸ Özellikle Haydar Aliyev’in iktidara gelmesiyle yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, Azerbaycan’ın enerji stratejisinin temelini oluşturmuştur. Bu kapsamda Azerbaycan’ın, Avrupa’ya ve komşu ülkelere enerji kaynaklarını ihraç eden önemli bir tedarikçi ülke olması ve uzun

²⁶ John Roberts, Güney Gaz Koridoru Enerjide Yeni Çözüm, Hazar Raporu, 2013, S.3

²⁷ Rovshan İbrahimov, “Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı”, *Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu*, 2012, c. 7, S. 14, s. 128.

²⁸ Gulmira Rzayeva, “The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspectives”, *The Oxford Institute For Energy Studies*, 2015, s. 9.

vadede Orta Asya petrol ve doğal gazının dünya enerji pazarlarına ulaştırılmasında transit bir ülke haline gelmesi hedeflenmiştir.²⁹

Hazar Denizi'nin kıyıdaş ülkelerinden biri olan Azerbaycan, bu hedefleri gerçekleştirebilecek stratejik bir konuma ve potansiyeli her geçen yıl artan enerji kaynaklarına sahiptir. Hazar Denizi'nde kendine ait bölgede ve kara sınırları içerisinde önemli miktarda doğal gaz ve petrol rezervi bulundurmaktadır. Dağınık bir yapıya sahip enerji sahalarında kanıtlanmış yaklaşık 3,35 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır.³⁰ En zengin doğal gaz sahası ise Şah Deniz bölgesidir. Şah Deniz sahasında 1,4 trilyon metreküp doğal gaz rezervinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin toplam doğal gaz rezervlerinin ise yeni yapılacak keşiflerle 6 trilyon metreküpe ulaşabileceği belirtilmektedir.³¹

Azerbaycan'ın doğal gaz üretimi sürekli artmaktadır. En belirgin üretim artışı, 2006 yılında Şah Deniz sahasında üretimin başlamasıyla yaşanmıştır. 2006 yılında 6,1 milyar metreküp olan doğal gaz üretimi, 2008 yılında 14,8 milyar metreküpe yükselerek iki katından fazla bir artış göstermiştir. 2016 yılında ise üretim 17,5 milyar metreküpe ulaşmıştır.³² Üretim miktarının, Şah Deniz sahasının ikinci aşamasının faaliyete geçmesiyle 25 milyar metreküpe ulaşacağı tahmin edilmektedir.³³

Doğal gaz üretimindeki artışa rağmen, ülke içi doğal gaz tüketimi yatay bir seyir izlemektedir. 2006 yılında 9,1 milyar metreküp olan doğal gaz tüketimi, aradan geçen on yıl gibi uzun bir süreye rağmen 10,4 milyar metreküpe yükselmiştir.³⁴ Tüketimin yatay bir seyir izlemesi, Azerbaycan'ın doğal gaz ihracat potansiyelinin sürekli

²⁹ Gulmira Rzayeva, a.g.m., s. 9.

³⁰ Efgan Nifti - Emin Akhundzada - Emin Danış, "Azerbaijan Energy Outlook", *Caspian Strategy Institute*, 2014, s. 2.

³¹ Efgan Nifti, a.g.m., s. 3.

³² British Petroleum, a.g.m., s. 28.

³³ Nifti - Akhundzada - Danış, a.g.m., s. 4.

³⁴ British Petroleum, a.g.m., s. 29.

artmasını sağlamaktadır. Doğal gaz tüketiminde önemli bir artış beklentisinin olmaması da tedarikçi ülke pozisyonunu güçlendirmektedir.

Azerbaycan, doğal gaz ihracatını başta Türkiye olmak üzere Gürcistan, İran ve Rusya'ya yapmaktadır. Doğal gaz ihracatının çoğu, SCP üzerinden Türkiye'ye yapılmaktadır. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı olarak da isimlendirebileceğimiz SCP'nin 2007 yılında faaliyete başlamasıyla, 2014 yılına kadar Gürcistan'a 3,8 milyar metreküp, Türkiye'ye ise 27 milyar metreküp doğal gaz ihraç edilmiştir.³⁵ Sadece 2016 yılında Türkiye'ye ihraç edilen doğal gaz miktarı ise 6,5 milyar metreküptür.³⁶ İran ve Rusya'ya doğal gaz ihracatı ise oldukça sınırlı miktarda gerçekleşmekte ve Türkiye ile olduğu gibi her yıl düzenli olarak yapılmamaktadır.³⁷ Azerbaycan'ın doğal gaz ihracatının artırılabilmesi için mevcut sahalarının geliştirilmesi ve yeni enerji sahalarının keşfine yönelik çalışmalar hızla devam etmektedir. Yapılan tahminlere göre doğal gaz ihracatında önemli bir artış beklenmektedir. Özellikle TANAP'ta taahhüt edilen miktara ulaşılması için, 2021 yılına kadar ihracat hacminin 25 milyar metreküpe ulaşması beklenmektedir. 2030 yılından sonra ise yeni sahalarda yapılacak keşif çalışmaları ile bu miktarın 40 milyar metreküpün üzerine çıkması öngörülmektedir.³⁸

Sonuç

AB'nin Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığının oldukça yüksek olması, Ukrayna ve Rusya arasındaki krizler nedeniyle AB ülkelerin yaşadığı doğal gaz kesintileri ve Kuzey Afrika'daki tedarikçi ülkelerin istikrarsız bir yapıya sahip olması, AB'yi doğal gaz tedarik edebileceği alternatif ülke arayışına sürüklemiştir. Bu kap-

³⁵ Nifti - Akhundzada - Daniş, *a.g.m.*, s. 4.

³⁶ British Petroleum, *a.g.m.*, s. 34.

³⁷ U.S. Energy Information Administration (EIA), "Azerbaijan", <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>

³⁸ Nifti - Akhundzada - Daniş, *a.g.m.*, s. 4.

samda en somut proje olarak inşası devam eden TANAP, Rusya ve Kuzey Afrika'dan Avrupa ülkelerine ulaşan enerji nakil hatlarını çeşitlendirecek oldukça farklı bir güzergâha sahiptir. Ayrıca enerji kaynaklarını, Orta Asya pazarları yerine Batı pazarına hedefi olan Azerbaycan gibi istikrarlı bir tedarikçi ülke tarafından desteklenmektedir.

TANAP'ın AB ülkeleri açısından doğal gaz ithalat fiyatlarından, doğal gaz arz güvenliğine kadar birçok alanda etkili olması beklenmektedir. Bu niteliği itibariyle AB için önemli bir alternatif enerji nakil hattı olan TANAP ile güzergâh ülkeler olan İtalya, Yunanistan ve Arnavutluk'un dışında başta Güney Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine de doğal gaz sağlanması hedeflenmektedir. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizlerin genelde Baltık, Balkan ve Güney Doğu Avrupa ülkelerini etkilemesi, TANAP'ı, bu ülkeler açısından enerji arz güvenliğini sağlama noktasında en iyi alternatiflerden biri haline getirmektedir. Ancak TANAP'a fiiliyatta doğal gaz sağlayacak ülkenin sadece Azerbaycan olması, hattın yeterliliği konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır. AB'de 2016 yılında tüketilen doğal gaz miktarının yaklaşık 429 milyar metreküp ve Azerbaycan'ın doğal gaz üretim miktarının 17,5 milyar metreküp olduğu dikkate alındığında bu soru işaretleri anlam kazanmaktadır. Ancak Azerbaycan'ın doğal gaz ihracat potansiyelinin sürekli arttığı ve TANAP'tan öncelikle yararlanacak ülkelerin Balkan ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri gibi doğal gaz tüketimi oldukça düşük olan ülkeler olduğu unutulmamalıdır. Nihai kapasitesi 31 milyar metreküp olan TANAP'ın, yıllık doğal gaz tüketim miktarları 1 ve 4 milyar metreküp arasında gerçekleşen Güney Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri açısından yeterli olacağı düşünülmektedir.

TANAP, başta İtalya ve Yunanistan olmak üzere AB ülkeleri üzerindeki Rusya'nın baskısını sınırlandıracak ve Ukrayna ile Rusya arasında yaşanacak yeni krizlerden özellikle Güney Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin olumsuz etkilenmesini önleyecektir. Ancak bunun için TANAP'ın inşa edilmesi tek başına yeterli değildir. 2020

Yılına kadar TAP'ın tamamlanması ve bu hattı diğer Avrupa ülkelerine bağlayacak ara bağlantı boru hatlarının hızla inşa edilerek, AB ülkeleri arasındaki enerji alt yapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca GGK'nın dolayısıyla TANAP'ın kapasitesini ve yeterliğini artırmak için Hazar Bölgesi'ndeki ve Türkiye'nin güneyindeki diğer tedarikçi ülkelere ait doğal gazın TANAP'a dâhil edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Antonio Sileo, "The Importance of Tap For Italy Some Scenarios",
<http://caspienbarrel.org/az/2014/06/the-importance-of-tap-for-italy-some-scenarios/>
- British Petroleum, "BP Statistical Review Of World Energy June 2017",
 66th Edition, 2017.
- David Koranyi- Matthew Bryza, "A Tale of Two Pipelines: Why TAP Has Won The Day", Natural Gas Europe, 2013
<http://www.naturalgaseurope.com/southern-corridor-strategic-importance-tap-nabucco>
- Efgan Nifti - Emin Akhundzada - Emin Daniş, "Azerbaijan Energy Outlook",
Caspian Strategy Institute, 2014.
- Emin Akhundzada, "Energy Security in South East Europe: Role of The Southern Gas Corridor", *Italian Institute For International Political Studies (ISPI) Analysis*, 2015, N:282.
- Erdal Tanas Karagöl-Salihe Kaya, Energy Supply Security and The Southern Gas Corridor (SGC), Foundation For Political, Economic and Social Research, Analysis, 2014, S. 108.
- Eurostat, "EU Imports of Energy Products-Recent Developments",
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments.
- Gazprom Export, "Gas Supplies to Europe",
<http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>
- Gulmira Rzayeva, "The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspectives", *The Oxford Institute For Energy Studies*, 2015.

- İktisadi Kalkınma Vakfı, Tanap'ın Temel Atma Töreni Gerçekleştirildi, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=807>.
- John Roberts, Güney Gaz Koridoru Enerjide Yeni Çözüm, Hazar Raporu, 2013, S.3.
- Michael Hoffman, "Interview with Michael Hoffmann: TAP's Role in European Energy Security", *Turkish Policy Quarterly*, Vol.13, No.2, Summer 2014.
- Mubarız Hasanov, "Economic Benefits of The Southern Gas Corridor", *Caspian Strategy Institute*, 2014.
- Nord Stream, Natural Gas and The European Energy Market, Fact Sheet, 2013 <https://www.nord-stream.com/download/document/190/?language=en>.
- Ralf Dickel, v.d., "Reducing European Dependence on Russian Gas", The Oxford Institute for Energy Studies, 2014.
- Robert Cutler, The Role of The Southern Gas Corridor in Prospects For European Energy Security, Caspian Report, 2014,
- Rovshan İbrahimov, "Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı", *Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu*, 2012, c. 7, S. 14.
- TANAP, Anlaşmalarımız, <https://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/>
- TANAP, TANAP Nedir?, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>
- Trans Adriatic Pipeline, "Southern Gas Corridor", <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/the-big-picture/southern-gas-corridor>
- U.S. Energy Information Administration (EIA), "Azerbaijan", <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>

MÜZAKERE SÜRECİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASINA UYUMU

Ekrem Yaşar AKÇAY

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’nin AB ile 3 Ekim 2005’te başladığı müzakere sürecinden günümüze kadar geçen sürede AB’nin enerji politikasına uyumu ele alınacaktır. Esasında Türkiye 1999’da adaylık statüsünü elde ettiğinden beri AB’ye uyum sağlamak için ciddi anlamda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak çalışmamız müzakere sürecinden günümüze kadar geçen süreyi ele alacaktır. Bu bağlamda, öncelikli olarak AB’nin enerji politikası hakkında bilgi verilecek sonrasında Türkiye’nin AB enerji politikasına ne kadar uyum sağladığı ilerleme raporları ele alınarak incelenecektir. Bunun sonucunda Türkiye’nin enerji politikasına tam anlamıyla uyum sağlamak için neler yapılması gerektiği realist bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Enerji, Enerji Politikası, Müzakere Süreci

Abstract

In this study, up to the present from the start of negotiations on October 3, 2005, it will be discussed Turkey's harmonization process to EU energy policy. Indeed, Turkey has made important reforms in order to adapt to the EU seriously since it obtained the candidate status in 1999. However, our study will focus on the period from the negotiation process to the present. In this context, primarily, it will be examined to EU energy policy, as it will be discussed later how to adapt Turkey's EU energy policy as a part of progress reports. As a result, what should be done to ensure that Turkey's compliance with the terms of the EU energy policy will be considered a realist perspective.

Keywords: European Union, Turkey, Energy, Energy Policy, Negotiation Process

Giriş

Enerji insanlık boyunca insanların bağımlı olduğu ve ihtiyaç duyulan bir şey olmuştur. Enerjinin yeterli olduğu yerlerde devletle hızlı bir şekilde sanayileşmiş ve gelişmişlerdir. Günümüz dünyasında enerjiye duyulan ihtiyaç günden güne artmaktadır. Enerjiye duyulan bu ihtiyaç devletlerin de farklı politikalar geliştirmesine neden olmaktadır. Üstelik bu durum enerji konusunda karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu karmaşıklığı gidermek için devletler enerji çeşitliliği için dengeli bir enerji politikası oluşturmaktadırlar. AB üyesi ülkeler de diğer ülkeler gibi enerjinin ne kadar önemli olduğunun farkındadır. Bununla birlikte söz konusu bu ülkeler farklı enerji politikaları gerçekleştirerek enerji politikalarının sürekliliğini sağlamak için çaba sarf etmektedirler (Dahl 2004).

Çünkü AB üyesi ülkelerin diğer ülkelere göre bağımlılıkları fazladır. Örneğin AB enerji ihtiyacının yaklaşık % 50'sini dışarıdan karşılamaktadır. Bu nedenle AB enerji politikalarına çok önem vermiştir. AB ülkeleri enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerji ihtiyaçlarını karşılamının yanında bu kaynakları güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde devam ettirmek istemektedir. Bu yüzden AB yakın dönemde dışa bağımlılığı azaltmak ve enerji arz güvenliğini sağlamak için enerji çeşitliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle AB ortak bir enerji politikası oluşturma yoluna gitmiştir (Güneş ve Arslan 2018).

AB gibi Türkiye de enerjinin büyük bir kısmını dışarıdan sağlamaktadır. Üstelik Türkiye'deki sanayileşme hızı bu enerji talebini gün geçtikçe artırmaktadır. Bununla beraber 3 Ekim 2005'te AB ile katılım müzakerelerine başlayan Türkiye, aslında 1999'da adaylık statüsünü aldığından beri AB müktesebatına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda enerji faslı kapsamında da Türkiye önemli reformlar gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam etmektedir. Enerji konusunda gün geçtikçe daha iyi bir konuma gelen Türkiye, hala bir takım eksiklikleri olmasına rağmen

enerji faslının tamamlanmasına kısmen hazır durumdadır. Ancak hem eksiklikler hem de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin enerji faslını bloke etmesi süreci zora sokmaktadır (BTI 2016).

Bütün bunlara rağmen çalışmamız Türkiye'nin enerji politikalarının AB'ye uyumunun incelemeye çalışacaktır. Çalışmamız öncelikli olarak AB'nin enerji politikasının tarihçesi ve gelişimini ele alacak ardından Türkiye'nin enerji politikası incelenecektir. Son olarak yayınlanan ilerleme raporları kapsamında Türkiye'nin enerji faslına ne kadar hazır olduğu, hangi reformları yaptığı ve hangi reformları yapması gerektiği ele alınacaktır. Çalışmamız realist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada temel metinler gibi birincil kaynaklar kullanıldığı gibi makale, kitap, internet kaynağı gibi ikincil kaynaklar da kullanılarak bir analiz yapılmaya çalışacaktır.

Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası

Avrupa Birliği'nin enerji politikası Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı (AKÇT)'nin kurulmasıyla başlamıştır (İKV 2012). Paris Antlaşması ile kurulan AKÇT ile Fransa ve Almanya'nın demir ve çelik kaynakları ulus-üstü bir otoriteye devredilmiştir. Ekonomik ve politika bütünleşmenin de gerçekleştiği Paris Antlaşması ortak enerji politikasının da başlangıcı olmuştur (Yavuz 2004).

Daha sonra 1957'de AB'nin kurucu altı üyesi (Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Belçika) arasında imzalanan Roma Antlaşmaları ile Avrupa Atom Enerji Topluluğu kurulmuştur. Bu topluluğun amacı nükleer gücün geliştirilmesinde işbirliğini artırmak ve bu konuda ileri düzeyde araştırmalar yapmak olmuştur (Kesbiç ve Şimşek 2001). Bu anlamda kurulduğu andan itibaren AB'nin ekonomik bütünleşmesi ile enerji alanındaki bütünleşme birbirine paralel gitmiştir (Osmanov 2004). Bu açıdan bakıldığında enerji politikası AB'nin en eski politikalarından biri olmuştur. AKÇT ile başlayan süreç AAET ile nükleer enerjiyi de kapsamış ve bu durum AET ile tüm alanlara yayılmıştır.

AB'nin enerji politikası başlangıçta kömür, çelik ve atom enerjisinin barışçıl yollarla kullanılmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda AB ortak bir enerji politikası oluşturmaya çalışsa da başarılı olmamıştır (Dura 2003).

1970'lerde AB'nin enerji politikaları 1973'te yaşanan petrol krizinden etkilenmiştir. AB Bakanlar Konseyi'nin Eylül 1974'te kabul ettiği "Yeni Enerji Politikası Stratejisi" ile enerji tüketiminin uygun bir düzeyde kalması, arz güvenliğinin artırılması ve enerji üretim ve tüketimi sırasında çevrenin korunmasını içeren politikalar kabul edilmiştir. Yani AB'nin 1973 sonrası enerji politikası ilk kez bir strateji haline gelmiştir (Eur-Lex 1974).

1979'da yaşanan ikinci petrol kriziyle AB Bakanlar Konseyi daha önemli adımlar atmıştır. Haziran 1980'de 10 yılda ulaşılması gereken hedefler ortaya konmuştur (Eur-Lex 1980). Buna göre, enerji tasarrufu politikalarının belirlenmesi, petrol ve türevlerinin tüketimi, ithalatın azaltılması, farklı enerji çeşitlerinin araştırılması, enerji politikalarına sadık kalınması, yerli üretimi artıracak çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Aslında AB, 1980'lerde enerji politikasında tek Pazar oluşturma ve serbestleşmeyi amaçlamıştır (Demir 2011).

Soğuk Savaş sonrasında SSCB'nin ve Doğu Blokunun dağılmasıyla birlikte Doğu ve Batı ülkeleri arasında enerji konusunda yakınlaşma başlamış ve ülkelerin karşılıklı çıkarları bu alanda işbirliği yapmalarını kolaylaştırmıştır (Baklacı 2006). Bu bağlamda 1991'de La Haye'de "Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu" imzalanmıştır. Bu deklarasyonla üye ülkelerin arasında enerji arz güvenliğinin artırılması, enerji verimliliğinin artırılması ve çevre sorunlarının giderilmesi hedeflenmiştir (Eur-Lex 1991).

Enerji konusunda yapılan çalışmalar kapsamında 17 Aralık 1994'te 50 ülke Lizbon'da bir araya gelerek Enerji Şartı Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile enerji arzı güvenliğini artırmak, enerji üretimini, kullanımını ve dağıtımını yüksek seviyeye çıkarmak ve çevre ile ilgili yaşanacak sorunları asgariye indirmek amaçlanmıştır (Klavuz 2009). Söz konusu bu hedefler

1995'te kabul edilen "AB İçin Bir Enerji Politikası" başlıklı Beyaz Kitap'ta belirtilmiştir (Eur-Lex 1995).

Bunun yanında Avrupa Komisyonu tarafından belli konularda tartışma süreci başlatan Yeşil Kitap yayınlanmaktadır. Bu kapsamda Kasım 2000'de enerji arzının güvenliği konusunda bir Yeşil Kitap hazırlanmış ve bu kitapta Avrupa'da sanayinin rekabetçi bir hale getirilmesi ve çevreye zararlı sera etkili gaz emisyonlarının azaltılması gibi konular ele alınmıştır (European Commission 2000). Bununla birlikte, 2006'da Rusya ile Ukrayna arasında doğal gaz krizi yaşanmış ve bu kriz AB'yi yeni bir enerji politikası belirlemeye itmiştir. Bu kriz sonrasında AB üye ülkeler ortak hareket etme gereği hissetmiştir. AB'nin bu yeni enerji politikası ise;

- Sürdürülebilirliğin sağlanmasını
- Rekabetçi, serbest AB iç enerji pazarının oluşturulmasını
- Enerji arz güvenliğinin sağlanmasını
- Çevrenin korunmasını kapsamıştır (Sauvageot 2011).

Bunun için yerli kaynakların kullanımı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması için çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu tarafından 8 Mart 2006'da ortak enerji politikasının oluşturulması yönünde izlenecek yol haritasını belirleyen "Avrupa İçin Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Stratejisi" başlıklı Yeşil Kitap kabul edilmiştir. Burada AB'nin ortak bir enerji politikası oluşturması için;

- Avrupa iç enerji pazarının oluşturulması
- Üye ülkeler arasındaki farklılıkların giderilip işbirliğinin artırılması
- Enerji arz güvenliği ve rekabetin garanti edilmesi
- Sürdürülebilir ve verimli bir enerji çeşitliliğinin sağlanması
- İklim değişikliği ve küresel ısınmaya karşı ortak hareket edilmesi
- Araştırmaya teşvik ederek Avrupa Enerji teknoloji Planının oluşturulması

- Enerji geçiş yollarındaki üçüncü ülkelerle iyi ilişkiler kurulması planlanmıştır (European Commission 2006a).

Söz konusu bu hedeflere ulaşmak içinse şu yollar izlenmek istenmiştir:

- Yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin bir yol haritası oluşturmak
- Sürdürülebilir ve güvenli enerji için enerji çeşitliliğine gitmek
- Enerjide AB ülkelerinin bağımlı olduğu enerji kaynaklarına sahip ülkelerle ilişkiler geliştirmek
- Kyoto protokolüne uyum sağlanarak karbon emisyonlarında azalmaya gitmek ve çevre kirliliğini azaltmak
- Enerji tasarrufu ile verimliliği sağlayıp geliştirmek
- Enerjide ortaya çıkan sorunlara hızlı ve uyumlu bir şekilde cevap vermek ve kurumsal yapı oluşturmak (Pamir 2005)

AB'nin ortaya koyduğu bu ilke ve kurallar üye ülkeler arasında uygulama açısından farklılıkları ve sorunları ortadan kaldırmaktadır. Bu kapsamda düzenlenen konularda politikalar tüm üyelerde uyumlu bir hale gelmiştir. Çünkü AB enerji tüketimi konusunda oldukça önemli bir durumdadır. 2010 yılında enerji tüketimi %50 oranında ithalatla karşılanmıştır. Bu oranın 2030'larda %70 olacağı tahmin edildiğinden düzenlenen ve düzenlenmek istenen uygulamak AB için gereklidir. Bu nedenle AB, enerji politikalarına özel önem vermektedir (Yavuz 2004).

Bu kapsamda AB enerji kaynakları konusunda birçok araç kullanılmaktadır. Örneğin vergi indirimi, muafiyeti, yatırım yardımları gibi politikalar uygulamaya konmuştur. Bu sayede enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmek istenmiştir (Yorkan 2006). AB enerji kaynakları bakımında yetersiz olduğundan enerjide ciddi ölçüde dışa bağımlıdır. Bu durum güvenlik sorununu da doğurmuştur. Bu nedenle AB enerji alanında ortak hareket etmeyi amaçlamıştır. Ancak yapılan her şeye rağmen AB'de enerji alanında ortak bir politika üretilememiştir. Çünkü AB üyesi ülkeler bu alanı

üst otoriteye devretmek istememekte ve son kararı kendileri vermek istemektedirler (TÜSİAD 2002).

Türkiye'nin Enerji Politikaları

Türkiye jeo-politik açıdan oldukça önemli bir enerji koridorunda bulunmaktadır. Örneğin Türkiye, dünya doğalgaz ve petrol rezervlerinin büyük bir kısmının yer aldığı bir bölgede bulunmaktadır (Ercan 2011). Böyle bir ortamda Türkiye hem enerji kaynaklarından ihtiyaçlarını karşılamakta hem de yenilenebilir enerji kaynakları konusunda çalışmalar yapmaktadır. 2000'lerin başından beri Türkiye enerji alanında koymuş olduğu kurullarla ihtiyaçlarını serbest piyasa kuralları çerçevesinde karşılamaya çalışmaktadır (Engür 2003). Ayrıca enerji verimliliğinin artırılması ve enerji teknolojisinin geliştirilmesi için de çalışmalar yapmaktadır (Bayraç 2009).

Türkiye, yerli kaynakların kullanımını artırmak, güvenilir, ucuz, kaliteli enerjiyi elde etmek, enerji çeşitliliğini artırmak, enerji verimliliğini artırmak ve işleyen bir enerji pazarı oluşturmayı hedeflemektedir. Ancak bu konudaki çabalar yetersiz kalmaktadır (TC OECD Daimi Temsilciliği 2011) 3 Ekim 2005'te AB ile katılım müzakerelerine başlayan Türkiye, enerji alanında da mevzuatını AB müktesebatına uyumlaştırmayı amaçlamaktadır. Müzakerelere başlamadan önce 6 Ekim 2004'te yayınlanan "Türkiye'nin Üyelik Perspektifinden Doğan Hususlar" başlığında enerji konusu da ele alınmış Türkiye'nin enerji konusunda AB'ye önemli avantajlar katacağı belirtilmiştir. Rapora göre Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla AB önemli enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeye komşu olacaktır. Türkiye ise AB enerji arzı güvenliğinde önemli bir yerde olacak ve petrol ve doğalgazın dağıtımında önemli bir geçiş ülkesi olacaktır. Diğer yandan Türkiye AB'ye enerjinin elde edilmesinde alternatif yollar sağlayacaktır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte AB ve güney komşuları arasında hava, kara, demir ve deniz yolları ve boru hattı bağlantıları da önemli ölçüde güçlenecektir (European Commission 2004).

Aslında hem Türkiye hem de AB'nin enerji politikalarındaki hedefleri ortaktır. Üstelik her ikisi de enerjide dışa bağımlıdır. Türkiye enerji ihraç ve ithal eden ülkeler arasında bir enerji geçiş ülkesi durumunda olup enerjinin AB ülkelerine güvenli geçişinde ciddi anlamda katkı sağlayacak durumdadır. Bu durum AB ve Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını da azaltıp enerji arzını çeşitlendirecektir (Laçiner 2004).

Bu bağlamda AB, Türkiye'nin yer aldığı bazı projelere destek vermektedir. Bu projelerden biri NABUCCO projesidir. Bu proje ile Ortadoğu ve Hazar Bölgesi'nden çıkan doğalgaz Türkiye, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'daki merkeze gitmektedir. Daha sonra ise Avusturya'dan Batı Avrupa'da bulunan diğer ülkelerin doğalgaz ihtiyaçlarının da karşılanması amaçlanmıştır (Gökçeğöz 2007). NABUCCO projesi yaklaşık 3,500 km uzunluğunda olup ilk aşamada yıllık 25-30 milyar metre küp gazın taşınması planlanmaktadır (Ercan 2011).

Resim 1. Nabucco Projesi

Kaynak: (Pannier 2008)

AB tarafından desteklenen ikinci proje ise Güney Avrupa Gaz Ringi'dir. Bu proje ile Hazar, Ortadoğu ve Güney Akdeniz bölgelerindeki doğalgazın Türkiye üzerinden AB ülkelerine ulaşması amaçlanmıştır. 2007 yılında başlatılan Türkiye-Yunanistan

Doğalgaz Boru Hattı Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk halkasıdır. Söz konusu bu proje ile, Hazar bölgesinden alınan gaz, Türkiye üzerinden taşınarak Yunanistan ve İtalya'ya taşınması planlanmaktadır (Yılmaz 2005).

Resim 2. Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi

Kaynak: botas.gov.tr

AB'nin destek verdiği üçüncü proje ise Samsun-Ceyhan boru hattı projesidir. Bu proje ile Rus ve Kazak petroleri dünya pazarına aktarılması amaçlanmaktadır. Bu projeye boğazlardaki deniz trafiğinin büyük ölçüde azalacağı düşünülmektedir (Roberts 2004). Ancak söz konusu boru hattı için yapılacak çalışmalar ekonomik olarak durdurulmuştur.

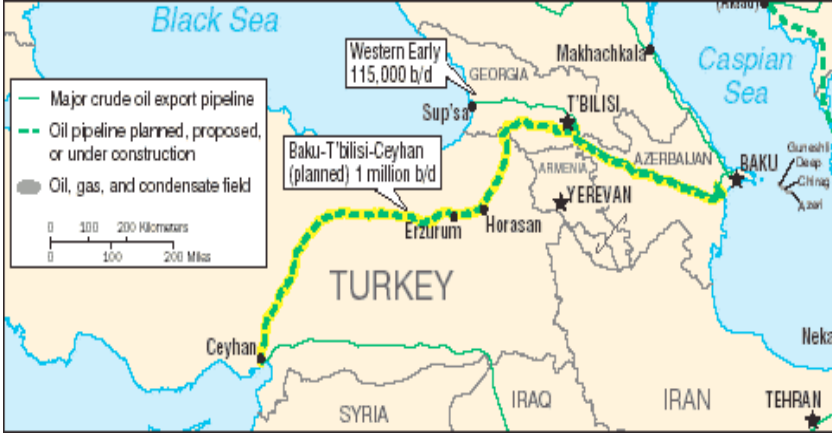
Resim 3. Samsun-Ceyhan Boru Hattı

Kaynak: (enerjienstitusu.org)

Bunun yanında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi, Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı Projesi gibi önemli projelerde yer almış ve AB tarafından desteklenmiştir. 1768 km uzunluğunda olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Bakü'den gelen petrolü Türkiye'deki Ceyhan terminaline Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçerek taşımayı amaçlamaktadır (Bal ve Alper 2010).

Resim 4. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Kaynak: (Zhaxyglova 2016).

Resim 5. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı

Kaynak: (Akfirat 2013).

Türkiye AB ile katılım müzakerelerine başladığı andan itibaren enerji faslı kapsamında Elektrik ve Doğalgaz ile ilgili direktiflere uyum sağlamak için elektrik ve gaz sektörlerinin serbestleşip yeniden yapılanmasında önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu bağlamda 2001'de 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve 4646 Sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Piyasa faaliyetlerinin serbest ve rekabetçi bir ortamda sürdürülebilmesi için aynı yıl Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2017).

Yenilenebilir enerji kaynakları hususunda Türkiye AB'ye uyum sağlamak için 2005'te 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun yürürlüğe girmiştir (<http://www.mevzuat.gov.tr> 2005). Ayrıca 2007'de Enerji Verimliliği Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanun ile yenilenebilir enerji kaynakları ile üretilen elektrik alımında taban fiyat uygulaması yapılması kararlaştırılmıştır (<http://www.mevzuat.gov.tr> 2007). 18 Mayıs 2009'da yürürlüğe giren Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesinde ise yenilenebilir enerji kaynaklarını ilişkin 2023 yılı hedefleri belirlenmiştir. Buna göre;

- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının elektrik üretimindeki payının % 30 olması
- Hidroelektrik kapasitesinin tamamı elektrik enerjisine ayrılması
- Rüzgar enerjisinin gücü 20000 MW'a ulaşması
- 600 MW'luk jeotermal gücün işletmeler girmesi
- Güneş ve diğer enerji kaynakların kullanımı için düzenlemeler yapılması
- Milli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının sağlanması ve elektrik üretiminde doğalgazın payının %30 azaltılmasıdır (DPT 2009).

Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Şubat 2015'te Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planını yayınlamış ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve 2023 hedeflerinin gerçekleştirilmesi için stratejilerin üretilmesi hedeflenmiştir (TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2015). Enerji verimliliği konusunda ise Türkiye 2007'de Enerji Verimliliği Kanunu'nu kabul etmiş ve bu kanun ile enerjinin etkili ve verimli kullanımı, israfın önlenmesi ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler için hukuki bir zemin hazırlanmıştır (<http://www.mevzuat.gov.tr> 2007).

Bununla birlikte 2008'de yürürlüğe giren Başbakanlık Genelgesiyle kamu kurum ve kuruluşlarında enerjinin etkin ve verimli kullanılması için tedbirler belirlenmiş ve 2008 Enerji Verimliliği Yılı ilan edilmiştir. Ayrıca enerjinin kamu ve özel kurumlarda etkin ve verimli kullanımı ve toplumda enerji tasarrufu bilincinin oluşturulmasına yönelik EN-VER projesi başlatılmıştır (Resmi Gazete 2008).

Nükleer enerji kapsamında ise Türkiye, AB'ye uyum sağlamak için yasal düzenlemeleri yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda;

- 21 Mart 2009'da Yüksek Aktiviteli Kapalı Radyoaktif Kaynaklara ve Sahipsiz Kaynaklara İlişkin Yönetmelik
- 18 Haziran 2011 Kontrollü Alanlarda Çalışan Harici Görevlilerin İyonlaştırıcı Radyasyondan Kaynaklanabilecek Risklere Karşı Korunmasına Dair Yönetmelik
- 8 Mayıs 2012 Nükleer Terörizmin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Bildirim ve Çekince ile Birlikte Onaylanması Hakkında Karar
- 30 Mayıs 2012 Nükleer Madde Sayım ve Kontrol Yönetmeliği kabul edilmiştir (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2017).

Bununla birlikte 15-17 Mayıs 2006'da enerji faslına ilişkin olarak tarama toplantısı, 14-15 Haziran 2006'da ise ayrıntılı tarama toplantısı yapılmıştır. Bu fasılla ilgili olarak Avrupa Komisyonu tarafından Mart 2007'de hazırlanan tarama sonu raporu AB

Bakanlar Konseyi'nde halen görüşülmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimin almış olduğu karar sonrasında enerji faslının bloke edilmesi sonucunda bu fasılda istenilen ilerleme sağlanamamaktadır (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2017). Bununla birlikte 2008 yılında hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'ye enerji konusunda direktifler verilmiş ve AB'de 2008'de hazırlanmış olduğu Ulusal Program ile AB'ye bazı taahhütlerde bulunmuştur. Katılım Ortaklığı Belgesinde AB Türkiye'den enerji alanında piyasanın serbestleşmesi ve fiyat reformlarına devam edilmesi, müktesebata tam uyum, düzenleyici kurumların ve otoritelerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi, enerji verimliliği alanında uyuma devam edilmesi ve Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atık Yönetimi Güvenliği Birleşik Sözleşmesine katılmasını istemiştir (European Commission 2008a).

Bununla birlikte Ulusal Programda ise Türkiye enerji verimliliğine uyumun devam etmesi, idari kapasitenin geliştirilmesi, uygun ve iddialı hedeflerin belirlenmesi, elektrik alanında yenilenebilir enerjinin kullanımının geliştirilmesi, Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atık Yönetimi Güvenliği Birleşik Sözleşmesine katılımın sağlanması, AB standartlarına uygun, ileri düzeyde nükleer güvenlik sağlayacak bir nükleer kanunun kabul edilmesi, düzgün işleyen rekabetçi bir iç piyasanın oluşturulması ve düzenleyici yapıların güçlendirilerek daha bağımsız bir hale getirilmesi için çalışmalar yapılacağı yükümlülüklerinde bulunmuştur (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2008).

9 Şubat 2012'de dönemin AB Baş müzakerecisi Egemen Bağış, Enerji Bakanı Taner Yıldız, Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle ve Enerjiden Sorumlu Avrupa Komisyonu Üyesi Gunther Oettinger bir araya gelmiş ve enerji alanında durum tespiti yapmak için ortak çalışma grupları oluşturulmasına karar verilmiştir. Nisan 2012'de yapılan toplantıda enerji alanında işbirliğinin sağlanması için beş unsur belirlenmiştir. Bunlar;

- Türkiye ile AB arasında enerji senaryo ve sepetinin belirlenmesi
- Piyasa entegrasyonu ve alt yapıların geliştirilmesi
- Enerji alanında işbirliği
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı ve enerji verimliliğinin artırılması
- Nükleer enerjiden ve radyasyondan korunmadır (TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2017).

Bütün bunların kapsamında 14 Haziran 2012'de Stuttgart'ta yapılan toplantıda Türkiye-AB Pozitif Gündem: Türkiye-AB Enerji Sektörü Geliştirilmiş İşbirliği Belgesi kabul edilmiş ve enerji alanında işbirliği süreci başlatılmıştır (European Commission 2012a). Diğer yandan enerji alanında işbirliği için üst düzey diyaloglar başlatılmıştır. Örneğin 16 Mart 2015'te Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu başlatılmıştır. 17 Mart 2016'da ise Ortak Deklarasyon yayınlanmıştır (European Commission 2015). Bununla birlikte, Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerinin yeniden canlanması neticesinde Taslak Tarama Sonu Raporu'nun güncellenmesine ilişkin süreç başlatılmış olup halen devam etmektedir.

İlerleme Raporlarında Türkiye'nin Enerji Başlığındaki İlerleme Durumu (2005-2018)

Türkiye enerji başlığı altında yapmış olduğu faaliyet ve koymuş olduğu kurallar çerçevesinde her dönem biraz daha gelişme göstermiştir. Buna karşın söz konusu fasıla ilişkin eksikler de devam etmiştir. 2005 yılı İlerleme raporuna bakıldığında Türkiye enerji alanında bir takım ilerlemeler gerçekleştirmiş olmasına rağmen etkin işleyen rekabetçi bir piyasaya henüz sahip değildir. Yapılan yasalarla AB müktesebatına büyük ölçüde uyum sağlayan Türkiye'den yenilenebilir enerji kaynakları konusunda da gerekli yasaları bir an önce gerçekleştirmesi beklenmiştir (European Commission 2005). Bununla birlikte 2006 ilerleme raporunda da enerji alanında bir ilerleme olmasına rağmen uyumun dengeli

olmadığı belirtilmiştir. Enerji verimliliği konusunda bir kanunun olmadığı ifade edildiği raporda idari kapasite ve düzenleyici kurumların özerkliğinin de güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission 2006b).

2007 yılı ilerleme raporunda enerji verimliliği konusunda çerçeve kanunun yapıldığı belirtilmekle beraber ilerlemenin dengeli olmadığı, yenilenebilir enerji konusunda iddialı bir hedefin konulmadığı ve bu konudaki çalışmaların en kısa zamanda başlatılması gerektiği söylenmiştir (European Commission 2007). 2008 ilerleme raporunda elektrik ve doğalgaz konularında çerçeve kanunlar olmasına rağmen etkin ve rekabetçi bir piyasa oluşturma konusunda hala eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca şeffaf ve maliyete dayalı bir fiyatlandırma olmadığı belirtildiği gibi yenilenebilir enerji konusunda iddialı hedefler hâlâ konulmamıştır (European Commission 2008b).

2009 ilerleme raporunda da enerji faslında bir ilerlemenin olduğu ancak bu ilerlemenin düzensiz olduğu belirtilmiştir. Yenilenebilir enerji konusundaki gelişmeler cesaret verici kabul edilmekle beraber doğalgaz ve nükleer enerji konularında Türkiye'nin kendi mevzuat ve stratejilerini uygulaması gerektiği belirtilmiştir (European Commission 2009). 2010 ilerleme raporunda ise elektrik, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve arz güvenliği konularında önemli ölçüde bir ilerleme olmasına rağmen Türkiye'nin doğalgaz ve nükleer enerji konularında daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği belirtilmiştir (European Commission 2010).

2011 ilerleme raporunda enerji faslında bir ilerleme olmakla birlikte mevzuatın AB müktesebatına uyumlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında şeffaf ve maliyet esaslı fiyatlandırma, doğalgaz, nükleer enerji, rekabetçi ortam, hukuki düzenlemeler, arz güvenliği ve enerji verimliliği konularında daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission 2011). 2012 ilerleme raporunda ise enerji faslında ilerleme olmasına rağmen doğalgaz, rekabetçi ortam, nükleer enerji konularında daha fazla çaba harcanması gerektiği belirtilmiştir (European Commission 2012b).

2013-2018 yılları arasında yayınlanan ilerleme raporlarında ise Türkiye'nin enerji faslındaki durumu birbirine yakındır. Genel olarak raporlarda Türkiye'nin enerji faslında kısmen hazırlıklı olduğu, AB müktesebatına uyumun ileri düzeyde olduğu ve bu fasıldaki ilerlemenin de ileri düzeyde olduğu belirtilirken doğalgaz, nükleer enerji ve şeffaf ve maliyet esaslı fiyatlandırmada daha fazla çaba gerektiği vurgulanmıştır (European Commission 2015; European Commission 2016; European Commission 2018).

Sonuç

Kurulduğu andan itibaren enerji alanındaki bütünleşmesini ekonomik bütünleşme ile beraber götüren AB'de enerji politikası en eski politikalardan biridir. Enerji konusunda büyük çoğunlukla dışa bağımlı olan AB, bu dışa bağımlılıktan dolayı enerji alanında ortak bir politika oluşturmak, enerji arzının güvenliğini sağlamak, enerjinin sürdürülebilirliğini ve enerji çeşitliliğini sağlamak için yollar bulmaya çalışmaktadır.

AB gibi enerji konusunda dışa bağımlı olan Türkiye de 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesinde aday ülke statüsünü aldığından beri AB müktesebatına uyum sağlamak için reformlar gerçekleştirmektedir. 3 Ekim 2005'te AB ile katılım müzakerelerine başlayan Türkiye, diğer alanlarda olduğu gibi enerji alanında da AB ile aynı politikaları takip etmektedir.

Bununla birlikte enerjide sadece belli başlı ülkelere bağımlı olmamak için enerji çeşitliliğine önem veren Türkiye, aynı zamanda enerji arzının güvenliği, enerji verimliliği, rekabetçi bir piyasa gibi politikalara da yer vermektedir. Söz konusu bu politikaları gerçekleştirmek için bazı projelerde yer alan Türkiye, kendisi kadar AB içinde önemli bir konuma yerleşmektedir. Enerjinin Avrupa ülkelerine dağıtımında transit geçiş ülkesi durumunda olan Türkiye, AB için önemini korumaya devam etmektedir.

Enerji faslı kapsamında Türkiye, elektrik enerjisinden doğalgaza, nükleer enerjiden yenilenebilir enerjiye kadar pek çok alanda reformlar yapmıştır. İlerleme raporları incelendiğinde Türkiye'nin

doğalgaz ve nükleer enerji gibi bazı konularda hala eksiklikleri olmasına rağmen enerji faslının tamamlanmasına kısmen hazır durumdadır.

2006 yılında Kıbrıs nedeniyle yaşanan sorundan sonra 2007'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin enerji faslını bloke etmesi hem bu faslın açılmasını ve sürecin işlenmesini hem de Türkiye AB ilişkilerini ciddi biçimde etkilemektedir. Hükümet enerji faslının yeniden açılması ve ilişkilerin canlanması için çaba sarf etse de henüz bir sonuç alınmamıştır. Örneğin Pozitif Gündem ile Türkiye-AB ilişkilerinde bir canlanma yaşanmış ve bunun neticesinde 2016 yılında Tarama Taslak Sonuç Raporu'nun güncellenmesine ilişkin süreç başlatılmıştır. Ancak süreç halen devam etmektedir. Türkiye enerji faslına ilişkin gerekli reformları tamamlamış olsa bile siyasi olarak koyulan engel sürecin bir süre daha bu şekilde devam etmesine neden olacak gibi görünmektedir.

Kaynakça

- "Enerji Verimliliği Kanunu".
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5627.pdf> (Erişim: 20.09.2018).
- "Samsun-Ceyhan petrol boru hattı diye bir proje yok".
<https://enerjiinstitusu.org/2011/09/03/samsun-ceyhan-btc-baku-tiflis-dogalgaz-rusya-petrol-boru-hatti-diye-bir-proje-yok/> (Erişim: 16.09.2018).
- "Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı (İtgi) Projesi".
www.botas.gov.tr. (22.09.2018).
- "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun".
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5346.pdf> (Erişim: 20.09.2018).
- Akfırat, F. (2013). "Bağdat'a AKP Hançeri".
<http://www.dunya48.com/guncel/18973-fikret-akfirat-bagdata-akp-hanceri> (Erişim: 14.09.2018).
- Baklacı, P. (2006). "Enerji Şartı Anlaşması". *İşletme Fakültesi Dergisi*. 7 (2): 97-113.

- Bal, H. ve Alper, A. E. (2010). "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(3): 345-360.
- Bayraç, H. N. (2009). "Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (1): 115-142.
- BTI. (2016). "Turkey Country Report". https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2016/pdf/BTI_2016_Turkey.pdf (Erişim: 18.09.2018).
- Dahl, C. A. (2004). *International Energy Markets*. Oklohoma.
- Demir, E. (2011). "Enerji Şartı Anlaşması". <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>, (Erişim: 20.09.2018).
- DPT. (2009). "Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi". <http://ww4.ticaret.edu.tr/enerji/wp-content/uploads/sites/79/2015/11/Elektrik-Enerjisi-Piyasas%C4%B1-Ve-Arz-G%C3%BCvenli%C4%9Fi-Strateji-Belgesi.pdf> (21.09.2018).
- Dura, C. (2003). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Engür, E. (2003). "Doğu –Batı Enerji Koridoru Doğalgaz ile Tamamlanıyor: BOTAŞ'IN Avrupa'ya Açılım Stratejisi". *Avrasya Dosyası*. 9 (1): 38-52.
- Ercan, M. (2011). "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasında Türkiye'nin Önemi". *Akademik Bakış Dergisi*. 25: 1-11.
- Eur-Lex. (1974). "Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31975Y0709%2801%29> (Erişim: 25.09.2018).
- Eur-Lex. (1980). "Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31980Y0618%2801%29> (Erişim: 20.09.2018).
- Eur-Lex. (1991). "Final Act of the European Energy Charter Conference - Statement submitted by the European Communities to the Secretariat of the Energy Charter pursuant to Article 26(3)(b)(ii) of the Energy Charter Treaty", <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21994A1231%2851%29>, (Erişim: 21.09.2018).

- Eur-Lex. (1995). "Resolution of ECSC Consultative Committee on the Green Paper for a European Union energy policy (Text with EEA relevance)". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995Y0811%2801%29>, (Erişim: 19.09.2018).
- European Commission. (2000). *Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. Brussels.
- European Commission. (2004). *Issues Arising From Turkey's Membership Perspective*. Brussels.
- European Commission. (2005). *Turkey 2005 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2006a). *Green Paper A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*. Brussels.
- European Commission. (2006b). *Turkey 2006 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2007). *Turkey 2007 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2008). *Accession Partnership Document for Turkey*. Brussels.
- European Commission. (2008b). *Turkey 2008 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2009). *Turkey 2009 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2010). *Turkey 2010 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2011). *Turkey 2011 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2012a). "Turkey-EU Positive agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation".
- European Commission. (2012b). *Turkey 2012 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2015). "EU-Turkey High Level Energy Dialogue and Strategic Energy Cooperation".
- European Commission. (2015). *Turkey 2015 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2016). *Turkey 2016 Progress Report*. Brussels.
- European Commission. (2018). *Turkey 2018 Progress Report*. Brussels.
- Gökçegöz, S. (2007). "Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut Ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 3 (5): 157-193.
- Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). "Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 4 (7): 32-60.
- İKV. (2012). "Enerji Politikası". *Sorularla AB Politikaları ve Türkiye*. 258: 1-33.

- Kesbiç, C. Y. ve Şimşek, H. (2001). "Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*. 5: 1-19.
- Klavuz. (2009). "Enerji Şartı Anlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 13: 179-215.
- Laçiner, S. (2004). *Türkiye'li Avrupa*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Osmanov, E. (2004). "AB'nin Genişleme Sürecinin Ekonomik Boyutları". *Stratejik Öngörü Dergisi*. 3: 196-200.
- Pannier, B. (2008). "Gas: Nabucco pipeline gets A boost In baku". <http://www.nabuccopipeline.com/>. (Erişim: 23.09.2018).
- Pamir, N. (2005). "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye". *Stratejik Analiz Dergisi*. 67: 74-81.
- Resmi Gazete. (2008). "Genelge". <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080813-7.htm> (Erişim: 25.09.2018).
- Roberst, J. (2004). "The Turkish Gate:Energy Transit and Security Issues". *Centre For European Studies , EU -Turkey Working Papers*. 11: 1-26.
- Sauvageot, E. P. (2011). "Energy Disputes between Russia and Ukraine: A Case Study of Russian Decision Making". <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/3d7d0dcd-1e93-48fb-9a97-001d91dab1bb.pdf> (Erişim: 22.09.2018).
- TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2008). "2008/14481 sayılı "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar". https://www.ab.gov.tr/_42260.html (Erişim: 27.09.2018).
- TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2017). "Fasıl 15 Enerji". https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (Erişim: 22.09.2018).
- TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2015). "Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı". <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Ulusal-Yenilenebilir-Enerji-Eylem-Plani-> (21.09.2018).
- TC OECD Daimi Temsilciliği. (2011). "Enerji". <http://oecd.pr.mfa.gov.tr> (Erişim: 22.09.2018).
- TÜSİAD. (2002). *Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci*, İstanbul.
- Yavuz, E. (2004) *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*. Ankara: UPAV Yayınları.
- Yılmaz, N. F. (2005). "Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Tesisat Mühendiliği Dergisi*. 87: 4-14.

- Yorkan, A. (2008). *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye: Fırsatlar ve İşbirliği Alanları*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Zhaxyglova, G. (2016). "Boru Hattı Lojistiği: Kazakistan –Türkiye İşbirliği İmkânların Değerlendirmesi". *The International New Issues In Social Sciences*. 3: 7-23.

BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK AZERBAJCAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE POLİTİĞİ

Esm  ÖZDAŞLI

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF

Özet

1992'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın en önemli dış politika öncelikleri; Yukarı (Dağlık) Karabağ'ı işgalden kurtarmak ve sahip olduğu enerji kaynaklarını en makul koşul ve fiyatlardan uluslararası piyasalara yönlendirmek olmuştur. SSCB'nin çökmesinden sonra tüm eski Sovyet cumhuriyetleri gibi birçok ekonomik ve sosyal sorunla uğraşmak zorunda kalan Azerbaycan'ın, ekonomisini düzeltmesinde enerji en önemli itici güç olmuştur. Ancak bu gücü aktif hale getirmesi için bazı engelleri de bulunmaktaydı. Öncelikle, SSCB'den miras kalan eski teknolojiye sahip tesisler, potansiyelin altında üretim yapılmasına neden olmaktaydı. İkincisi, Moskova'nın Çarlık dönemine kadar uzanan boru hatları üzerindeki tekeli ve bu tekeli Azerbaycan'a karşı zaman zaman bir şantaj unsuru olarak kullanması gerçeğidir. Üçüncüsü, ekonominin bütünüyle merkezden yönlendirildiği komünist sistemden yeni ayrılan bir ülke olarak Azerbaycan'ın uluslararası enerji piyasalarındaki tecrübesizliğiydi. Son olarak, İbn-i Haldun'un, "coğrafya kaderdir" sözünde ifade ettiği gibi; etnik, dini ve kültürel çatışmanın kaçınılmaz olduğu Kafkasya'da, enerji güvenliğinin sağlanmasında yaşanabilecek muhtemel sorunlar ve boru hatlarının güvenliği konusudur.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Azerbaycan, Türkiye, Rusya, Enerji Terörizmi.

Abstract

After gaining its independence in 1991, to end the occupation of Nagorno-Karabakh and to use its energy resources with the most reasonable prices in the most reasonable conditions in international markets have been the most significant foreign policy priorities of Azerbaijan. As other former Soviet republics, after the collapse of the USSR, Azerbaijan had to deal with many economic and social problems. Energy has been the most important

driving force for the economy of Azerbaijan to overcome its problems. However, there have been some obstacles against the use of its energy resources more efficiently. First of all, the facilities which were inherited from USSR have old technology that led to production which is below its potential. Secondly, Moscow has the monopoly over pipelines that dates back to Tsarist period and occasionally uses this monopoly to exert pressure over Azerbaijan. Thirdly, since it was formerly part of a communist system with centrally planned economy, Azerbaijan has lack of experience in terms of international energy markets. Finally, as İbn-i Haldun argues, “geography is destiny” and in Caucous region; ethnic, religious and cultural conflicts are part of the destiny. Therefore, it is not wrong to say that these conflicts may lead to potential problems in providing security to pipelines and to energy politics of Azerbaijan in general.

Keywords: Energy Security, Azerbaijan, Türkiye, Russia, Terrorism.

Kavramsal Çerçeve: Enerji Güvenliği ve Enerjinin Politikası Üzerine Kısa Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile uluslararası sistemde meydana gelen yapısal dönüşüm, güvenliğin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde, Doğu-Batı arasındaki sınırlar net çizildiği için, ülkelerin tehdit algılamaları ve güvenlik endişeleri de buna uygun olarak açık şekilde tanımlanmış ve örgütlenmelerin iki kutup çevresinde toplanması net politikalar geliştirilmesine olanak sağlamıştır. ABD ve SSCB gibi iki farklı kutbun yanında veya karşısında yer alan ülkelerin tehdit-çıkart ayrımını net olarak kavrayabilmeleri, bu ayrıma uygun ittifaklar içinde yer almaları ile sonuçlanmıştır. Günümüzde ise, uluslararası sistem tehdit-çıkart kavramının girdi ve çıktılarının net olarak ortaya konulamadığı, karmaşık ve çok yönlü bir hale gelmiştir (Oğan 2006: 5).

Soğuk Savaş döneminde, Uluslararası İlişkiler teorilerine hâkim olan ekol realizm olduğu için “güvenlik” anlayışı da büyük oranda bu bakışa göre şekillenmiştir. Realistlere göre, uluslararası

sistemde tek aktör olan devletin davranışlarını etkileyen temel unsur ulusal çıkarıdır. Dolayısıyla realistler, anarşik sistemde devletlerin varlığını korumasını ve güvenliğini önceleyen bir yaklaşım içerisine girmişlerdir. Uluslararası politikayı, çıkara dayanan güç mücadelesi olarak gören klasik realistler, askeri, güvenlik ve stratejik konuları yüksek politikalar (*high politics*), daha az önem atfettikleri ekonomi ve sosyal meseleleri ise düşük politikalar (*low politics*) olarak nitelendirmektedir (Aydın 2004: 41).

Bu dönemde Uluslararası İlişkilerin yapısına ve işleyişine yönelik bu farklı bakış açısı güvenlik konularına da sirayet etmiştir. Devleti merkeze alarak uluslararası sistemin işleyişini ortaya koymaya çalışan realistlere göre güvenlikten kasıt, elbette devletin güvenliğidir. Bu bakış açısı; çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler, terörist gruplar gibi diğer aktörlerin ve devlet güvenliğiyle doğrudan ilgisi olmayan konuların göz ardı edilmesine neden olmuştur (Aydın 2004: 55). Ulusal güvenliğin, dış politikanın merkezine yerleştirilerek yapıldığı bu kavramsallaştırma sürecinde, insani ve toplumsal güvenlik gibi konular görmezden gelinmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda uluslararası konjonktür ulusal güvenlik penceresinden ele alındığından zenginle fakir arasındaki sosyo-ekonomik ayırım veya uluslararası çevre kirliliği gibi konular nadiren gündeme gelmiştir. Bu durum, yani ulusal güvenlik ve devlete azami ilgi, diğer konuları ikinci dereceye itmiş ve dünyanın dar ve benmerkezci bir bakışla ele alınmasına neden olmuştur (Aydın 2004: 55).

Soğuk Savaş döneminde yaşanan yumuşamayla birlikte, Realizmin devletlerin davranışlarını insan doğasına bağlayan determinist bakış açısına yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır. Özellikle neoralizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz'ın 1979'da yayımladığı "*Theory of International Politics*" kitabı, bu eleştirileri bütüncül bir teorik çerçeveye oturtmuştur. Neorealistler, devleti temel aktör olarak görmeye devam etmekle birlikte, askeri-stratejik konuların yanı sıra özellikle ekonominin uluslararası ilişkilerde belirleyici hale geldiğini ve realistlerin bunu

ihmal ettiğini savunmuşlardır (Aydın 2004: 47). 1970'lerde uluslararası sistemi derinden etkileyen ekonomik krizler ve küresel ekonomiyi büyük oranda etkileme kabiliyetine kavuşan çok uluslu şirketlerin göz ardı edilen gücü, neorealistleri bu yönde analiz yapmaya yöneltmiştir.

Uluslararası güvenlik konusundaki tartışmalarda enerji güvenliği konusu, nispeten yakın bir dönemde, 1970'lerde yaşanan küresel petrol krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Czywilis vd. 2012: 100). Enerjinin en temel çatışma kaynağı olduğu küresel sistemde, enerji güvenliği bu dönemden itibaren gerek siyasi ve ekonomik gerekse akademik düzeyde daha fazla dikkate alınan konulardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, çalışmamızın konusu olan enerji güvenliği ve enerjinin politik gücü –her ne kadar konuyla ilgili Buzan başta olmak üzere 1980'lerden itibaren bazı çalışmalar yapıldıysa da- özellikle 1991 sonrası dönemde daha fazla gündemde yer almaya başlamıştır. Başta Kopenang Okulu olmak üzere Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya atılan güvenlik paradigmasının eleştirileri de tam da bu noktaya kilitlenmiştir. Genişletilmiş güvenlik anlayışını ortaya atan ve güvenliği çok boyutlu olarak ele alan Buzan, Waever ve Wilde; askeri güvenliğin yanı sıra siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel güvenlik konularını da içeren bütünleştirilmiş bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur (Buzan vd. 1998:7; Buzan 1991:451).

Türk Dil Kurumu'na göre güvenlik; "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyette olma durumu" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu). Oxford Sözlüğü'ne göre ise; "tehlikeden ya da tehditten uzak olma durumu" olarak tanımlanmaktadır (Czywilis vd.2012: 100). Bu çerçevede enerji güvenliği; enerjinin tedarikçiden alıcıya kadar en güvenilir, en hesaplı ve en kısa yoldan ulaşmasını ifade etmektedir. Enerji güvenliğinin tam olarak sağlanabilmesi için ortaya atılan unsurlar Asya-Pasifik Enerji Merkezi (*Asia Pacific Energy Research Centre*) tarafından geliştirilen ve "enerji güvenliğinde 4A" (*The 4 A's of Energy Security*) kuralı olarak

nitelendirebileceğimiz sınıflandırma ile formüle edilmiştir. Buna göre enerji güvenliği;

1. Kullanılabilirlik, ulaşılabilirlik (Availability),
2. Erişilebilirlik (Accessibility),
3. Satın alınabilirlik (Acceptability),
4. Karşılabilirlik (Affordability),

unsularının gerçekleştirilmesi ile sağlanabilir (Asia Pasific Energy Centre 2007: 7-35). Kruyt vd.'ye göre; kullanılabilirlik jeolojik, erişilebilirlik jeopolitik, satın alınabilirlik ekonomik, kabul edilebilirlik ise çevresel ve toplumsal unsurlarla ilgili konulardır (Kruyt vd. 2009: 2167). Özetle enerji güvenliğinin sağlanması için; a. Öngörülebilir bir gelecek için (önceden oluşmasına ihtimal verilmeyen fakat patlak veren) krizlerden etkilenmeyecek bir sürecin oluşturulması, b. Tüketicilerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının yeterli ölçüde olması (miktar sorunu), c. Kesintisiz ve istikrarlı bir şekilde tüketiciye ulaştırılması (transfer sorunu), d. Makul fiyatlarla piyasaya arz edilmesi (Fiyatların rekabetçi piyasa koşullarında belirlenmesi, kırılğan ve çok değişken olmaması, enerji fiyatlarındaki değişimin alan ya da satan devletteki genel refah düzeyini etkilemeyecek ölçüde olması) gerekmektedir. (Anlar 2017: 61). Günümüzde enerji kaynaklarının mevcudiyetinin yanı sıra bu kaynaklara erişim yeteneği, gelecekteki talep artışını karşılamak için enerji arzını güvence altına almanın başlıca zorluklarından biridir. Dolayısıyla ekonomik faktörler, politik faktörler ve teknoloji gibi enerjinin tedarikinin önünde birçok engel vardır (Asia Pasific Energy Centre 2007: 19) ve güvenilir enerji arzı için küresel anlamda bu sorunların giderilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler tüm dünyada enerjiye olan ihtiyacı artırmış, bu durum enerji güvenliğini uluslararası güvenlik tartışmalarında önemli bir konu haline getirmiştir. Michael Klare'in "yeni enerji jeopolitiği" veya yeni enerji düzeni olarak tanımladığı bu yeni dönemde devletleri iki kategoriye ayırmak mümkündür: enerji fazlası ve enerji açığı olanlar (İşeri ve Dilek 2012: 231). Eski düzende bir devletin küresel hiyerarşideki

sıralaması nükleer savaş başlığı sayısı, deniz gücü veya askeri personel sayısı ile belirlenmekte iken yeni düzende, devletlerarası güç hiyerarşisinin tayininde sahip olunan petrol/doğal gaz rezerv miktarı ve/veya enerji kaynaklarını satın alma (veya edinme) kabiliyeti gibi unsurlar gittikçe önem kazanmaktadır (İşeri ve Dilek 2012: 231).

Azerbaycan dış politikası açısından enerji güvenliği ve enerjinin istikrarlı arzı, ülkenin iç ve dış politikasını bütünüyle etkileme gücüne sahiptir. Enerji, Azerbaycan ekonomisinin temel girdisi olduğundan bu alandan elde edilecek gelir ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın düzenlenmesi ve savunma gücünün geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Bu nedenle kurulduğu günden bu yana Azerbaycan, enerjinin çıkarılmasında kullanılan teknolojiyi yenileyerek ihracatta sürekliliği ve istikrarı sağlamayı ve uluslararası alanda “güvenilir” kaynak ülke olma imajını oluşturmayı hedeflemiştir.

Kafkasya'nın dünyada etnik ve dini çatışmanın yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biri olması Azerbaycan'ın enerji güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlardan biridir. Brzezinski'nin “Avrasya'nın Balkanları” dediği bölge içinde yer alan Kafkasya, gerek sahip olduğu enerji kaynakları gerekse jeopolitik konumu itibarıyla bölgesel ve küresel güçler için adeta cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu zenginlik, ironik olarak bölgenin tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de büyük çatışmalara sahne olmasına neden olmaktadır (Kodaman ve Özdaşlı 2016: 64). Bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de açıklanacağı üzere boru hattı güvenliği için de büyük tehdit oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın (BTC), Gürcistan'ın en sorunlu bölgelerinden olan ve Ermenistan'a bağlanmak isteyen ayrılıkçı Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Cahaveti bölgesinden geçmesi, yine Bakü-Novorossiysk Hattı'nın Kafkasya'da uzun yıllar sıcak çatışmanın yaşandığı ve bugün dahi bütünüyle istikrarın sağlanamadığı Çeçenistan'dan geçmesi, Azerbaycan'ın enerji güvenliğini tehdit eden örneklerden sadece bazılarıdır.

Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü Ve Türkiye

Bağımsızlığını kazanmasının ardından Azerbaycan dış politikası iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır: Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılması ve sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara en kısa ve karlı yoldan ulaştırılması. Bu hedeflerden ilkinin, yani enerji kaynaklarının dünya piyasalarına en iyi şartlarda ulaştırılması, Karabağ'ın işgalden kurtarılması bakımından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü enerji kaynaklarından elde edilen gelir Azerbaycan ekonomisinin en önemli girdisidir. Bu nedenle, ekonomide yaşanan gelişme, Azerbaycan'ın her geçen yıl askeri açıdan güçlenmesini, dolayısıyla müteceviz ülke Ermenistan'a karşı fiziki caydırıcılığını artırmasını sağlamaktadır. Ermenistan'ın askeri açıdan doğrudan Rusya, dolaylı olarak da İran tarafından desteklenmesi, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerdeki güçlü Ermeni lobisi sayesinde işgal siyasetini uluslararası alandan gelebilecek en cılız sesle devam ettirebilmesi, Azerbaycan'ın ordusunu güçlendirmesini ve petrolü bir baskı aracı olarak kullanarak uluslararası alanda güç takviyesi yapmasını zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla, Bakü'nün Dağlık Karabağ ile ilgili her zaman masasında duran askeri seçeneğin daha rahat uygulanması, daha modern bir orduya sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bağımsızlığın kazanılmasından itibaren Azerbaycan, hayata geçirdiği "boru hattı" diplomasisi ile hem ekonomisini güçlendirmeye, hem de elde edilen gelirlerle modern silahlarla donatılmış bir ordu teşkil etmeye çalışmaktadır.

Ermenistan'ın Rusya ile çok yönlü askeri ilişkisi, Azerbaycan'ın güçlü bir orduya sahip olmasını zorunlu hale gelmiştir. Ermenistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında askeri işbirliğini geliştirmek için kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne ve BDT Ortak Savunma Anlaşması'na imza atan tek Güney Kafkasya ülkesidir. Yine topraklarında Rus üssü bulunduran tek Güney Kafkasya ülkesi olan Ermenistan, Azerbaycan'ın 1992, Gürcistan'ın ise 2007 yılında ülkesindeki Rus askerini tamamen çıkarmasının ardından Rusya'nın adeta Güney Kafkasya

“garnizonu” haline gelmiştir. Diğer iki ülkeden çıkarılan askeri teçhizat ve personelin büyük bir kısmının da Ermenistan’a konuşlandırılması (Özdaşlı 2016: 139) ile Ermenistan, Rusya’nın Kafkasya hâkimiyetini sürdürmesi için vazgeçilmez bir ülke haline gelmiştir.

Ermenistan’ın, Rusya ile yakın ilişkisi düşünüldüğünde, Aliyev’in dış politika danışmanı Vefa Guluzade’nin bir söyleşide sarf ettiği; “Petrol bizim stratejimiz, savunmamız ve bağımsızlığımızdır” sözlerinin enerjinin Azerbaycan bütçesindeki yeri ve bütçede savunma harcamalarına ayrılan pay dikkate alındığında çok isabetli olduğu görülmektedir. Azerbaycan 2005-2009 yılları arasında savunma harcamalarını on kat artırmış ve 2009 yılında 2 milyar doları aşmıştır. GSYİH’nın %3’üne denk gelen bu rakam, bazı Batılı kaynaklarca tehlikeli bir sınır olarak değerlendirilmektedir (Global Securty 2018). Benzer şekilde 2010 yılında 2.150 milyar dolar olan Azerbaycan’ın savunmaya harcamaları aynı yıl Ermenistan’ın bütçesini dahi geçmiştir (Azemews 2018). 2012’de ise savunma harcamaları 3 milyar dolara yaklaşmıştır (TRT Haber 2018). Benzer şekilde, 2014 yılı bütçesi 20 milyar dolar olan Azerbaycan, bunun 3.7’sini askeri harcamalara ayırmıştır (Center for Economic and Social Development 2018). Bu rakamın aynı yıl Ermenistan’ın toplam bütçesinden daha fazla olduğu düşünüldüğünde, enerji gücünün Azerbaycan’ın ekonomisi ve savunması için ne denli önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Enerji gücünün, Azerbaycan ekonomisine sağladığı büyük katkıya karşın; doğal kaynak açısından fakir, denize çıkışı olmayan ve izlediği işgalci politikalar nedeniyle bölge ülkeleri tarafından tecrit edilen Ermenistan, askeri açıdan bütünüyle dışa bağımlıdır ve bu bağımlılık tam bağımsız bir ülke olmasının önündeki en büyük engeldir. Sınırlarını dahi Rusya’nın koruduğu Ermenistan, İran hariç tüm bölge ülkelerine yönelik asılsız toprak iddialarında bulunmaktadır. Ermenistan, Yukarı Karabağ (Dağlık Karabağ) dâhil Azerbaycan’ın topraklarının %20’sini işgal ederken, Türkiye’nin Doğu bölgeleri için “Batı Ermenistan” tabirini kullanmakta ve bu

toprakların da kendisinin olduğu iddiasında bulunmaktadır. Ermenistan Anayasası'nda da yer alan bu mütecaviz retorik yalnızca kamuoyu nezdinde ve söylem bazında kalmamakta, sık sık ülkenin üst düzey yöneticileri tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin Serj Sarkisyan'ın, cumhurbaşkanı sıfatıyla 25 Temmuz 2011'de bir üniversitede düzenlenen konferansta kendisine yöneltilen; "Batı topraklarımızı Ağrı Dağı'yla birlikte geri alabilecek miyiz?" şeklindeki soruya: *"Bu sizin neslinize bağlı. Mesela benim nesil üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirdi. 90'lı yıllarda vatanımızın parçası Artsah'ı (Karabağ bölgesini) düşmanın elinden kurtardık. Her neslin bir görevi vardır. Siz de ileride bizim gibi görevinizi yerine getirip getirmeyeceğiniz birlik ve beraberliğimize bağlıdır. Biz Ermeni ulusu her zaman Anka kuşu gibi küllerden dirilmeyi başarmışızdır. Ama şunu da söylemem gerek. Günümüz dünyasında ülkelerin itibarı yüzölçümüyle ölçülmüyor. Ermenistan modern, güvenli ve ekonomide başarılı ülke olursa itibarı da o denli yüksek olacaktır"* (Hürriyet 2018) cevabını vermesi, Ermenistan'ın çatışmacı ve işgalci dış politika anlayışının dışa vurumudur adeta.

Ermenistan cumhurbaşkanının sarf ettiği bu saldırgan söylem, 1995'te kabul edilen Ermenistan Anayasası'nda da mevcuttur. Ermenistan daha bağımsızlığını kazanmadan 23 Ağustos 1990'da kabul edilen Bağımsızlık Bildirisinin 11. maddesinde; "Ermenistan Cumhuriyeti, 1915 Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası alanda kabul görmesi çabalarını destekler" hükmü bulunmaktadır. Bu karar 5 Haziran 1995 tarihli Ermenistan Anayasası'nın dibace bölümünde "Bağımsızlık Bildirisi'ndeki milli hedeflere bağlı olunacağı" şeklinde bir anayasal norm haline getirilmiştir. Zaten Türkiye-Ermenistan sınırını belirleyen 1921 tarihi Moskova ve Kars Antlaşmalarının Ermenistan tarafından bugün dahi tanınmaması, Ermenistan'ın çatışmacı kimliğini normal bir politik davranış haline getirdiğini göstermektedir.

Bunun yanı sıra Ermenistan, Gürcistan'ın Cahaveti bölgesinin de kendisine ait olduğunu iddia etmekte ve bölgedeki ayrılıkçı

Ermenilere doğrudan destek vermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, sınırlarını dahi başka ülke tarafından korunan bir ülke için oldukça uçuk ve gücüyle kıyaslandığında fiziken de gerçekleşmesi mümkün olmayan bu tür asılsız iddialar, ekonomik sorunlarla boğuşan ve her yıl dışarı göç veren Ermenistan'da gençlerin zihnini zehirlemekten başka bir amaca hizmet etmemektedir. Ermenistan'da yapılan çalışmalar da aslında bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Örneğin, Birol Akgün vd.'nin 2005 yılında yapmış oldukları bir araştırmada, Ermeni kamuoyunun Türkiye'ye karşı büyük oranda önyargılı olmasına rağmen Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişki kurulması özellikle de sınırın açılması yönünde istekli olduğunu göstermektedir. Söz konusu çalışmada, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin önünde bir sorun olduğuna inananların oranı %95.5 iken, "Tarihî ve siyasî sorunların çözümü beklemeksizin iki ülke arasında ekonomik işbirliği geliştirilmeli" şeklindeki soruya "evet" diyenlerin sayısı %60.1, diplomatik ilişkiler geliştirilmeli diyenlerin sayısı %87.7, sınır açılmalı diyenlerin sayısı ise 62.7'dir. (Akgün vd. 2007: 494-495) Günümüzde dahi tarihi gerçeklikten yoksun "Büyük Ermenistan" hayali ve patolojik Türk düşmanlığı Ermeni toplumu bir araya getiren adeta bir tutunma noktası olmuştur. Buna karşın hayatın ihtiyaçları ve Ermenistan'ın zayıf ekonomisi her şeye rağmen Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini zorunlu hale getirmektedir.

Bugünkü mevcut Ermenistan yönetiminin uzlaşmaz tavrının aksine, Karabağ işgalinin Ermenistan'ı gerek siyasi gerekse ekonomik olarak Rusya'nın bir nevi vassalı durumuna getirdiğini açıkça dile getiren liderler de olmuştur. Örneğin, Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Dağlık Karabağ sorununun barışçıl müzakerelerle çözülmesi gerektiğini aksi takdirde Ermenistan ekonomisinin bunu kaldıramayacağını açıkça dile getirmiştir. Türkiye ile hiçbir koşul olmadan ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik girişimleri, diaspora ve Taşnak Partisi'nin sert muhalefetine neden olmuş ve

1998'de istifa etmek zorunda kalmıştır. O tarihten bu güne kadar, Ermenistan sağduyulu ve barışçıl dış politika retoriklerini terk ederek, dış politikada çatışmacı bir politik kimlik kazanmıştır.¹

Azerbaycan, başta Karabağ sorunu olmak üzere karşılaştığı sorunların çözümünde destek alabilmek için "enerji" gücünü uluslararası alanda bir baskı aracı olarak kullanılmaya çalışmıştır. Guluzade'ye benzer şekilde, Aliyev'in "Petrol yalnızca bir ticari mal değil, Azerbaycan için özgürlüktür" sözleri, (Goldberg 2018: 48) Bakü'nün izlediği enerji diplomasisini özetler niteliktedir. Bu süreçte Türkiye ise, gerek transit ülke olarak gerekse uluslararası piyasalardaki gücünü kullanarak, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının en makul fiyat ve yollardan dünya piyasalarına ulaşmasında kilit rol üstlenmektedir. İki ülkenin tarihi, etnik ve dil bakımından ortaklıkları enerji alanındaki işbirliğini geliştiren bir etkiye sahiptir ve bu işbirliği iki ülke ekonomisine de büyük katkı sağlamaktadır. Türkiye, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz sektöründe birçok anlaşmaya taraftır. Bu oran; Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattında %6.15, Azeri-Çırag-Güneşli projesinde %6.75, Şahdeniz projesinde %9, Kürdaşı projesinde %5, Araz-Alov-Şark projesinde ise %10'dur (Asker 2010: 48). Türk ekonomisine katkısının yanı sıra bu işbirliği,

¹ Ter-Petrosyan'dan sonra Ermenistan'a hâkim olan saldırgan dış politika anlayışı günümüzde de devam etmiştir. 8 Mayıs 2018'de, "sessiz bir darbe" ile iktidara gelen Nikol Paşinyan, muhalefette iken seleflerinin aksine daha ılımlı bir görüntü çizmesine rağmen, başbakanlık görevi süresince yaptığı açıklamalar ve girişimlerle geçmişten çok da farklı bir dış politika izlemeyeceğini göstermiştir. Muhalefette iken yapıcı bir dış politikadan ve Ermenistan'ın diğer ülkelerle ilişkilerinin iyileştirilmesi gerektiğinden bahsederken, Serj Sarkisyan'ın istifasının ardından başbakanlığa gelmesi ile bambaşka bir profil sergilemiştir. Başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra ilk ziyaretini Dağlık Karabağ'a gerçekleştiren Paşinyan, uluslararası hukuka aykırı olarak yapılan işgalin devam edeceğini, statükonun korunacağını yapılan bu sembolik ziyaret ile ispatlama fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte, Eylül 2018'deki BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada olduğu gibi, yabancı temsilcilerle yapılan görüşmelerde Türkiye'ye yönelik soykırım iddialarını dile getirmeye özen göstermiştir. Azerbaycan'ın topraklarını işgal eden bir ülkenin başbakanı olarak, aynen selefleri gibi, Azerbaycan'ı saldırgan olmakla suçlamaya devam etmiştir.

Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını da azaltmaktadır. Türkiye, düşük yatırım maliyeti, işletme esnekliği ve kömüre kıyasla çevreye daha az zarar vermesi nedeniyle 1987'den başlayarak enerji kaynağını doğalgaza dönüştürmek için stratejik bir seçim yapmıştır.(Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018:4) Ancak günümüzde doğal gazda Rusya'ya bağımlılığının %50'ye yaklaşması, enerji güvenliği açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. 2014'te yaşanan uçak krizinde olduğu gibi, Rusya'nın doğal gaz kartını oynama ihtimali, o dönemde Türkiye'nin gündemini meşgul eden en önemli konulardan biri olmuştur. Ancak Türkiye'nin uzun yıllar sürdürdüğü enerji naklinde merkez ülke, köprü ülke olma stratejisi, Rusya'nın böylesi ciddi bir adım atmasını engellemiştir. Türkiye'nin enerjinin tedarikinde Rusya'ya olan bağılılığı kadar, Rusya'nın da Türkiye'ye enerjinin uluslararası piyasalara ulaştırılması noktasında ihtiyacı vardır. Ukrayna ile yaşadığı kriz nedeniyle Türkiye, Rusya açısından en önemli transit ülkelerden biri haline gelmiştir.

Her halükarda enerjide dışarıya bağımlılık Türkiye açısından kronik bir sorundur. İhtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın neredeyse tamamını ithal eden Türkiye, ekonomide yaşanan gelişmeler ve artan nüfus ile birlikte 2018 yılında Çin'den sonra enerji talep büyümesinde ikinci sırada yer almıştır (TRT Avaz 2018). Bu yüzden son yıllarda enerjide kaynak ve ülke çeşitliğine büyük önem verilmektedir. Doğal gazda Rusya, en önemli paya sahip olmakla birlikte, Azerbaycan ve İran'dan da doğal gaz alan Türkiye, Cezayir ve Nijerya gibi ülkelere de sıvılaştırılmış doğal gaz almaktadır (Şenay 2018). Petrol ithalatında da benzer bir strateji uygulanmaktadır. Bu yüzden, başta BTC, BTE ve TANAP gibi petrol ve doğalgaz hattı projeleri olmak üzere Azerbaycan ile enerji alanında kurulan ortaklık, Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını da azaltmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin enerjinin uluslararası alana nakli noktasında diğer seçeneklere göre daha cazip olması, Türkiye ve Azerbaycan arasında işbirliğinde istenilen hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye, Azerbaycan açısından

sadece Rusya'nın devre dışı bırakılacağı alternatif bir güzergâh değil, aynı zamanda Ermenistan'a yönelik izlediği tecrit etme stratejine de uygun bir ülkedir. Çünkü Azerbaycan'ın Türkiye ile yaptığı ortak projeler, Ermenistan'ın devre dışı bırakılmasını sağlamış, böylece Azerbaycan, yumuşak gücünü kullanarak Ermenistan'ı enerjide köprü ülke olma fırsatından ve dolayısıyla önemli bir mali kaynaktan mahrum bırakmıştır.

Azerbaycan'ı Türkiye ile enerji alanında işbirliğine iten bir diğer neden de Rusya baskısından kurtulma isteğidir. Rusya, Sovyetler Birliği'nden kalma alışkanlıkla hem boru hatlarını bir nevi şantaj unsuru gibi kullanmaya hem de Azerbaycan kaynaklarını piyasanın çok altında bir maliyetle almaya çalışmaktadır. Michael Klare'ın tabiriyle; sahip olduğu kaynaklar üzerinden "kaynak milliyetçiliği" yapan Rusya, enerji kaynaklarını bir manivela gibi dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kullanmaktadır. Rusya gibi kaynak milliyetçiliği yapan ülkeler enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla -piyasa dışı, siyasi içerikli politikalar ile- sürdürmeye çalışmaktadırlar (İşeri ve Dilek 2012:32). Bununla birlikte Azerbaycan'ın, enerjinin dünya piyasalarına naklinde farklı yol seçenekleri aramasına rağmen Rusya'yı bütünüyle yok sayması da mümkün değildir. Rusya, halen Güney Kafkasya'da dengeleri belirleyen en önemli aktördür. Bu gerçekten hareketle Azerbaycan, ekonomik açıdan en verimli seçenek olmasa da zaman zaman Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır.

Rusya ile ortaklığı zorlaştıran bu olumsuzluklar, Azerbaycan için bu seçeneğin zorunlu olunmadığı sürece kullanılmamasını gerektirmektedir. Benzer şekilde, Azerbaycan'ın İran ile enerji işbirliğini geliştirmesi, Tahran'ın özellikle ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle uluslararası alandan ve dolayısıyla küresel enerji piyasasından bir nevi tecrit edilmesi nedeniyle çok akıllıca bir seçenek olarak görülmemektedir. Kaldı ki İran'ın, Ermenistan'a verdiği siyasi, ekonomik ve hatta askeri destek, Azerbaycan'ın bu ülke ile ileri düzeyde işbirliği yapmasını engellemektedir. Özellikle Güney Azerbaycan'da son yıllarda artan milliyetçi uyanış, Tahran yönetimi tarafından

milli güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Güçlenecek bir Azerbaycan'ın Güney Azerbaycan ile birleşebileceği yönündeki endişe, İran'ı Ermenistan'a yakınlaştırmaktadır.

Azerbaycan'ın enerji gelirleriyle zenginleşmesi sadece askeri açıdan değil; siyasi, sosyal ve eğitim alanlarında da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Azerbaycan 1990'ların ortalarında kendi ülkesinde çıkartılan petrolden elde edilen gelirden, reel anlamda sadece %8 pay alabilirken 2013 itibariyle gelir payını %75'e çıkartmayı başarmıştır (Erhan 2013: 14). Günümüzde ise bu rakam daha üst seviyelere ulaşmıştır. Meydana gelen bu olumlu gelişmede, 1994-2003 yılları arasında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) başkan yardımcılığı görevinde bulunması ve enerji sektöründe edindiği tecrübeyi, cumhurbaşkanlığı döneminde bu alanda yaptığı atılımlar için kullanmayı bilen İlham Aliyev'in büyük katkısı olmuştur (Erhan 2013: 14).

Enerji, Azerbaycan'ı siyasi, askeri ve ekonomik açıdan Güney Kafkasya'nın en büyük ülkesi haline getirirken, ülkenin geleceğini de teminat altına alan bir işleve sahiptir. Avrupa'nın en önemli petrol ihracatçısı olan Norveç'in "Gelecek Kuşaklar Fonu"na benzer biçimde oluşturulan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Neft Fonu, hem petrolün bitmesinden sonra Azerbaycan ekonomisinin kendi ayakları üzerinde durabilmesi için bir sigorta gibi değerlendirilmekte hem de güncel makroekonomik istikrarın sağlanmasının ana araçlarından biri olarak görülmektedir (Erhan 2013: 14). 29 Aralık 1999 tarihinde, dönemin cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in girişimleri ile kurulan (Erhan 2013: 14) söz konusu fon ile yabancı şirketlerle ortaklaşa çıkarılan birikmiş petrol gelirlerinin verimli bir şekilde yönetilmesi ve sosyal-ekonomik öneme sahip projelerin uygulanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, petrol gelirlerinin ülke ekonomisine uzun vadeli katkı sağlaması için 271 milyon dolar varlık ile kurulan Neft Fonu'nun gelirleri 2013'te 8 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu 2018). Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinin ardından petrol fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş Neft Fonu'nun gelirlerine de

yansımsı, 2014'te 6.8 milyar dolar olan Fon geliri 2015'e gelindiğinde azalarak 4.5 milyar dolar seviyelerine inmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş etkisini 2016'da daha net olarak göstermiş, Neft Fonu 3.5 milyar dolarla uzun yılların en düşük gelirini elde etmiştir. Enerji piyasalarında yaşanan dalgalanmalara rağmen Fon'dan 2018'de ise 6.7 milyar gelir elde edilmesi büyük bir başarı olarak görülmektedir (Azerbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu 2018). Petrol Fonu kurulduğu günden 2016'e kadar 126.2 milyar gelir elde etmiştir (Trend News Agency 2018).

"Kara altınını insan altınına çevirme" düsturu ile kurulan Neft Fonu, Azerbaycan gençlerinin yurtdışında eğitim almaları için de önemli bir kaynak haline gelmiş durumdadır. Azerbaycan'da beşeri sermayeye verilen ehemmiyetin bir göstergesi olarak 2007'den itibaren fon kaynaklarının eğitime aktarılmasına başlanmıştır (State Oil Fund of Republic of Azerbaijan 2018). Bu bakımdan Neft Fonu, ülkenin yerli potansiyelinin harekete geçirilmesi ve Azerbaycan halkının refahı için zengin petrol rezervinin etkin kullanımının bir sonucudur (State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan, 2018). Fon gelirlerinin bir kısmı ise Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi projelerin gerçekleşmesinde, Azerbaycan'daki 1 milyon mültecinin durumunun iyileşmesi için yeni kasabaların inşaatında kullanılmaktadır (Huseyn 2011: 148). Fon gelirleri ayrıca; kamu çalışanlarının maaşlarının ödenmesi, savunma harcamaları, sosyal güvenlik ödemeleri, özel sektörle yapılan sözleşmeler ve kamu yatırım projeleri için de kullanılmaktadır (Azerbaycan Ülke Bülteni 2011: 13).

Petrol dışı sektörlerin (*non-oil sector*) üretim yapısı içindeki büyüklüğünün artırılmasına yönelik politikaların hayata geçirilmesi, Azerbaycan'ın ekonomisinin dinamik bir yapı kazanması için büyük bir önem taşımaktadır (Huseyn 2011: 148). Bu bakımdan, Neft Fonu'ndan elde edilen gelirlerin petrol dışındaki diğer sektörlerle aktarılması, çıkabilecek herhangi bir enerji krizinde Azerbaycan ekonomisinin en az zararla kurtulmasını sağlayacaktır.

Küresel petrol fiyatlarında düşüşün yaşandığı 2014'e kadar Azerbaycan'ın yüksek ekonomik büyümesi artan enerji ihracatına ve bazı ihracat dışı sektörlere dayanmaktaydı (CIA World Factbook 2018). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa Boru Hatları ile petrol ihracatı ekonominin başlıca itici gücü haline gelmiştir. Petrol piyasalarında yaşanan krize rağmen Azerbaycan'ın gaz üretimini hızlandırma çabaları hâlâ devam etmektedir (CIA World Factbook 2018). Azerbaycan, kendi inisiyatifinde gerçekleşen tüm bu projeler ile potansiyel gaz hacmini kaynağından son kullanıcıya kadar kontrol ederek çıkarlarını da korumuştur (Aras vd. 2013: 993). Diğer taraftan Azerbaycan, uluslararası enerji piyasalarındaki imajını geliştirmek, güvenilir tedarikçi ülke konumunu artırmak için birçok girişim ve kuruluşa da katılmaktadır. Bunlardan biri olan ve petrol, gaz ve mineral kaynakların iyi yönetilmesi için küresel standartları belirleyen "Extractives Industry Transparency Initiative"ne 2004'te üye olunmuştur (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018).

Azerbaycan'ın Enerji Politikalarında SSCB Mirası ve Rusya Faktörü Üzerine Bir Değerlendirme

Çarlık Rusya ve devamında SSCB döneminde Azerbaycan, tek başına SSCB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin önemli bir kısmını sağlamaktaydı. Dünyada sanayi yöntemi ile ilk petrol üretimi Bakü yakınlarında, Bibiheybet'de başlamıştır. 1848'de açılan bu petrol kuyusu, ABD'nin ilk modern yöntemlerle açılan petrol kuyusu Colonel Drake'den 11 yıl önce açılmıştır (Marriott ve Paluello 2012: 25). Benzer şekilde açık denizde ilk "offshore" petrol aramalarına da ilk kez 1924 yılında Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyılarında başlanmıştır (Karaca 2018). 1901 yılında Azerbaycan'daki petrol üretimi 10 milyon tona ulaşmış, bu rakam o dönemdeki dünya petrol üretiminin yaklaşık olarak %51'ine tekabül etmiştir (Seferov 2015: 285). İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB petrol üretiminin

yüzde 80'ini Bakü'den sağlanması (Karaca 2018) bile tek başına ülkenin hidrokarbon zenginliğini gösteren önemli bir örnektir.

Bu zenginliği sömüren Moskova yönetimi, Azerbaycan'a yeterince yatırım yapmamış, enerjiyi eski usullerle çıkarmaya devam etmiştir. Komünist rejimin çökmesinden sonra Azerbaycan'a eski teknoloji ile üretim yapılan tesisler ve ağır hasar almış bir çevre miras kalmıştır. Öyle ki, üretim ülke içi talebi dahi karşılamayacak düzeye inmiş ve ülke doğalgaz ithal etmek zorunda kalmıştır. 2007 yılına kadar üretilen doğal gazın ülke içi talebin sadece %40'ını karşılayabilmesi bile yaşanan vahim durumu açıklar niteliktedir. Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan ve Gürcistan'a doğal gaz ihraç eden Azerbaycan, 1990'dan itibaren Türkmenistan ve İran'dan doğalgaz ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır (Aras vd. 2013: 991). Bu ülkelerden doğal gaz ithalatı 1995'de durdurmuş, buna karşın 2000 yılında Rusya'dan ithal etmek için anlaşma yapılmıştır. Rusya'dan doğalgaz ithali, 2006 yılı sonlarına kadar devam etmiş, Azerbaycan'ın doğalgaza olan talebinin ülke içi üretim tarafından karşılanması, ancak 2007 yılında "Şah Deniz" yatağından doğal gaz elde etmeye başlanmasıyla mümkün olabilmiştir (Aras vd. 2013: 991).

Günümüzde dünyanın en önemli doğal gaz ihracatçılarından biri olan Azerbaycan'ın, SSCB döneminde alt yapı ve modernizasyon çalışmalarının yapılmaması nedeniyle bir dönem doğal gaz ithalatçısı haline gelmesi komünist rejimin nasıl bir sömürü sistemi inşa ettiğini göstermektedir. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğalgaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi ülkeye modern üretim teknolojisinin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkân sağlamıştır (Aras vd. 2013: 991). Petrolün yanı sıra, "Şah Deniz" yatağında doğal gaz üretimine başlanmasının ardından Azerbaycan, yüksek düzeyde bir ekonomik kalkınma, yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine uyum sağlama imkânına kavuşmuştur. Bu haliyle Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa

ülkelerine doğalgaz ihracatında, Rusya, Kuzey Afrika ve diğer doğal gaz üreticilerine rakip olmuştur (Aras vd. 2013: 991).

Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz terminali olan Sangaçal'ın 1997'de kurulması, Azerbaycan'ın enerji ihracatını artıran bir gelişme olmuştur. Terminal, Hazar Havzası'nda tüm açık deniz alanlarından ham petrol ve doğal gazın işlenmesi, depolanması ve ihraç edilmesi için kullanılması amacıyla inşa edilmiştir. Söz konusu terminal petrol ve gaz işleme tesisleri, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının ilk pompa istasyonu, Güney Kafkasya Boru Hattı Kompresör İstasyonu gibi tesislerden oluşmakta (Sengöçal Terminali 2018) ve bu haliyle sadece Azerbaycan için değil, Avrupa ve diğer ihraç ülkeleri açısından hayati rol üstlenmektedir. Sangaçal sadece BTC boru hattının değil, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz ve Bakü-Tiflis-Supsa petrol hatlarının da ana çıkış terminalidir.

Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra izlediği enerji politikasının temeli; Rusya'nın boru hattı tekelini kırarak, kaynakları en ucuz yol ve yüksek fiyattan alıcıya ulaştırmaktır. Rusya'yı bütünüyle karşısına almadan, tabiri caizse zaman zaman ona tavizler vererek yürütülen bu politika çerçevesinde Azerbaycan, ithalatçı ülke ve güzergâh sayısını artırarak enerji arzının sürekli ve güvenli bir şekilde yapılabilmesini amaçlamaktadır. Bu stratejinin esası, herhangi bir alıcı ve transit ülke ile yaşanılması mümkün anlaşmazlığa karşı alternatif çözümler üretebilmektedir. 1999'da sevkiyata başlayan Bakü-Supsa petrol boru hattının yanı sıra, 2006'da Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Azerbaycan petrollerini Akdeniz üzerinden dünyaya ulaştırmaktadır. Bakü-Novorossisk Boru Hattı ise, Azerbaycan petrollerinin Rusya'nın Novorossisk limanı vasıtasıyla uluslararası piyasalara ulaştırılması sağlanmaktadır.

Güzergâh çeşitliliğine rağmen enerji güvenliği açısından başka sorunlar da mevcuttur. Öncelikle, bu üç hattın geçtiği bazı yerlerin, sıcak çatışmaların yaşandığı bölgeler olması başlı başına ciddi bir sorundur. SSCB'nin yıkılmasının ardından Çeçenistan'ın bağımsızlık talebine Rusya'nın büyük mukavemet göstermesi ve orantısız güç kullanmasının temel nedenlerinden biri de Kuzey Kafkasya'nın

sahip olduğu kaynaklar ve Hazar petrollerini dünya piyasalarına ulaştırarak boru hatlarının bu bölgelerden geçmesidir.

Özellikle Hazar kaynaklarını küresel piyasalara ulaştıracak olan Bakü-Novorossisk boru hattının Çeçenistan'dan geçmesi Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik hassasiyetini daha da artırmıştır. Dahası Grozni, sadece Hazar petrollerini değil, Orta Asya petrollerini de Karadeniz'e taşıyacak Bakü-Novorossisk boru hattının bağlantı noktasında yer aldığı için Rusya açısından paha biçilmez bir stratejik öneme sahiptir (Tavkul 2018). Hat üzerindeki yaşanması muhtemel sorunlar bununla da sınırlı değildir. Bakü'den kuzeye yönelen bu hat, Azerbaycan'ın kuzeyinde bağımsızlık peşinde olan Lezgi bölgesinden geçtikten sonra Dağıstan'a (Rusya Federasyonu'na) girmektedir. Buradan savaş bölgesi olan Çeçenistan'a geçtikten sonra, Grozni'den İnguş Cumhuriyetine, oradan da İnguş-Oset etnik çatışma tehlikesinin bulunduğu bölgeye doğru uzamaktadır. Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin kuzeyinden geçerek Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkessk şehrine ulaşan boru hattının bu noktasında ise Karaçaylılar ile Çerkeslerin anlaşmazlıkları mevcuttur (Tavkul 2018). Dolayısıyla Çeçen savaşı, sadece Rusya ile Çeçenistan arasında yaşanan bağımsızlık savaşı olmaktan öte, küresel güçlerin çatışmalar dolayısıyla bu hattın güvenliğini tartışılır hale getirerek Rusya'yı sistemin dışına itmeye çalıştığı daha karmaşık ve çok yönlü bir süreci ifade etmektedir (Ercan ve Bölükbaşı 2014: 310). Batı'nın bu hamlelerine karşı Rusya ise Güney Kafkasya'daki nüfuzunu devam ettirmek için sık sık kullandığı etnik çatışma kozunu devreye sokmuştur.

BTC boru hattı ile Güney Kafkasya'da devre dışı bırakılmaya çalışılan Rusya bir taraftan bu hattın kilit ülkesi Gürcistan'ın istikrarını etnik çatışmalar yoluyla bozmaya çalışmakta diğer taraftan ise Mayıs 2007'de Kazakistan ve Türkmenistan ile imzaladığı anlaşma ile Hazar kaynakları üzerindeki kontrolü artırmaktadır (Ercan ve Bölükbaşı 2014: 310). Benzer şekilde BTC boru hattının geçtiği Gürcistan'ın Cavaheti bölgesinde yaşayan ayrılıkçı Ermeniler ile Tiflis arasında ciddi sorunlar mevcuttur. 15

Kasım 1944'te Stalin tarafından zorunlu olarak göçe tabi tutulan Ahıska Türkleri'nin toprakları olan bu bölgede günümüzde çoğunlukla Ermeniler yaşamaktadır. Bu nedenle, BTC boru hattının buradan geçmesi, Ermenistan ile birleşmek isteyen bölge Ermenileri ve Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile var olan kronik sorunları dikkate alındığında, enerjinin istikrarlı nakli açısından büyük risk taşımaktadır.

Yukarıda bahsi geçen örneklerde de görüldüğü üzere, son yıllarda yeni enerji jeopolitiğinde enerji altyapılarının (boru hatları, petrol ve LNG tankerleri, enerji terminalleri, enerji santralleri, demir yolları, vs.) hedef alan "enerji terörizmi" özellikle tüketici kanadında giderek artan bir endişe kaynağı haline gelmiştir (İşeri ve Dilek 2012: 132).

Boru hattı güvenliği sorunu, elbette sadece Kafkasya'dan yapılacak enerji naklini tehlikeye sokan bir tehdit değildir. Ortadoğu başta olmak üzere, dünyanın birçok bölgesinde terör örgütleri tarafından boru hatlarına sabotajlar yapılabilir-mektedir. Herhangi bir hattın her hangi bir yerinde meydana gelecek bir saldırı, bu hattan yapılacak enerji naklini büyük oranda etkileyebilmektedir. Terörist saldırılar, Türkiye'nin güvenilir geçiş ülkesi olması yolundaki imajına da zarar vermeye çalışmaktadır. Kars'ın Sarıkamış ilçesinden geçen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı'na terör örgütü PKK'nın 25 Ağustos 2015'te düzenlediği saldırı (TRT Haber 2018) sonucunda gaz sevkiyatının bir süre aksaması, konunun ehemmiyeti açısından önemli bir örnektir.

Azerbaycan'ın Başlıca Enerji Nakil Hatları Ve Projeleri

Bakü-Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı

Azerbaycan'ın üçüncü cumhurbaşkanı² olan Ebulfeyz Elçibey, iktidarda bulunduğu dönem boyunca Azerbaycan kaynaklarını

² 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'dur. 25-26 Şubat 1992'de meydana gelen Hocalı Soykırımına ve bu

Rusya'nın tahakkümünden kurtararak, en elverişli fiyatlardan dünyaya pazarlamayı hedeflemiştir. Elçibey, cumhurbaşkanı olduğu 7 Haziran 1992 tarihinden itibaren Türkiye ile yaptığı birçok görüşmede, Rusya ve Ermenistan'ı devre dışı bırakacak boru hattı projelerinin hayata geçirilebilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Zaten Elçibey'in iktidardan ayrılmasına neden olan en önemli unsur Rusya'ya karşı mesafeli politikası ve enerji anlaşmalarında Rusya'yı dışlayan tavrıdır.

Elçibey'den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde üst düzey görevde olmasının verdiği tecrübe ile Rus politik iklimini iyi tetkik etmiş ve Moskova'yı bütünüyle dışlamanın Ermenistan'a güç kazandıracağını düşünmüştür. İktidara gelir gelmez Rusya'yı yatıştırma politikası yürüten Aliyev, ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya yapmış ve 23 Haziran 1993'de Elçibey döneminde Batılı şirketlerle yapılan petrol anlaşmalarını askıya almıştır (Cafersoy 2000: 32). Rusya'ya yaptığı ziyaret sırasında BDT'ye girebileceklerini açıklaması ve 20 Eylül 1994'de Azerbaycan petrolünün oluşturulacak konsorsiyum ile işletilmesini amaçlayan anlaşmada Rusya'ya SOCAR'ın hissesinden %10'luk pay vermesi, (Cafersoy 2000: 32) Aliyev'in cumhurbaşkanlığı süresince izlediği denge politikasının ilk örnekleri arasındadır. İlerleyen yıllarda, "Yüzyılın/Asrın Anlaşması" olarak nitelendirilen bu anlaşma ile Hazar kıyısında bulunan "Azeri", "Çıralı" ve "Güneşli" alanlarında ortak kalkınma ve üretim paylaşımı konusunda dünyanın önde gelen petrol şirketleri ile ortaklık kurulmuştur. Söz konusu anlaşma, Azerbaycan'da yeni anlaşmaların imzalanmasının önünü

soykırımı yardım eden Rusya'ya yeterince tepki göstermemesi nedeniyle Muttalibov'a karşı var olan toplumsal öfke zirveye ulaşmış ve Muttalibov 6 Mart 1992'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Muttalibov'un yerine yaklaşık olarak iki ay vekâleten Yakub Mehmedov (6 Mart 1992-14 Mayıs 1992) cumhurbaşkanlığını sürdürmüş, 14 Mayıs 1992'de Rusya'nın baskısı ile Muttalibov yeniden göreve gelse de dört gün sonra tekrar istifa etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Elçibey, her ne kadar bazı kaynaklarda -Mehmedov ihmal edilerek- ikinci cumhurbaşkanı olarak gösterilse de gerçekte üçüncü cumhurbaşkanıdır.

açmış ve Azerbaycan'ı uluslararası toplumda güvenilir bir ülke ve ortak haline getirmiştir (State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan).

Aliyev, bir taraftan verdiği tavizlerle Rusya'nın tepkisini azaltmaya çalışırken, diğer taraftan ise Batılı şirketler ile petrol anlaşmaları yapmak için fırsat kollamıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin desteğiyle belirlenen Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhı için ilk adım 9 Mart 1993'te SOCAR ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) arasında bir anlaşma yapılması ile atılmıştır. Mart 1998'de Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Gürcistan Dışişleri Bakanlarının İstanbul'da yaptıkları toplantıda Bakü-Ceyhan hattının en kısa, ekonomik ve güvenlik açısından ise en uygun güzergâh olduğu yönünde karar alınmıştır (Fedyaş 1998: 179). BTC hattı konusundaki son adım, 18 Kasım 1999'de tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı zirvesinde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı ile (şahit sıfatıyla) ABD Başkanı tarafından imzalanan anlaşma ile atılmıştır (Çal: 94). Türkiye'nin enerji koridoru olma hedefinin en önemli parçası olan BTC, Azeri-Çırac-Güneşli sahasından başlayarak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden, çevresel açıdan hassas Karadeniz ve Türk Boğazlarını devre dışı bırakarak, Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan'daki terminale ulaşmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2008). Ceyhan'a kadar boru hatları ile gelen petrol, oradan tankerlerle uluslararası piyasalara ulaşmaktadır.

16 Haziran 2006 tarihinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev arasında Almatı'da yapılan "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ile Kazakistan da BTC petrol boru hattı projesine resmi olarak katılmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre; Kazak ham petrolü, Hazar Denizi'nden tankerlerle Bakü'ye getirilerek, BTC boru hattıyla Ceyhan'a pompalanacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2008). 25 Mayıs 2005'te BTC petrol boru hattına ilk petrol Sangaçal terminalinden verilmiş, 13 Temmuz 2006'da ise petrol boru hattı resmen açılmıştır.

Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, BTC hattına büyük destek vermekle birlikte, güçlü Ermeni lobisinin etkisi ile hattın

Ermenistan topraklarından geçmesi yönünde bir süre ısrarcı olmuşlardır. Ermenistan'ın da dâhil olacağı bir projenin, Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının sonlanmasına katkı sağlayacağı, dolayısıyla Rusya'nın Yukarı Karabağ sorunu nedeniyle her iki ülkede kurduğu baskının azalacağı, bu durumun Moskova'nın Güney Kafkasya hâkimiyetine büyük darbe vuracağı yönünde ciddi bir propaganda süreci başlatılmıştır.

Gelinen süreçte Ermenistan'ın, Yukarı Karabağ'daki işgali kalıcı hale getirmeye yönelik girişimleri ve dahası sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması için uluslararası alanda yaptığı çalışmalar, Azerbaycan'ın Ermenistan ile başlatacağı ekonomik işbirliğinin onu ehlileştirmeye yetmeyeceğini, tam aksine ekonomide yaşanacak iyileşmenin işgali kalıcı hale getirmekten başka bir işe yaramayacağını göstermektedir. Bu nedenle, başta BTC boru hattı olmak üzere faaliyete geçen veya proje aşamasındaki birçok girişimde Ermenistan'ın devre dışı bırakılması, Azerbaycan'ın uzun vadeli enerji politikasının bir sonucudur ve hedef Ermenistan'ı transit ülke olabilme şansından mahrum etmektir. Böylece, zaten ekonomik olarak büyük bir darboğazda olan ve savunması bütünüyle Rusya'ya emanet edilen Ermenistan'ın, Güney Kafkasya'nın enerji projelerinden saf dışı edilmesi ile savaşız bir çözüme sıcak bakması ve işgal ettiği topraklardan çıkması ihtimali gündeme gelebilecektir.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

1850 km'lik uzunluğu ile Türkiye'nin 20 şehriden geçecek şekilde planlanan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Azerbaycan'ın en zengin doğalgaz sahası olan Şahdeniz-II yatağından ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalardan çıkarılacak doğalgazın öncelikle Türkiye'ye ve devamında ise Avrupa'ya ulaştırması hedeflenmektedir. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 2018). Bu bakımdan TANAP sadece Türkiye

açısından değil, Rusya'nın sık sık enerji baskısına maruz kalan Avrupalı ülkeler için de hayati bir projedir.

26 Haziran 2012'de Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılan anlaşmanın ardından Mart 2015'te temeli atılan ve 12 Haziran 2018'de faaliyete geçen TANAP, Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayıp Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Proje kapsamında Türkiye sınırları içerisinde biri Eskişehir ve diğeri Trakya'da olmak üzere, ulusal doğalgaz iletim şebekesine bağlantı için iki çıkış noktası, 7 adet kompresör istasyonu, 4 adet ölçüm istasyonu, 11 adet pig istasyonu, 49 adet blok vana istasyonu ve Türkiye'deki ulusal doğalgaz şebekesini beslemek üzere 2 adet gaz çıkış istasyonu bulunmaktadır (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 2018). TANAP'ta ticari gaz akışı 30 Haziran'dan itibaren başlamıştır. TANAP Genel Müdürü Saltuk Düzyol yaptığı bir açıklamada, tahmini yatırım bedelinin 11 milyar doları aştığını ancak ciddi tasarruf sağlanarak bu rakamın 7.99 milyar dolara çekildiğini söylemiştir (Milliyet 2018). Türkiye, TANAP ve Şah Deniz sahasında sahip olduğu hisseler ile sadece bir transfer ülkesi olmaktan öte, üreticiden nihai tüketiciye kadar oluşan değer zincirinin her safhasında söz sahibi olan bir konuma yükselecektir (TANAP 2018).

Şekil1: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattının Güzergâhı

Kaynak: <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı

Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP), Azerbaycan'ın Hazar'daki en önemli doğalgaz sektörü olan Şahdeniz havzasından çıkan gazın öncelikle TANAP ile Türkiye'ye, devamında ise Yunanistan, Arnavutluk güzergâhını tamamlayarak İtalya'ya ulaştırılmasını hedefleyen bir projedir. Bu bakımdan TAP ve TANAP, Avrupa ve küresel enerji jeopolitiği açısından stratejik önem taşıyan Güney Gaz Koridorunun (GGK) en önemli halkalarını oluşturmaktadırlar. (TANAP resmi sitesi 2018) TAP, Avrupa'nın enerji çeşitliliği ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması bakımından çok önemli bir alternatif haline gelecektir. Bu haliyle TAP, TANAP ve Güney Kafkasya Boru Hattı ile birlikte Güney Gaz Koridoru'nun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. GGK, Azerbaycan'ın gaz sahalarını birleştirerek Gürcistan, Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya uzanan bir hat oluşturmaktadır. Söz konusu hat, Hazar bölgesinden Türkiye ve devamında Avrupa'ya gaz sevkiyatı yaparak Avrupa Birliği'nin (AB) enerji arz güvenliğini ve çeşitliliğini geliştirmeyi amaçlayan çeşitli altyapı projelerinden oluşmaktadır. 1,850 km'lik bir boru hattı olan TANAP projesi, Güney Gaz Koridoru Programı kapsamında inşa edilecek toplam 3.500 km'lik boru hattının %53'ünü temsil etmektedir (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018: 3). Yarısından fazlası tamamlanmış durumda olan TAP'ın 2020'ye kadar bitirilmesi planlanmaktadır.

29 Mayıs 2018'de, Güney Gaz Koridoru'nun Sangaçal Terminalinde gerçekleştirilen açılış töreninde yaptığı konuşmada bölgesel işbirliğine vurgu yapan Aliyev, projenin geniş bir bölgesel işbirliği sayesinde gerçekleştirildiğini; Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'nın ortaklığı ile hayata geçirildiğini, daha sonra Bosna Hersek, Hırvatistan ve Karadağ'ın da projeye katılacağını ifade etmiştir (AA 2018). GGK, Şahdeniz yatağındaki doğal gazın Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlarken geçtiği tüm ülkelerde istihdamı artırarak dolaylı bir etki de yapacaktır. GGK'nun, işsizliğin kronik bir sorun haline geldiği Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan,

Arnavutluk gibi ülkelerden geçtiği düşünüldüğünde, projenin söz konusu ülkelerdeki işsizliği azaltan dolayısıyla sosyal refahı destekleyen yönü de büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında söz konusu proje, Azerbaycan'ın izlediği enerji politikasının en önemli hedeflerinden biri olan, enerjisinin yumuşak gücünün kullanılarak bölgesel işbirliğinin artırılması ve başta Batılı ülkeler olmak üzere birçok ülke ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hizmet etmektedir. Böylece Azerbaycan, Batılı ülkelerde oldukça güçlü olan Ermeni lobisine karşı "enerji kartı" nı önemli bir koz olarak kullanabilme imkânına kavuşacaktır.

Avrupa'da gaz üretimi yaklaşık olarak 10 yıl önce başladığı için, Avrupa ülkeleri gaz arzının üçte ikisinden fazlasını ithal etmektedir (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018: 5). Bu yüzden TAP'a en büyük destek Avrupa ülkelerinden gelmiştir. Son yıllarda Avrupalı ülkeler, enerjide kaynak ve tedarikçi ülke çeşitliğine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Avrupalı ülkelerin, 2014'te Kırım'ı işgal eden Rusya'ya karşı ortak bir tavır alamamasında ve ambargo uygulayamamasında bu ülkeye olan enerji bağımlılıkları oldukça etkili olmuştur. Benzer şekilde, 2009'da Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizde, Rusya Ukrayna'ya olan gaz akışını kesmiş ve bunun sonucunda Doğu ve Orta Avrupa'daki bazı ülkeler de doğalgaz sıkıntısı çekmiştir. Bu yaşananlar Rusya'nın enerji kartını cesurca uyguladığını ve ileride Avrupa ve Rusya arasında yaşanabilecek bir krizde de uygulama ihtimalinin olduğunu göstermektedir.

Avrupa Enerji Güvenliği Forumu direktörü Hans-Josef Fell, 2014'te yaptığı bir açıklamada, Avrupa'da son 10 yılda enerji ithalatına olan bağımlılığın arttığını, doğalgazın yüzde 38'i, petrolün yüzde 35'i ve kömürün yüzde 25'i Rusya'dan geldiğini açıklamıştır. Slovakya, Finlandiya gibi bazı Avrupalı ülkelerde Rusya'ya olan bağımlılık neredeyse yüzde yüzlere kadar çıkmış olması Avrupalıların bu konuda acil ve ortak bir önlem almasını zorunlu hale getirmektedir. Kaynak ve ülke çeşitliliğinin yanı sıra yenilenebilir enerjiye artan ilgi de Rusya'ya olan bağımlılığı

azaltmaya yönelik adımlardır. Bu nedenle Hazar kaynaklarının TAP ile Avrupa'ya ulaşacak olması, Avrupalı ülkelerin enerji güvenliğini sağlamasında önemli bir adımdır.

Avrupa'nın güvenilir ve kesintisiz enerjiye ulaşma konusunda yaşadığı sıkıntılar özellikle AB tarafından sık sık gündeme alınmakta ve çözüm önerileri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda, AB'nin enerji güvenliğine yönelik hedefleri bakımından adeta başucu kaynağı olarak görülen belge, Avrupa Komisyonu tarafından 8 Mart 2006'da yayınlanan "Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti" (*A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*) başlıklı kitaptır. Yeşil Kitap olarak da bilinen söz konusu belge, üye ülkeler arasında ortak bir enerji politikası oluşturmaya yönelik önerileri içermektedir. Söz konusu belgede, Hazar bölgesinin AB'nin gaz tedariki açısından önemine vurgu yapılmaktadır (Commission of the European Communities 2006: 6). Sonuç olarak, Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı'nın bütünüyle devreye girmesi ile sadece Azerbaycan ve Türkiye değil, Avrupalı ülkeler de Rusya'nın enerji tekelinden kurtulmuş olacaklardır. Bu yüzden, TAP'ın önceki aşaması olan TANAP'ın hayata geçirilmesi için AB büyük destek vermiş, 2014'ten bu yana AB programlarından sağ-lanan hibelerin toplamı 15 milyon avroyu aşmıştır. Son olarak, 31 Temmuz 2018'de Avrupa Komisyonu'nun enerji projelerini destek-leyen CEF Energy programından TANAP'a 5 milyon avro hibe edilmiştir (AA).

Şekil 2: Trans Adriyatik Doğal gaz Boru Hattı Güzergâhı ve Proje Aşamasında Kalan Nabucco Boru Hattı

Şekil 3: Güney Gaz Koridorunun Birleşenleri

Kaynak: [BP](#)

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Türkiye-Azerbaycan arasında 12 Mart 2001’de imzalanan anlaşma ile hayata geçirilen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ile Azerbaycan’ın Güney Hazar Denizi kesiminde yer alan Şah Deniz sahasında üretilecek doğal gazın Türkiye’ye arzı sağlanmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı koridoru kullanan BTE hattının inşasına 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmış ve 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla boru hattı üzerinden gaz akışı başlamıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı).

Bakü-Novorossiysk (Bakü-Grozni-Novorossiysk) Petrol Boru Hattı

1996 yılında Azerbaycan ile Rusya arasında yapılan anlaşmaya göre kararlaştırılan Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı, 1500 kilometre uzunluktadır ve bunun yaklaşık olarak 1335 kilometresi Rusya, 235 kilometresi ise Azerbaycan topraklarından geçmektedir. Söz konusu anlaşma ile hattın her yıl 5 milyon ton petrol sevkiyatı yapacağı yönünde mutabakata varılmış ve ilk sevkiyat Ocak 1997’de başlamıştır (Zhiltsov 2016: 89). Bakü- Novorossiysk hattı, Azerbaycan’ın Hazar bölgesindeki petrolün Rusya’nın Karadeniz sahilindeki Novorossiysk limanı vasıtasıyla Avrupa’ya ulaştırılması amacıyla inşa edilmiştir.

Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı

Azerbaycan'ın, Rusya'ya olan boru hattı bağımlılığını azaltmaya yönelik en önemli hamlelerden biri Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'dır. Bakü-Novorossiysk Hattı'na yönelik anlaşmaya varılmasından sonra Azerbaycan Gürcistan ile olan görüşmelerini artırmış ve iki ülke arasında 1996'da yapılan anlaşma ile projenin hayata geçmesi için çalışmalara başlanmıştır. Özellikle ABD'nin, Rusya ile başta Çeçen sorunu olmak üzere Kafkasya'da yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle destek verdiği Supsa Hattı, Hazar'dan çıkarılacak petrolün öncelikle Gürcistan'ın Supsa limanına, oradan da tankerlerle Türk Boğazlarını geçerek dünya pazarına ulaştırılması amacıyla planlanmıştır (Socar.az). Azerbaycan'ın Sangaçal terminalinde başlayan petrol sevkiyatı Gürcistan'ın Supsa limanında son bulmaktadır. 833 km uzunluğu ile BTC ve Bakü- Novorossiysk hattına kıyasla daha kısa olan Supsa hattının inşaatı 1997-98 yılları arasında yapılmış, 1999'da ise bütünüyle tamamlanmıştır. Supsa'daki ilk petrol 8 Nisan 1999'da tankerele dol-durulmaya başlanmıştır (Socar.az).

Sonuç

Dünya ekonomisinde görülen hızlı gelişme ve teknolojik ilerleme enerjiye olan ihtiyacı büyük oranda artırmıştır. Bu talep artışına karşın dünyanın en önemli enerji kaynaklarının etnik, dini ve kültürel çatışmaların çok yoğun olarak yaşandığı Kafkasya, Ortadoğu gibi bölgelerde bulunması enerji güvenliğini tüm dünya için acil önlem alınması gereken bir konu haline getirmiştir.

Enerji kaynaklarına ve boru hatlarına saldırı, düzenli ordulara karşı gayrinizami yöntemlerle asimetrik bir savaş strateji geliştiren terör örgütlerinin günümüzde en sık kullandığı yöntemlerden biridir. Bu yüzden, enerji nakil hatları kararlaştırılırken daha istikrarlı bölgelerin seçilmesine dikkat edilir. Ancak İbn-i Haldun'un "coğrafya kaderdir" dediği üzere, Kafkasya ve Ortadoğu gibi çatışmanın kaçınılmaz olduğu bölgelerde güvenilir güzergâhı bulabilmek her zaman mümkün olmayabilir. Etnik, dini ve kültürel

kargaşanın bölgenin neredeyse bütününe hâkim olduğu Kafkasya’da, boru hatlarının sorunlu bölgelerden geçmesi bazen zorunlu hale gelebilmektedir. Örneğin, BTC hattı tüm bölge için istikrarsızlık kaynağı olan Ermenistan’ı cezalandırmak amacıyla tercih edilmesine rağmen, Ermeni ayrılıkçıların yoğun olarak yaşadığı ve Tiflis’in bütünüyle hâkimiyet kuramadığı Cahaveti’den geçirilmiştir. Bu durum, sık sık BTC’nin güvenliğini gündeme getirmektedir. Ermenistan’ın Azerbaycan ile hala savaş halinde olduğu, Türkiye ve Gürcistan’a yönelik saldırgan politikalar yürüttüğü düşünüldüğünde bu endişelerin çok da yersiz olmadığı görülmektedir.

Sahip olduğu hidrokarbon kaynakları ile Güney Kafkasya’nın en büyük ülkesi olan Azerbaycan’ın, bağımsızlığını kazanmasının ardından ilgilendiği en önemli konuların başında, enerjisini en karlı şekilde uluslararası pazarlara aktarılması olmuştur. Enerjiden elde edilen gelirin özellikle savunma gücünün geliştirilmesi için kullanılması, Azerbaycan’ın işgalci ülke Ermenistan’a karşı caydırıcılığını artırmaktadır. Son yıllarda askeri harcamaların bütçedeki payında görülen artış, Azerbaycan’ın bu yöndeki gayretini göstermektedir.

Türkiye; doğudan batıya, kuzeyden güneye sahip olduğu stratejik konumu ile doğusundaki kaynak zengini ülkeler ile batısındaki ithalatçı ülkeler arasında mükemmel bir köprü vazifesi görmektedir. Türkiye’nin uzun yıllar sürdürdüğü “enerji köprüsü” olma hedefi açısından da Azerbaycan önemli bir ülkedir. Türkiye’nin geçiş ülkesi olma, Azerbaycan’ın ise ihracatçı ülke olma özelliğinin yanı sıra; iki ülke arasındaki etnik ve dini ortak, enerji alanında ilişkileri geliştiren katalizör vazifesi görmektedir. Özellikle TANAP’ın 12 Haziran 2018’de açılması ile Türkiye ile Azerbaycan arasında uzun yıllardır devam eden “enerji ortaklığı” daha da güçlenmiştir. TANAP’ın, inşasına devam edilen TAP ile birleşerek Avrupa enerji arzı bakımından önemli bir alternatif haline gelecek olması, Azerbaycan’ın Avrupalı ülkeler açısından önemini

artıracaktır. Bu durum Batılı ülkelerin Ermenistan'a verdiği doğrudan ve dolaylı desteği azaltacak bir etki yapacaktır.

Kaynakça

- A Quest For Energy Security in the 21st Century: Resources And Constraints (2007). *Asia Pacific Energy Research Centre*. Japan: 7-35.
- AB, Rus Doğalgazına Alternatif Arıyor”, <https://www.dw.com/tr/ab-rus-do%C4%9Falgaz%C4%B1na-alternatif-ar%C4%B1yor/a-17957155>, (11.09.2018).
- Akgün, B., Çelik, M. ve Boyacıoğlu, Z. (2007). Ermeni Sorununun Türk ve Ermeni Kamuoylarında Algılanışı. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, 1: 494-495.
- Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 135-146.
- Aliyev: Azerbajjan's Defense Spending Tops Armenia Budget, *Azernews*, 26 Haziran 2010, <https://www.azernews.az/nation/21743.html>, (21.08.2018).
- Anlar, A., (2017). Farklı Bakış Açıları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği”, *UİİİD-IJEAS*, 19: 59-88
- Aras, O. N., Suleymanov, E. ve Hasanov, F., (2013). Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesinden Ekonomik ve Stratejik Beklentiler. *International Conference On Eurasian Economies*, 991-998.
- Asker, A. (Mart 2010). Ermeni Açılımı Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*, 15: 45-55.
- Avrupa Komisyonu'ndan TANAP'a 5 Milyon Avro Hibe, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-komisyondan-tanap-a-5-milyon-avro-hibe/1218406>, (11.07.2018).
- Aydın, M. (Bahar 2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1): 33-60.
- Azerbaijan Military Spending, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/budget.htm>, (10.09.2018).
- Azerbaijan State Budget for 2014, Center for Economic and Social Development http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2013/11/Azerbaijan_State_Budget_CESD_View.pdf, (10.08.2018).

- Azerbaijan, *CIA World Factbook*
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, (05.07.2018).
- Azərbaycan Devlet Petrol Fonu Şu Ana Kadar 126,2 Milyar Dolar Gelir Elde Etti”, *Trend News Agency*, 24 Mayıs 2016,
<https://tr.trend.az/business/2537684.html>, (07.07.2018).
- Azərbaycan Ordusunda Büyük Değişim, *TRT Haber*, 13 Ocak 2013,
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ordusunda-buyuk-degisim-71408.html>, (05.08.2018).
- Azərbaycan Ülke Bülteni, (2013). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
 Baku-Supsa Western Export Pipeline”, *SOCAR*,
<http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-supsa-western-export-pipeline>, (10.07.2018).
- Buzan B. (July 1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, 67 (3): 431-451.
- Buzan, B. Waever, O and Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishing.
- Büdcə Məlumatları, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu,
http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/buedce-melumatlari.asp, (10.08.2018).
- Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azərbaycan Dış Politikası*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Czywilis, D., Nita, Ł. and Sobański J. (2012). Securitization of Energy Security in Central Asia, *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2 (2): pp.100-125.
- Çal, S. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/936/11660.pdf>, (10.07.2018).
- Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (24.07.2018).
- Ercan, M., Bölükbaşı, Y.Z., The Effect of Ethnic Nationalism in The Caucasus on the International System After The Cold War. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, July-August-September 2014, 15(5): 295-316.
- Erhan, Ç. (2013). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Fedyaş, A. (1998). İşimiz Duman mı?, *Türk Petrolleri ve Petrol Boru Hatları*, Der. Alaaddin Yalçınkaya, Birinci Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Goldberg, J., The Crude Face of Global Capitalism, *The New York Times*, 4 Ekim 1998, <https://www.nytimes.com/1998/10/04/magazine/the-crude-face-of-global-capitalism.html>, (11.08.2018).
- Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, (2006). Commission of the European Communities, Brussels.
- Güney Gaz Koridoru Açıldı. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-gaz-koridoru-acildi/1159336>, (11.09.2018).
- haziran-da-ekonomi-2651100/, (08.09.2018).
- Huseyn R., (Güz 2011). Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliliği ve Tarım. *Bilig*, 59: 147-166.
- İşeri, Emre ve Dilek, A. Oğuz. (2012). Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları. *Akademik Bakış Dergisi*, 5 (10): 229-248.
- Karabağ'ı Biz Aldık Ağrı'yı Size Bıraktık, *Hürriyet*, 26 Temmuz 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/karabag-i-biz-aldik-agri-yi-size-biraktik-18338718>, (02.07.2018).
- Karaca, K. Azerbaycan: Enerjinin Yeni Adresi", 10 Mayıs 2014, <https://www.dw.com/tr/azerbaycan-enerjinin-yeni-adresi/a-17626537>, (11.09.2018).
- Kars'ta Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı, *TRT Haber*, 25 Ağustos 2015, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/karsta-dogalgaz-boru-hattina-terror-saldirisi-200194.html>, (11.07.2018).
- Kodaman T. ve Özdaşlı, E. (2016). *Stratejik Ortaklık Kavramı Bağlamında İsrail-Azerbaycan İlişkileri*. Ankara: Orion.
- Kruyt, B., Vuuren D.P., Vries, H.J.M and Groenenberg, H. (2009). Indicators for Energy Security. *Energy Policy*, 37: 2166–2181.
- Marriott, J. and Minio-Paluello, M., (2012). *The Oil Road: Journeys From the Caspian Sea to the City of London*, London: Verso.
- Oğan, G. (2006). *Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya: Küresel Güç Sahnesinin Daimi Sahnesi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdaşlı, E. (2015). Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri.
- Republic of Azerbaijan Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) Project, *Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank*. 7 Ekim 2016,

- https://www.aiib.org/en/projects/approved/2016/_download/trans-anatolian/document/tanap-project-document.pdf, (30.11.2018).
- Seferov, R., (Güz 2005). Azerbaycan'daki Petrol Üretimini Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi. *Selçuk Üniverstesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18: 285-297.
- Səngəçal Terminalı, *BP Azərbaycan*
https://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/terminals/sangachalterminal.html, (11.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan,
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumimlumat.asp, (02.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan",
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumimlumat.asp, (02.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan",
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumimlumat.asp, (02.08.2018).
- State Program on Education of Azerbaijani Youth Abroad", State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan,
http://www.oilfund.az/en_US/layiheler/xaricde-tehsil-uzre-dovlet-proqrami.asp, (10.10.2018).
- Stearns, J. and Pettiford, L. (2001). *International Relations: Perspectives and Themes*, Longman Publishing.
- Şenay, G. Rusya'yla İlişkilerde Enerji Açmazı", *Al Jazeera Türkiye*, 6 Ekim 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyayla-iliskilerde-enerji-acmazi>, (05.10.2018).
- TANAP, <https://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf>, (05.07.2018).
- TANAP'ta Vanalar 30 Haziran'da Açılıyor", *Milliyet*,
<http://www.milliyet.com.tr/tanap-ta-vanalar-30->
- Tavkul, U. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi. *TURANSAM*, 1 Ocak 2009,
<http://www.turansam.org/makale.php?id=214>, (05.08.2018).
- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,
<https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (05.07.2018).
- Türkiye, Enerji Talep Büyümesinde Liderliğe Oynuyor, TRT Haber, 16 Nisan 2018, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/ekonomi/turkiye-enerji-talep-buyumesinde-liderlige-oyuyor/360934>, (11.09.2018).

Türkiye'nin Enerji Stratejisi,, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2008,

http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf, (01.08.2018).

Zhiltsov, S. S., (2016). Russia's Policy Toward the Pipeline Transport in the Caspian sea: Result and Prospects, *Oil and Gas Pipelines in the Black-Caspian Seas Region*, Sergey S. Zhiltsov, Igor S. Zonn, Andrey G. Konstantinoy, Ed. Switzerland: Springer.

ENERJİ İŞBİRLİĞİ TEMELLİ ÇİN'İN YENİ GÜVENLİK YAKLAŞIMI VE ÇİN-İRAN STRATEJİK DÜZLEMİNDE ETKİLİ ADIMLAR

Haktan BİRSEL

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü, haktanbirsnel@gmail.com

Özet

1990 yılı, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ile dünya için bir milat olmuştur. Bütün dünya bu gelişmeyi uluslararası politikaların daha dengeli bir zemine oturabileceğini düşünmüştür. Ancak beklenenin tam tersine bölgesel çatışmalar, küresel terör örgütlerinin yayılması, enerji kaynaklarının ele geçirilmesine yönelik saldırgan güç mücadeleleri gibi nedenlerden dolayı, bir anda küresel boyutta bir kaos başlamıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından realist temelli politikalar uygulama alanına konulması da bunun en önemli sebebidir. Küresel güç merkezlerinin yeni bir strateji geliştirememeleri nedeniyle meydana gelen gelişmeler müdahale edilen bölgeleri daha da karıştırmıştır. 2007 yılından itibaren ABD'nin Avrasya'dan askeri güçlerini çekmeye başlaması ile beraber Çin daha akılcı ve aktif politikalar üretmeye başlamış, Hazar ve Ortadoğu enerji kaynaklarını kendi ülkesine getirmenin ve bunun için de güzergâh boyunca yer alan ülkelerde dengeli güvenlik sistemlerinin kurulmasına yardımcı olmaya başlamıştır. Bu da dünyanın 1990 sonrasında ihtiyaç duyduğu yeni stratejik yaklaşımın oluştuğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, İran, Hazar, Avrasya, Enerji

Abstract

1990 is considered as a milestone for the world with the collapse of the Soviet Union. The whole world evaluated that international policies could

fit on a more balanced basis. However, on the contrary, global chaos began following the collapse as a result of regional conflicts, the spread of global terrorist organizations, and aggressive power struggles for the seizure of energy resources. The most important reason for this is the implementation of policies based on realist policies by Western states, especially the USA. Due to the failure to develop a new strategy, developments in global power centers have further confused the intervention areas. Since 2007, when the United States began to withdraw own military forces from Eurasia, China proceed to produce more rational and active policies, and in order to bring the Caspian and Middle Eastern energy resources into own country, she commenced establishing balanced security systems in the countries along the route. This signs that the world has developed a new strategic approach after 1990.

Keywords: China, Iran, Caspian, Eurasia, Energy

Giriş

Soğuk savaşın silah güçlerine dayanan jeostratejik dengeli tehdit algılamasının sona ermesinin ardından beklenmedik bir şekilde dünya her geçen gün dengesizleşmiş ve aynı şekilde dengesiz bir yapıda ilerlemeye devam etmektedir. Bir yandan ABD önderliğinde büyük güçler realist yaklaşımlı özel çıkar odaklı mücadeleleri hız kazanmakta ve diğer yandan da küresel bir tehdit mekanizması hâline gelmiş olan radikal terörizm beklenmedik zamanlarda en güvenilir denilebilecek yerlerde büyük zararlar veren eylemler yapmaya devam etmektedir.

Açık bir şekilde BM destekli uluslararası araştırma merkezleri, insan nüfusunun yoğunlaştığı yaşam alanlarının %60'ına yakın bir kesimde istikrarsızlığın, sefaletin ve yoksulluğun egemen olduğuna ve bu durumun da radikal terör örgütlerine direk faydalar sağladığına işaret etmektedir. Küresel ve bölgesel güç merkezleri ise özel çıkar alanlarını minimize ederek müşterek çıkarlarda buluşmaya ve her kesimden insanlar için tehdit hâline dönüşmüş olan bu ölümcül ortamı ortadan kaldırmaya yanaşmamaktadırlar. Sonuçta bütün bu gelişmeler Çin sınırından Fas'a kadar çok geniş

bir coğrafyada illegal terör örgütlerinin büyümesine ve her geçen gün daha büyük bir tehlike hâline gelmesine yol açmaktadır.

Bu noktada üç alan dikkat çekici ve çözümsüz gibi gözük-
mektedir. Bunlardan ilki Afganistan, Pakistan ve Hindistan üçgeni,
diğeri Ortadoğu ve üçüncüsü de Afrika'dır. Her üç coğrafya insan
nüfuslarının büyüklüğü, değerli enerji kaynaklarına ev sahipliği
yapmaları ve diğer yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gibi nedenlerle
artık günümüz ölçeğinde mevcut jeostratejik teorileri alt üst etmiş
bir şekilde terörizmin ana yayılma alanları hâline gelmiş ve
birbirleri ile yüksek derecede iletişim potansiyeline erişmiştir.

Özellikle bütün dikkatlerin Ortadoğu'daki gelişmelere yöneldiği
günümüzde başta İŞİD ve El Kaide olmak üzere radikal terör
örgütlerinin yayıldıkları diğer alanlar bir şekilde gözden kaçmak-
tadır. Açıkçası bu örgütlerin de istedikleri budur. Yâni dikkatlerin
yönelmediği alanlarda kolay bir şekilde yayılmak için kendilerine
gelişebilecekleri güvenli ve kaotik kalıcı bir coğrafya oluşturmak, en
önemli hedefleri ve hareket tarzları hâline gelmiştir.

Bu noktada şunu hatırlatmak gerekmektedir. Son yirmi yılda
meydana gelen olaylar ve müdahalelere bakıldığında hareket
tarzlarının orantısız güç merkezli sert bir realist yapı içinde gerçek-
leştiği görülmektedir. Tek taraflı çıkarlara dayanarak saldırgan bir
siyasi, askeri politika uygulamak tabanlı Realist ve Neorealist
teoriler temel alınarak hazırlanan projeler küresel bir tehdit haline
gelmiş olan terörizmi başlangıçta hedef almış olsa da 2009 yılından
itibaren hedef değiştirerek Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya yayılan ve
amacı demokratik toplumlar yaratmak olan Arap Baharı olaylarına
yol açmış ve hızla Suriye'ye kadar ilerlemiş ve 1990 sonrası Balkan
buhranından sonraki en büyük iç savaşa ve küresel güç müca-
delesine yol açmıştır.

Bu bağlamda İŞİD'in Irak ve Suriye'de güçlenmesi, başlangıçta
Afganistan ve Pakistan tarafından sâdece seyredilmekteydi. Ama
kısa süreler içinde İŞİD Afganistan'a yayılmaya ve Pakistan'da da
kendisine etkili bir zemin bulmaya başladı. Bu önemli bir tehditti ve

her iki ülke de hem kendi aralarında hem de İran ve Riyad ile ilişkilerini arttırmaya başladı. Son bir yıl içinde her iki ülkenin Başbakanları, bu ülkelerin başkentlerine önemli ziyaretlerde bulundu. Bununla beraber Ortadoğu ve Afrika'nın dışında kalan ve meydana gelen/gelebilecek her türlü gelişmenin Orta Asya'yı direk olarak etkileyebileceği coğrafya olan Afganistan, Pakistan ve Hindistan üçgeninde, Çin'in müdahaleci faaliyetleri sayesinde, gelecek dönemlerde radikal terör örgütlerinin yok edilmesine çözüm mekaniğini oluşturabilecek önemli gelişmeler yaşanmaya başlandı.

Çin özellikle 2005 yılından sonra ABD'nin askeri baskısını azaltmaya ve softpower olarak ifade edilen yumuşak güç uygulamasına geçmesine paralel olarak büyüyen ekonomisini besleyecek enerji aktarımını güvenle yapabilmek için Çin-Afganistan-Pakistan-Hindistan ve İran güzergahını esas alan stratejik hatta önemli atılımlar yapmaya başladı. Bu nedenle Çin'in realist yaklaşımlara uymayan bu hareket tarzının incelenmesi ve geleceğin barış ortamlarının yaratılmasına hizmet edip etmeyeceğinin incelenmesi ve Çin güvenlik stratejilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Afganistan, Pakistan, Hindistan'daki Gelişmeler ve Çin

2007 yılından itibaren ABD'nin askeri baskılarının azalmasına bağlı olarak özellikle Pakistan'da Vaziristan bölgesinin Taliban unsurlarının eline geçmesi ve İŞİD unsurlarının ülke içinde faaliyetlerde bulunması üzerine Pakistan askerî faaliyetlerini hızla yoğunlaştırmaya başlamıştır. Bu arada yüz milyonun üzerindeki nüfusa sahip ülkenin ekonomik çöküntüden kurtulması için yönetim birimleri tarafından önemli adımlar atılmaya da başlanmıştır. Bu kapsamda yüzünü Çin'e dönen Pakistan işbirliği geliştirme çabalarına girişmiş ve bu girişimler de kısa sürede meyvesini vermiş, İslamabat-Çin ekonomik stratejik hattı olarak tanımlanan proje uygulama alanına konulmuştur.

Pakistan'ın en önemli hedefi, dengeli bir yapı oluşturmaktı ve bu sâdece iki ülke arasında gerçekleşmeyecek gibi görünmekteydi.

Öyle bir yapı için diğer komşuların da işin içine girmesi gerekiyordu. Bir anda ortaya çıkan bu fırsatlar zinciri açıkçası Afgan ve Hint hükümetleri tarafından da heyecanla karşılandı. Sonuçta atılan adımlar süratle karşılık bulmaya başladı. Özellikle son dönemler içinde bu yapının coğrafyalara huzur getireceğinin ve hızla zenginleştireceğinin farkına varan Afganistan Başbakanı Ashraf Ghani ve Hindistan Başbakanı M. M. Naredra Modivi süreci hızlandırmak için ikili, üçlü görüşmelere başladılar.

Bu görüşmeler kısa sürede çevrede yankı buldu ve işbirliğine Suudiler de Prens M. Salman Ben Abdelaziz El-Suud ile katıldı. Fakat sorunların başka boyutunu da unutmamak gerekiyordu. Örneğin Pakistan'da üçüncü defa seçilmiş olan Navaz Şerif aslında ülkenin gidişatına tek başına yön veremiyordu. Çünkü hâlâ ordunun başındaki General Rahael Şerif çok etkili ve parlamentoda uygun görmediği kararlara veto edebilme yetkisine sahipti. Dolayısı ile Pakistan, iç ve dış politikada iki başlı bir yönetim ile idare edilmekteydi.

Afganistan'a gelince Taliban, El Kaide, Karaçi mafyası, etnik çatışmalar ve sürekli olarak dışarıya verdiği mülteciler gibi sorunlarla uğraşmaktadır. Uzun süredir işgal, iç savaş ve ardından Batı'nın terör örgütleri ile mücadelesine sahne olan ülke tam anlamı ile yıkılmış durumdadır ve bu nedenle de Başbakan Ghani bir şekilde kendisine bir çıkış yolu aramaktadır. Özellikle de ülkenin neredeyse yarısında hâkimiyetinin tesis edilemediği ve ülkeye şekil verecek birikimli insanların ülkeyi terk ettiği düşünüldüğünde, Afganistan'da siyasî ve güvenlik dengelerini yeniden istikrarlı hâle getirmenin güçlüğü anlaşılacaktır. Bu nedenle de Afgan yetkilileri ortaya çıkan bu ekonomik fırsatları göz ardı etmek niyetinde değildi.

Hindistan'da uzun bir süredir işbaşında olan aşırı Hint milliyetçileri kısa bir süre önce gücünü kaybetmiş ve yerine daha ılıman ve Pakistan'a karşı daha işbirliği taraftarı bir yönetim geçmişti. Ama 2015 yılının ortalarında Taliban'ın Hint sınırında bir askerî

garnizona yaptığı saldırı sonrasında ipler yeniden kopma noktasına geldi ve Hint milliyetçileri yeniden seslerini duyurmaya başladılar. Bu arada Arap Yarımadası'ndan dışarıya açılma politikası güden Suudî Arabistan da çıkarları doğrultusunda arayışlarını arttırdı ve bu maksatla devamlı görüşmeler yaparak bu ülkelere değişik işbirliği önerileri sunmaya devam etmeye başlamıştır. Bu politika açık bir şekilde Suudilerin bölgesel ve kıtasal bir güç olma hevesine girdiklerini göstermektedir ve her ne kadar yarımadada ciddi problemler yaşasalar da bu hedeften şaşmamaktadırlar.

Ekonomik olarak bir türlü dar boğazdan kurtulamayan Pakistan değişen uluslararası konjonktüre göre sürekli dengesiz bir dış politika izlemektedir. Örneğin nükleer güçle desteklenen önemli bir kara ordusuna sahip olmasına karşın 2015 yılında Suudi Arabistan liderliğinde Yemen'e yapılan askerî harekâtın içinde yer almayı reddetmişti. Bunun en önemli sebebi kendi askerî gücünü ülke içinde yerleşmiş terör örgütlerine karşı yöneltmek istemesi ve ülke sınırları içinde etkili olmaya başlayan İŞİD için yeni bir hedef hâline gelmek istememesiydi. Ama bu karar Riyad'ın hoşuna gitmemişti ve yıllık bazda bu ülkeye yaptığı ekonomik yardımını kesmişti. Pakistan yönetimi de karşı hamlesini ülke içinde faaliyet gösteren Suudi Arabistan tarafından finanse edilen medreselerini kapatarak yapmış ve iki ülke ilişkileri gerilmişti. Ekonomik desteğe ihtiyacı olan Pakistan bu sorunu aşmak için İran ile ilişkilerini geliştirme yoluna başvurmuş ve İran'ın nükleer programının geliştirilmesine katkı sunmuştu. Ancak İran'ın nükleer programını Batı ve ABD ile uyumlu hâle getirmesiyle bu kapı da kapanmıştı.

Ama ilişkiler sâdece bununla da sınırlı kalmamaktadır. Çünkü hâlen yüzbinlerce Pakistanlı işçi Körfez ülkelerinde ve Suudi Arabistan'da çalışmakta ve hepsi de çalışma izinlerine son verilmesi tehdidi ile yaşama devam etmektedir.

Burada Suudi Arabistan ve Pakistan arasında gerginliğin, hatta küskünlüğün gelişim seyrinden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. 2011 yılında Arap Baharı olayları hız kazandığında

Pakistan daha önce emekli ettiği askerî personelini yeniden iş almış, silahlandırmış ve Şiîlerin hareketlenmesinden dolayı sıkıntıya düşen Bahreyn'e göndermişti. Ama Suudiler Yemen için yardım istediğinde Yemen'deki Zeyidî Şiîlerin diğer Şiîler gibi olmadığını bahane ederek bu koalisyona istenen yardımı yapmamıştı. Bu yüzden de Suudi Arabistan Pakistan'ı ikiyüzlü davranmakla suçlamıştı.

Suudi Arabistan önderliğinde Aralık 2015'te 34 ülkeye yapılan koalisyon çağrısına, İslamabad tarafından engel çıkarılmıştı. Bunun sebebi de bu kararın kendisine danışılmadan alınmış olması idi. Şiî Nimur- El-Nimur'un Suudilerce idam edildikten sonra Tahran ile Riyad'ın arası açıldığında, Suudi Dışişleri Bakanı Pakistan'a giderek İslamabad'ın desteğini almaya çalıştı. Bu önemli bir gelişmeydi ve burada yapılan toplantıdan *"hiçbir gücün Müslümanların arasını bozamayacağı ve bunun için de her türlü işbirliğinin yapılacağı"* kararı çıkmıştı. Bu İran için de önemli bir mesaj niteliğindedeydi. İşin diğer tarafı Suudi liderliğinde oluşturulan koalisyon sâdece hava harekâtı ile sınırlı kaldı ve kara harekâtı ile desteklenmeyince devrik Yemen Başbakanı Hadi'nin ülkeyi kontrol altına alması çabaları boşa çıktı.

Suudiler açısından böyle bir harekâtın devamı için Pakistan askerî açıdan çok önemliydi. Her ne kadar geçmişte kızgınlıklar, kırgınlıklar ve ekonomik yaptırımlar olsa da ilişkilerin yeniden rayına oturtulmasını düşünen Suudiler, ikinci defa Pakistan'ın kapısını çaldılar. Geçtiğimiz Ocak ayı içinde bu önemli ziyaret gerçekleşti. Suudî Kralı adına İslamabad'a giden Prens Muhammed Ben Salman El Suud, "Krallık topraklarını bütünleştirmek" projesi adına İslamabat'tan başlayan ve Yemen, Suriye ve Irak'ı da içine alan bir Sünnî hattı teşkil ederek Şiîlere karşı bir mücadele setti oluşturmak istemekteydi. Fakat bu durumu İslamabad çok riskli bulmaktaydı. Çünkü Pakistan Taliban'ına karşı bütün ordu seferber olmuş durumdaydı. Ayrıca ülke içinde etkili bir gücü olan Şiî milisler vardı ve kısa bir süre önce Afgan sınırı yakınlarındaki "Laskar- Jkangui"de konuşlu küçük bir Pakistan askerî birliği Şiî

milislerin saldırısına uğramıştı. Bu yüzden Pakistan Taliban sorununu çözmeden diğerini de alevlendirmek istemiyordu.

Nitekim Pakistan çok kritik bir coğrafyada hâlen bir denge bulma uğraşı içindedir. Ayrıca konumu, nükleer potansiyele sahip ordusu ve nüfusu nedeniyle de bölgenin stabilite nabzını tutmaktadır. Her ne kadar günümüzde nükleer program konusunda İran ve ABD arasında uyum ortaya çıkmış olsa da bu uyum bozulduğunda İran'ın kendi inisiyatifinde nükleer programına devam edeceği aşikârdır. Bu durumda da İran'ın çalacağı tek bir kapı vardır, o da Pakistan'dır.

Pakistan'ın da mevcut siyasî ve ekonomik konjonktür devam ettiği sürece bunu reddetme lüksü yok gibidir. Özellikle ortada can alıcı bir nitelikte Pakistan-İran doğalgaz hattı bu ilişkileri güçlendirme temayülündedir. Bu hat bölgenin diğer ülkeleri yâni Afganistan ve Hindistan için de hayatî önemi haizdir. Ama konunun esas üzerinde duran ülkesi Çin'dir. Zaten hat Çin tarafından finanse edilmektedir. Hat İran'ın liman şehri Şabahar'dan başlayarak Pakistan'ın liman şehri Gwadar'a uzanacaktır. Şabahar Afganistan için de çok önemlidir. Çünkü bu hat aynı zamanda ekonomik ticaret yolu olacak ve Afgan topraklarından Orta Asya'ya uzanacaktır. Bu arada Afganistan ve Pakistan stratejik düzleminde nasıl gelişmelerin olduğuna da bakmakta fayda var.

Bu açıdan 2014 yılı çok önemliydi. Çünkü ABD ve NATO güçleri ülkeden çekilme kararı almış ve uygulama alanına koymuştu. Afgan Başkan Karzai için de bu kabul edilebilir bir durumdu. Çünkü Pakistan'da konuşlanmış olan Taliban lider Molla Şerif, Afganistan'a huzur gelmesinin sâdece yabancı güçlerin ülkeden çıkmaları ile gerçekleşeceğinin haberini göndermişti. Çekilme planlandığı gibi gerçekleşti ve Afganistan'da 30.000 kişilik küçük bir ABD askerî birimi kaldı. Ardından da yeni seçimler geldi, Karzai koltuğunu terk etti. Yeni Başkan M. Ghari bölgesel barış adına Pakistan ile ilişkileri geliştirme hedefini önüne koydu. Bu ilişki başlatma hareketi kısa sürede sonuç verdi. Her iki ülkenin askerî yetkilileri aylar boyunca

her iki tarafta kök salmış Taliban'ı bitirmek için görüşmelerde bulundular. Fakat sorunlar büyüktü. Her iki tarafta da birbirlerinin kutsal alanları işgal edilmiş durumdaydı ve kutsal alanların terk edilmesi sorununa bir türlü çözüm bulunamıyordu. Gene de istihbarat birimleri arasında diyalog hattı oluşturulması, birbirlerine haber vermek şartı ile sınır ötesinde sıcak takiplerin yapılabilmesi ve ortak sınır hattı koruması gibi konularda bir tür zayıf uzlaşmalar sağlanmaya çalışıldı.

Ancak 2013-2014 yılları arasında sorunlar büyüdü. Çünkü Pakistan'daki Taliban'ın tarihî şefi Molla Muhammed ölmüş ve yerine Molla Aktar Mansur lider olmuştu. Mansur Afgan lideri ile görüşme talebinde bulundu. Kabil'de yapılan resmî görüşme Pakistan için hiç de hoş karşılanmadı ve iki ülkenin ilişkileri yeniden kırılğan bir hâle geldi. Gerilim Taliban'ın Afganistan'ın Kunduz bölgesinde yaptığı saldırılar ile iyice tırmandı. Çünkü bu saldırılar için Afgan yönetimi Pakistan'ı suçlamaktaydı. 2015 yılı ortalarında İstanbul'da "*Asya'nın Kalbi*" toplantısı yapıldı. Toplantıda liderler bir araya getirildi ve sorunlar birer birer masaya yatırıldı ve çözüm olmasa da gerilim azaltıldı. Ayrıca uzun zamandır güvensizlik ortamında kısıtlı ilişkiler yürüten Hindistan da devreye girdi. Afgan lider uzun zamandan bu yana Hindistan'ı ziyaret ediyor ve bazı alanlarda diyalogları geliştirmek istiyordu. Ama Hint yönetimi tarihî sorunların hâlâ canlı olması ve Afgan-Pakistan yakınlaşmasının aktif olması gibi nedenlerden dolayı uzak duruyordu. Ayrıca bu mesafeli davranışın perde arkasında uzun bir süredir yönetimde olan aşırı Hint milliyetçilerin sert politikaları da vardı. Ama Hindistan'da yönetim ılımlı politikaları benimseyenlerin eline geçtikten sonra durum süratle değişmeye ve Hindistan her iki ülke ile ilişkilerini ısıtmaya başladı. Afganistan'a Taliban ile mücadelesinde kullanması için silahlı helikopterler verdi. Bu aynı zamanda Hindistan yönetiminin Afganistan'a ekonomik yardım yolunu da açtığının işareti olarak algılandı. Pakistan tarafında ise, tarihî bir sorun özelliğindeki Keşmir sorununun görüşmelerle çözülmesi için kapı aralandı. Bunlar bölgede yeni bir denge

oluşturabilecek özellikte hamleler olarak kabul edildi. Bombay'da 2008 yılında radikal gruplar tarafından gerçekleştirilen ve 164 kişinin ölmesi ve yüzlerce insanın yaralanması ile sonuçlanan bombalı saldırının ardından gerçekleştirilen ilk üst seviyedeki bu görüşmelere büyük önem verildi. Bu ilişki bir başlangıç olarak kabul edildi. Terörizm, Keşmir ve daha birkaç önemli konu Paris'te düzenlenen İklim Zirvesi'nde masaya yatırıldı ve ardından da görüşmeler Lahor'da devam etti. Bu durumdan en fazla Taliban rahatsızdı ve ilişkilerin yavaşlatılması gerekiyordu.

Nitekim 2016 yılında Taliban tarafından Pakistan-Hindistan sınırında bir Hint askerî üssüne (Pathonkot üssü) saldırı düzenlendi. Bu saldırı iki tarafın arasındaki zayıf ilişkileri tekrar kopma noktasına getirdi. Zira Hindistan'da da bu ilişkilerin güçlenmesinden oldukça rahatsız olan aşırı milliyetçi önemli bir grup vardı ve bu olay onlar için seslerini yükseltme fırsatı oldu. Olay sonrasında Pakistan Başbakanı Navaz Şerif süratle üzgün olduğunu belirten açıklamalarda bulundu ve Hint istihbarat birimleri ile işbirliğine gidilerek sorumluların süratle bulunacağını açıkladı. Ama bu Yeni Delhi'nin İslamabad ile ilişkileri soğutma kararı almasına engel olamadı.

Çin'in Bölgesel Barış Ortamının Oluşmasındaki Etkisi ve Enerji Jeopolitiği

Çin 1970'li yıllarından bu yana Pakistan ile önemli ilişkilere sahip olmaya özen göstermişti. Bu bağlamda Pakistan'ın nükleer programının geliştirilmesine yardım ederken üst düzey savaş uçaklarını da bu ülkeye vermekten çekinmemişti. Pakistan, Çin için her zaman küresel açılım hattı ve jeoekonomik bir çıkış alanı özelliğindedir. Çin, Hindistan ile de benzer ilişkileri canlı tutmaya devam etti her dönemde. Özellikle sınır emniyeti konusunda Himaliyalar'da 40.000 kişilik ortak bir dağ birliği oluşturması dikkate değer bir işbirliği örneği olarak kabul edildi. Tabii, en önemli ilişki alanı ekonomiydi. Sadece geçen yıl iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin boyutu 64 milyar doları geçmektedir. 2015 yılı

içinde Çin bakanları İslamabad'ı ziyaret etmiş ve yeni İpek Yolu ekonomik girişimi projesini ortaya koyarak "Sino-Pakistan" adında devasa bir ekonomik yardım paketinden bahsetmiş ve bunun bölgeyi tamamen değiştireceğini vurgulamıştı. Çoğunlukla endüstriyel ve enerji alanında gerçekleştirilecek olan bu ekonomik girişimin hayata geçirilmesi için 46 milyar dolarlık ilk bütçe ortaya konuldu ve projenin ne kadar ciddi ve büyük olduğu anlaşıldı.

Çin'in Sincan Eyaleti'nden başlayan güzergâhın Pakistan'ın liman kenti Gwadar'da son bulmasına karara bağlandı. Bu gelişmeler Pakistan için inanılmayacak kadar büyük bir sürpriz niteliğindedi. Ama daha atılacak önemli adımlar vardı. Özellikle bu topraklara gelecek Çinli işçilerin güvenliklerinin ve güzergâhta kurulacak şantiyelerin emniyetlerinin sağlanması konusunda. Bunun için Çin yönetimi, Pakistan'ın kuzeyinde yer alan Gilgit Batistan bölgesine özel bir statü verilmesini istedi. Bu bölge Hindistan'ın da ilgi alanı içindeydi ayrıca Afganistan'a da kolayca bağlanabilecek bir özelliğe sahipti. Söz konusu bölgenin yeraltı çeşitliliğinin ve zenginliğinin fazla olması da Çin için bölgeyi cazip hâle getirmekteydi. Aslında söz konusu güzergâh 2010 yılından bu yana kullanılıyordu ve Hindistan'ın da ekonomik çıkar alanı içindeydi. Bu güzergâhı kullanan tırlar genellikle Afganistan'a ve Hindistan'a uğrayarak gidiyor ve dönüşlerini Pakistan üzerinden yapıyorlardı. Pakistan ise bunu Hindistan'a karşı bir koz olarak kullanma peşindeydi. Çin tarafından desteklenen projenin hayata geçirilmesi için her üç ülkenin de karşılıklı eşit çıkarlar altında uzlaşması gerekiyor.

Pakistan'ın güzergâhın emniyeti için Taliban'a kanalize olmuş ordusundan önemli bir askerî gücü buraya tahsis etmesi gerekiyordu, bu da Pakistan'ın yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalması anlamına geliyordu Tabii burada Pakistan jeopolitiğine yön veren kişilerin de düşünceleri önemli. Onlara göre ülkeleri Ortadoğu'ya, Uzak Doğu'ya ve Orta Asya'ya el atar bir konuma sahip. Aynı zamanda dünyanın en büyük potansiyel nüfusunun yaşadığı ve her türlü ekonomik girdiyi kaldırabilecek bir merkezde yer alıyor. Bunun yanı sıra hem kolayca okyanusa çıkış

imkânına sahip hem de en büyük enerji kaynaklarına komşu olma özelliğinde. Dolayısı ile onlara göre Pakistan Asya'nın kalbi durumunda. Gelecekte Pakistan'ın Avrasya güç mücadelesinin akışını tamamen değiştirebilecek bir pozisyona ulaşmasını Taliban'a karşı yürütülen harekâtın başarısına bağlı gören uzmanlar, Pakistan'ın önceliğinin Taliban olmaya devam etmesi gerektiğinin altını çiziyorlar ve bu mücadeleyi akamete uğratacak bir güç azaltımının ülkenin geleceğini olumsuz etkileyeceğine işaret ediyorlar.

Sonuç

Sonuç olarak Çin başlattığı yeni bir akım herkesin eşit oranlarda kazanmasını ve bunun içinde bölgesel ve kıtasal güvenlik işbirliğine girmelerini öngörmektedir. Bu açık şekilde içinde bulunduğumuz yüzyılın en gerçekçi güvenlik yapılanmasına doğru gitmektedir. Özellikle 1990 sonrasında yeni stratejiler geliştirmekten uzak kalan ABD'nin realist temelli saldırgan politikalarının kıtasal ölçekte kaotik ortamlar yarattığı ve bu ortamların da küresel terörizmi desteklediği düşünüldüğünde, Çin'in ortaya attığı ve uygulamaya başladığı bu yeni stratejinin geniş coğrafyalarda devletlerin işbirliği yaparak kontrol sağlayacağı ve güvenlik mekanizmalarını etkili bir şekilde kullanabileceği değerlendirilmektedir.

KRİTİK ENERJİ ALTYAPISI GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN TÜRKİYE: KAVRAMLAR, KURUMLAR, ANALİZ

Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
yalcinsarikaya@hotmail.com

Hanzade COŞKUN

Araştırmacı, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Böl. Y. Lisans Mezunu

Özet

Küreselleşme süreci ülkelerin güvenlik algılarının genişlemesine ve derinleşmesine neden olmuştur. Böylece güvenlik kavramı askerî olmanın ötesine taşınmış artık devletlerin güvenliği ekonomi güvenliği, çevre güvenliği, enerji güvenliği gibi alanların bütünsel güvenliği neticesinde sağlanır bir hal almıştır. Bu durumda enerji olmadan yaşamımızı sürdüremeyecek düzeye geldiğimiz günümüz dünyasında enerji güvenliği, devletlerin üzerinde önemle durdukları bir güvenlik alanı olarak belirmektedir. Enerji kaynaklarının dağılımı bölgeler ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Yeterli enerjiye sahip olmayan ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda enerji kaynaklarından faydalanmak istemeleri sonucu enerjinin taşınması faaliyeti gündeme gelmiştir. Kritik enerji altyapıları enerji naklinin neticesi ve enerji güvenliğinin önemli bir boyutudur. Bu altyapıların risk ve tehditlere oldukça açık olmaları korunmaları için çeşitli önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda her ülke kadar Türkiye için de önemli olan kritik enerji altyapısı güvenliği bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Enerji Güvenliği, Uluslararası Güvenlik, Kritik Altyapı, Kritik Enerji Altyapısı

Abstract

The globalization process has caused expansion and deepening of the security perceptions of countries. Thus, the concept of security has moved

beyond being only military and national security has started to be accomplished as the result of total security of the areas such as energy security, economy security, environment security and so on. As a result, in today's world, where we cannot live without energy, energy security emerges as a security area on which all states place great emphasis. Distribution of energy resources varies among countries and regions. Desire of countries to utilize energy resources of different countries due to not having enough energy brings the activities of energy transfer on agenda. Critical energy infrastructures are the result of energy transfer and an important aspect of energy security. Since these infrastructures are quite open to the risks and threats, a number of precautions have to be taken to protect them. In this context, critical energy infrastructure security, which is as important for Turkey as other countries, constitute the scope of the article.

Keywords: Security, Energy Security, International Security, Critical Infrastructure, Critical Energy Infrastructure

Giriş

Günümüz dünyasında enerjinin kullanımı, enerji üreticisi ve tüketicisi konumunda olan ülkeleri çeşitli transfer yöntemleri ile birbirine bağlı kılmaktadır. Ülkeler arası enerji akışını sağlamaya yarayan bu bağ ise doğal kaynak yönünden zengin olan üretici ülkelerle tüketici ülkeler arasında konumlanan, coğrafi konumlarını transit ülke olarak jeoekonomik bir avantaja dönüştürmüş ülkeler üzerinden kurulmaktadır. Bu itibarla Dünya enerji kaynaklarının yoğunlukta bulunduğu coğrafyalara komşu olmanın yanı sıra sahip olduğu boğazlar ile Türkiye, enerji talep eden ülkelerin petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarının ulaştırılması hususunda Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenli enerji koridorları için önemli bir transit ülke olarak belirmektedir (Özev 2017: 99).

Türkiye'nin enerjide bölgesel bir transit ülke olması kendisine enerji bağlamında fırsatlar sunarken sorumlulukları da beraberinde getirmekte, hükümetler bu konumu kuvvetlendirmek adına bir takım girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki geniş Hazar

Havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve “21. Yüzyılın İpek Yolu” olarak sunulan Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun hayata geçirilmesi adına gerçekleştirilen boru hattı projeleridir (Dışişleri Bakanlığı 2009: 2). Kafkasya ve Orta Asya’yı Avrupa’ya bağlayan bölgenin Batı ile bütünleşmesi açısından yarar sağlayan bu enerji koridorunun yanı sıra diğer bir girişim olarak da Kuzey-Güney Enerji Koridoru kapsamında gerçekleştirilen boru hattı projeleri görülmektedir. Zira Türkiye’nin Rus doğal gazına olan bağımlılığı ve iki ülke arasında enerjiye dayalı birçok anlaşma ve boru hattının varlığı Türkiye’yi enerjide Rusya’yı göz ardı edemeyecek şekilde dengeler gözetmek zorunda bırakmaktadır (Kemer 2011: 118).

Türkiye’yi çok yönlü enerji koridoru haline getiren bu boru hatlarının varlığı Türkiye’nin -kendi enerji ihtiyacını karşılamaya yetecek enerjiyi kendi üretebilecek bir yapıya sahip olmamasından kaynaklı- enerjide dışa bağımlılığı ile birleştiğinde enerjinin kesintisiz, ucuz ve güvenilebilir şekilde sağlanması unsurlarını barındıran enerji güvenliği, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir durum sergilemektedir. Hal böyle olunca enerjinin ulaştırılması faaliyetlerinde önde gelen enerji nakil hatları beraberinde tesisler, elektrik ve nükleer enerji santralleri, rafineriler ve dağıtım şebekeleri gibi unsurlardan oluşan “kritik enerji altyapısı güvenliği” diğer devletlerde de olduğu gibi Türkiye’nin enerji güvenliğinin önemli bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Türkiye’de Kritik Enerji Altyapısının Unsurları

Türkiye’nin kritik enerji altyapı unsurları sıralanacak olduğunda aralarında uluslararası çapta öneme sahip doğal gaz ve petrol boru hatlarının da yer aldığı doğal gaz depolama tesisleri, elektrik iletim hatları, LNG terminalleri, hidroelektrik santraller ile diğer çeşitli tesisleri kapsayan karmaşık, kapsamlı ve hassas bir yapıda olduğu görülmektedir (Uluslararası Stratejik...C.4 2011: 5).

Türkiye’de kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliği, “tesis içi güvenlik” ve “tesis dışı güvenlik” şeklinde iki kategoriye ayrıl-

maktadır. Boru hatları, elektrik iletim hatları tesis dışı güvenlik kapsamında sayılırken, LNG terminalleri, rafineriler, barajlar ve kurulması olası nükleer tesisler gibi altyapıların güvenliği ise tesis içi güvenlik kapsamına dâhildir. Zira Türkiye’de tesis içi güvenlik kapsamına giren kritik enerji altyapı unsurlarının tamamından farklı olarak petrol ve doğal gaz boru hatları, ulusal ve uluslararası önem teşkil ettiklerinden ülkeyi ekonomi, güvenlik ve çevre boyutlarında tesis dışı güvenlik eğilimine mecbur bırakmaktadır. Nitekim Türkiye’de enerji arz güvenliğinin artan önemi ile bölgeler arası petrol ve doğal gaz iletim ihtiyacını karşılayan boru hattı uzunluğunun yaklaşık 20.000 kilometreyi bulduğu göz önüne alındığında da kritik enerji altyapı güvenliği kapsamında öne çıkan unsurun kaçınılmaz şekilde boru hatları olduğu görülmektedir (Uluslararası Stratejik...C.1 2011: 7).

Kritik enerji altyapı unsurları içinde boru hatlarını önceleyen Türkiye’nin mevcut konumu ve enerji potansiyeli göz önüne alındığında sahip olduğu hatları ekseriyetle ülke içi dağıtımını gerçekleştiren hatlarından oluşurken geri kalan kısmında ise sınır aşan nitelikteki petrol ve doğal gaz boru hatları ile NATO boru hattı şebekesi yer almaktadır (Uluslararası Stratejik...C.4 2011: 9).

Türkiye’de sınır aşan nitelikte olan boru hatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
- Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı
- İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı
- Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
- Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Enterkonneksiyonu
- Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)
- TürkAkım Gaz Boru Hattı Projesi.

Aynı zamanda Türkiye içerisinde limanlar ve rafineriler arasında faaliyet gösteren, adına ulusal boru hatları diyebileceğimiz düşük kapasiteli ancak uzunlukları bakımından geniş bir coğrafyayı kapsayan petrol boru hatları da bulunmaktadır. Bunlar ise;

- Batman-Dört Yol Ham Petrol Boru Hattı
- Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı
- Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı'ndan oluşmaktadır.

Ülke içi boru hatları söz konusu olduğunda, uluslararası ana hatlardan Türkiye'ye ulaşan doğal gaz illere ulaştırılan dâhili iletim hatlarının varlığından da söz etmek gerekmektedir. Türkiye'de 2015 yılı itibarıyla 78 ilde doğal gaz kullanılmaktayken EPDK tarafından Mart 2017'de yapılan bilgilendirme toplantısında bu sayının 81'e yükseltilecek illerin tamamında doğal gaz kullanımına imkân sağlayacak ihalelerin gerçekleştirilmiş olup lisanslama işlemlerinin devam ettiği bildirilmiştir (<https://enerjigunlugu.net/icerik/23193/81-ile-de-dogal-gaz-ulasti.html>). Ayrıca yalnızca 81 ilde değil hâlihazırda doğal gaz kullanan ilçe sayısının da 363'ten 517'ye çıkarılacağı ifade edilmiştir. (<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/518864.aspx>). Böylelikle tüm illerde doğal gaz arzı sağlanmış olacakken ülke içi doğal gaz iletim hatlarının toplam uzunluğunun da 13.773 km'ye ulaşacağı öngörülmektedir (BOTAŞ 2015: 39).

Sözünü ettiğimiz gibi Türkiye topraklarında ayrıca NATO'ya ait de bir boru hattı şebekesi yer almaktadır. İtalya, Yunanistan, Norveç ve Portekiz'de dâhil olmak üzere toplam uzunluğu 11500 km olan bu boru hattı sisteminin yaklaşık 3200 km'si Türkiye'de yer almakta ve hat boyunca 37 yakıt deposu, 578 pompa istasyonu ve 7 deniz terminali bulunmaktadır (<http://www.ant.gov.tr/>).

2. Türkiye'de Kritik Enerji Altyapısı Güvenliğinden Yetkili Kurumlar

Türkiye'de enerji politikalarının oluşturulması ve enerjinin yönetimi için 1963 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

kurulmuştur. Bakanlık bu konularda birinci dereceden yetkili olmakla birlikte çeşitli şekillerde görev ve sorumluluğu olan başka kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Enerjinin yönetimi dediğimiz olgu enerji kaynağının üretiminden, taşınmasından, depolanmasından, çevriminden tüketildiği son ana kadar olan hareketinin etkili ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması ve kontrol altında tutulması süreçlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede enerji güvenliğinin önemli bir unsuru olan enerji yönetiminin doğru bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Enerji iyi yönetilmediği takdirde diğer tüm kıstaslar yerine getirilmiş olsa bile enerji güvenliğinin sağlanmış olması mümkün olmayacaktır (Erdoğan 2016: 225).

Enerji güvenliği temelde enerjinin üretim, taşınma, iletim ve dağıtım süreçlerinin sorunsuz işleyişi yani kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliğinin sağlanması üzerine kuruludur. Kritik enerji altyapı güvenliğinin sağlanmasında ülkemizde kurumlar arasında yetki ve sorumluluk dağılımı yapan mevcut bir düzenlemenin olmadığı bilinmektedir. Ancak bununla birlikte Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından hazırlanan Kritik Altyapıların Korunması Yol Haritası Belgesinde kritik altyapı güvenliğinin enerji sektörü bazında sorumluluğunun Enerji Piyasası Denetleme Kurulu (EPDK)'na tesis bazında ise şirketlere verildiği görülmektedir (Erkan 2016: 50).

Mevcut durumda transit petrol ve gaz boru hatlarının güvenliğinin, Türkiye ile ilgili devletlerarasında yapılan "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları" ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Türkiye tarafından sağlanması taahhüt edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de boru hatlarının güvenliği 4586 sayılı "Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun"un 6'ncı maddesine göre, kolluk kuvvetleri ile Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) arasında yapılan protokoller ile sağlanmaktadır ("Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun" 2000). Ayrıca enerji hatları ile enerji tesis ve trafolarının güvenliğinin sağlanmasında 5188 sayılı kanun kapsamında valilikler bünyesinde oluşturulan

-kanununun 1'inci maddesine göre görev alanı polis ve jandarmanın görev alanına girmeyen, doğrudan kurum ve tesislerin yakın güvenliğinin sağlanması şeklinde belirtilen- özel güvenlik birimlerinden de istifade edilmektedir (Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun 2004). Nitekim 2565 sayılı kanununun 21.maddesi gereğince akaryakıt boru hatları da özel güvenlik bölgesi kapsamında sayılmaktadır ("Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliği" 1983).

Boru hatlarının güvenliğinin temini konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, BOTAŞ, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları ortak istişarelerde bulunmaktadır (Uluslararası Stratejik...C.4 2011: 15). BOTAŞ ve jandarma tarafından tesis edilen gözetleme ve müdahale karakolları ağı üzerinden yürütülen boru hatları güvenlik sisteminde her türlü alt yapısı BOTAŞ tarafından oluşturulan karakolların işletilmesi görevi ise jandarma birlikleri tarafından yerine getirilmektedir. BOTAŞ ile jandarma arasında yapılan protokol gereğince boru hatları ve hat üzerindeki tesislerin (ana düğüm vanaları, pompalar, bakım gözetleme istasyonları) tesis güvenliğinden BOTAŞ sorumluyken tesis dışı güvenlik ve boru hattı koruması jandarmanın sorumluluk alanındadır (Çelikpala 2010: 8). Özetle iş tekrardan tesis içi ve dışı güvenlik ayırımına gelmekte kritik olarak sıralanan tesislerin tesis içi güvenliğinde yetki BOTAŞ'ın kendi bünyesinde istihdam ettiği "özel güvenlik birimleri" ndeyken tesis dışı güvenlik ağırlıklı olarak "Jandarma Genel Komutanlığı"na verilmektedir (Uluslararası Stratejik...C.1 2011: 11).

BOTAŞ ile jandarma arasında ilk güvenlik protokolününün 1986 yılında Kerkük-Yumurtalık hattı için yapıldığı görülmektedir. Bu protokol gereğince hat boyunca kurulan 21 güvenlik karakolunun yanı sıra 36 jandarma koruma timi, mobil güvenlik timi olarak görev yapmaktadır. İkinci protokol ise 2004 yılında, BTC Boru Hattının inşası sonrasında gerçekleştirilen ayrı ve yeni bir protokoldür. Ancak burada öncelikle belirtmek gerekir ki İran doğal gaz hattını korumak için Doğubeyazıt-Sivas hattı üzerinde bulunan

toplam 8 adet karakoldan üç tanesi de BTC Boru Hattını desteklemektedir (Başdemir ve Çelikkpala 2010: 110). Dolayısıyla kurulan karakollar sadece buldukları hat üzerinde yer alan boru hatlarını korumakla kalmayıp çapraz olarak aynı güzergâh içinde yer alan diğer hatları da koruma görevini yerine getirmektedir (Resuloğlu 2010: 137). Bu bağlamda BTC Boru Hattının güvenliği Türkiye topraklarına girdiği noktadan petrolün tankerlere yüklendiği Ceyhan Deniz Terminali'ne kadar olan 1076 km'lik hat boyunca 13 güvenlik karakolu ve 33 Jandarma koruma timi tarafından sağlanmaktadır. Ek olarak BTC Boru Hattı'nın Türkiye içerisinde geçtiği 10 ilde de itfaiye ekipleri olası yangın, sabotaj, patlama durumunda müdahale etmek için hazır bulunmaktadır (Uluslararası Stratejik... C.4 2011: 17).

2016 yılı itibarıyla Jandarma Genel Komutanlığı ulusal ekonomiye önemli ölçüde katkısı olan 19 tesisi de içeren 2379 km'lik ham petrol ve doğal gaz boru hattının (Kerkük-Yumurtalık, Türkiye-İran, BTC) güvenliğini sağlamaktadır. Söz konusu bu hatlara ek olarak yine Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı, Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı başta olmak üzere ülkenin çeşitli kesimlerine yayılmış bulunan petrol ve doğal gaz iletim hatları ile NATO boru hattı da jandarma birlikleri tarafından emniyet hizmetleri kapsamında korunmaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı 2016).

Güncel bir gelişme olarak 2018 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında enerji tesislerinin güvenliği kapsamında yapılan yeni bir protokol ile güvenlik protokolleri toplu bir hale getirilmiştir. Söz konusu bu protokolde dikkati çeken nokta ise Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ)'nin de koruma alanına dâhil edilmiş olmasıdır. Protokol ayrıca kolluk kuvvetlerinin koruma kapsamına tüm boru hatları ve yeni açılan tesisleri de dâhil etmektedir (BOTAŞ Yetkilisi ile Yapılan Görüşme 2018).

Boru hatlarının güvenliği haricinde Irak ve Hazar petrollerinin BOTAŞ ve BTC Boru Hattı ile Ceyhan'a taşınması ve Ceyhan'dan

tankerlere yüklenip dünya pazarlarına ulaştırılması, kıyı terminallerinin de güvenliğinin sağlanması noktasında önem arz etmektedir. Çünkü kıyı terminalleri kritik enerji altyapı unsurları içinde hassas ve nispeten kolay hedefler olarak görülmektedir. Bu bağlamda stratejik öneme sahip söz konusu terminallerin denizden gelebilecek tehdit ve sabotajlara karşı güvenliğini sağlamak için Sahil Güvenlik Komutanlığı görevlendirilmiştir (Sahil Güvenlik Komutanlığı 2014: 5).

Kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliğinde fiziksel güvenliğin yanı sıra bir diğer boyut da siber güvenliktir. Türkiye de diğer ülkelerde olduğu gibi enerjiden, iletişim sektörüne kadar pek çok kritik altyapının yönetilmesinde Supervisory Control and Data Acquisition (SCADA) sistemlerini kullanmaktadır. Bu sistemlerin güvenliği noktasında ise yetki Haziran 2012'de Bakanlar Kurulu'nca onaylanan Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar ile ulusal siber güvenliğin sağlanmasına ilişkin politika, strateji ve eylem planlarını hazırlama noktasında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına verilmiştir (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı [UDHB] 2013: 7).

3. Türkiye'de Kritik Enerji Altyapısı Güvenliğinde Mevcut Durum

Enerji sektöründe yaşanan değişimler küresel düzlemde enerji güvenliğinin sağlanmasında yeni mücadeleleri ve önlemleri gerektirirken ülkelerin gündemlerinde kritik enerji altyapısı güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye gibi hızlı nüfus artışına sahip ve ekonomik yönden kalkınmasını sürdüren bir ülkede enerjiye olan ihtiyacın katlanarak devam edeceği (Duman, 2017) göz önüne alındığında bu konu daha stratejik bir hal almaktadır.

Türkiye'de ne elektrik enerjisinin ne petrol ve doğal gaz boru hatlarının ne de diğer enerji unsurlarının güvenliğinin sağlanmasına yönelik kapsamlı bir hukuki çerçevenin olmayışı ve güvenliklerinin nasıl ve kim tarafından sağlanacağı hususlarının net

bir şekilde belirlenmemiş olması zaman zaman tartışmalara konu olabilmektedir. Bugün Türkiye'nin, gelişmiş ve kendisi gibi gelişmekte olan ülkelerle mukayesesi yapıldığında kritik altyapı unsurlarının korunmasında bütüncül bir politika oluşturamadığı ve bu yönüyle onlardan oldukça geride kaldığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle mikro açıdan, var olan altyapı unsurlarının korunmasına yönelik önlemlerin ilgili kurumlarca alındığı, kritik enerji altyapı unsurları adında ayrı bir başlık altında toplanmadığı görülmekte; makro düzeyde ise, koordinasyonu sağlayacak bir teşkilatlanmanın bulunmadığı bilinmektedir (Uluslararası Stratejik...C.4 2011: 7).

Tüm bunlar Türkiye'nin enerji güvenliği ve özelinde kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliği boyutunda bir yol haritasının olmadığı ya da güvenlik zafiyetinin olduğu anlamına kesinlikle gelmemelidir. Önceki bölümlerde de izah edilmeye çalışıldığı kadarıyla hâlihazırda işleyen sistemde kritik enerji altyapı unsurlarının korunması konusu idari ve genel güvenlik sisteminin bir alt bileşeni olarak görülmektedir. Bu doğrultuda gerek yetkili ve görevli birimlerin tabi oldukları düzenlemeler, gerek bu unsurlara yönelik işlenen suçlarda suçluların cezalandırılmasına yönelik düzenlemeler gerekse de güvenlik bölgelerinin tespitine ilişkin yasal düzenlemeler vasıtasıyla bir zemine oturtulup korunmaya çalışılmaktadır (Tortçu 2010: 48). Ancak var olan sistem kendi içerisinde kurumsallaşma ve sorumluluk dağılımı sorunu ile karşı karşıyadır. Bu durumun kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliğine yansımaları çoğu zaman güvenliklerinin sağlanması noktasında yetersiz kalınması şeklinde olabilmektedir. Bu da mevcut sistemin devam ettirilip ettirilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. Hal böyle olunca yapımı süren ve yapılması söz konusu olan türlü projelerin tamamlanmasının ardından boru hattı ve istasyon sayısının artmasıyla altyapının ulaşacağı büyüklük ve karmaşık durum göz önüne alındığında pek mümkün gözükmemektedir.

Bulunduğu coğrafya Türkiye'ye enerji noktasında avantajlar sağlarken dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Nitekim

kritik enerji altyapı unsurlarının önem derecesi buldukları coğrafyanın önemiyle şekillenmektedir. Dolayısıyla enerjinin kaynağından tüketiciye iletiminde transit ülke konumdaki ülkelerin maruz kaldığı siyasî istikrarsızlık, terörizm veya bölgesel risk ve çatışmalar Türkiye'nin kritik enerji altyapı unsurlarının her an karşı karşıya kalabileceği sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Erdal ve Karakaya 2012: 128). Ayrıca bu sorunlara kritik enerji altyapı unsurlarının maruz kaldığı diğer olağan ve öngörülemeyen tehditler de eklenince Türkiye için problem daha da büyük boyutlara ulaşmaktadır.

Türkiye'de geniş bir alana yayılan boru hatlarına yönelik tehditler hattın geçtiği bölgelere ve dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte en sık rastlanan tehditlere örnek olarak terör örgütü üyelerince petrol boru hatlarına vana takılması yöntemiyle hırsızlık ve yine teröristlerce doğal gaz boru hatlarına yönelik sabotajlar sonucu oluşan kazalar verilebilir. Bu türden fiziksel güvenlik problemlerine karşı görevli olan jandarma birliklerine 2007 yılından itibaren buldukları bölgede aynı zamanda genel güvenliği sağlama sorumluluğunun da verilmesi mevcut iş yükünü daha da artırmıştır. İlaveten karakollarda yaşanan personel sıkıntısı da stratejik önemi bulunan boru hatlarının güvenliğinin sağlamsında birliklerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Yetersizliği gidermek adına gereken durumlarda destek kuvvet olarak köy koruyucularından istifade edilmektedir. BOTAŞ köy koruyucularına devriye görevleri için araç, yakıt vb. gerekli teçhizatı sağlamaktadır. Ancak ülkemizde kamusal alanda bir diğer sorun olan denetimin eksikliği nedeniyle koruyucular düzenli olarak denetime tabi tutulmadıklarından kritik enerji altyapı unsurlarının korunması adına harcanan maliyet çoğu zaman boşa gitmektedir (BOTAŞ Yetkilisi ile Yapılan Görüşme 2018).

Yaşanan sıkıntılar kritik enerji altyapı güvenliği noktasında Türkiye'yi var olandan daha etkin, boru hatları ve ilgili tesislerin güvenliğini ön plana alan, özel ve yeni bir bakışa yönlendirmiştir. Bu itibarla, 2014 yılında yapılan duyuruya göre, Enerji ve Tabii

Kaynaklar Bakanlığı ile BOTAŞ koordinasyonunda, Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nca yürütülen Kritik Enerji Altyapı Güvenliği projesi ile ihtiyacı karşılamak üzere BOTAŞ tarafından tesis ve inşa edilen petrol ve doğal gaz boru hatları ile bu hatlar üzerinde bulunan tesislerin ve bunların idare edildiği birimlerin sabotaj ve hırsızlık gibi tehditlerden korunmasına yönelik teknolojiye dayalı bütünleşmiş güvenlik sisteminin temin edilmesi, kurulumu ve entegrasyonu planlanmaktadır. Söz konusu projenin 2016 yılında prototip çalışmalarının tamamlanması ve fazlara ayrılmış olan projenin 2019 yılına kadar uygulama aşamasına geçirilmesi hedeflenmiştir (BOTAŞ 2015: 48). Proje, aciliyet derecelerine göre dört fazda ilerleyecek şekilde hazırlanmıştır. Ancak faz 1 için ödemeler 2018 itibariyle yapılmış olmasına rağmen çalışmalarına henüz başlanmamıştır. Bu da projenin bitiş tarihinin sarkacağı anlamına gelmektedir. Elbette devlet tarafından kritik enerji altyapılarına yönelik riski azaltmak için metodoloji ve hedefler önem arz etmektedir. Fakat projenin teknik donanım ağırlıklı hazırlanmış olması ve kolluk kuvvetlerinin sorumlu buldukları güvenlik boyutunun iyileştirme çalışmalarının proje kapsamına dâhil edilmemiş olması bakımından proje tamamlansa dahi gereken kapsamlı güvenlik anlayışının yerine getirilmesinde yeterli olmayacağı düşünülmektedir (BOTAŞ Yetkilisi ile Yapılan Görüşme 2018).

Kritik enerji altyapılarında kullanılan teknoloji yoğun sistemlerin sebebiyet verdiği siber güvenlik de kapsamlı güvenlik anlayışının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Türkiye'de siber güvenliğin sağlanabilmesi adına kritik altyapıların içine enerji sektörünün de dâhil olduğu ilk çalışma 2013/4890 sayılı kanunu ile yayınlanan Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı'dır. Planda kamu ya da özel sektör tarafından işletilen kritik altyapılara ait bilişim sistemlerinin güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir sistemin kurulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kritik enerji altyapılarının yönetiminde kullanılan SCADA sistemlerinin güvenliği de kapsam dâhilinde ele alınmaktadır. Söz

konusu planın "Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezinin kurulması ve Sektörel ve Kurumsal Siber Olaylara Müdahale Ekiplerinin (SOME) Oluşturulması" başlıklı 4.maddesi uyarınca Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi kurulmuştur. Merkez bünyesinde alışan Sektörel SOME enerji ile ilgili konularda olası siber tehditlere karşı çalışmalarda bulunmaktadır (UDHB 2013: 46).

Geçtiğimiz günlerde dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın "Hayatımızın devamı ve mahremiyetimiz tehdit altında. Siber güvenlik lemlerini gecikmeden almamız gerekiyor. Bu artık ulusal güvenliğin değişmez unsuru haline geliyor. Siber güvenlik eşitir ulusal güvenliktir" (<http://www.hurriyet.com.tr/siber-guvenlik-ulusal-guvenliktir-40662702>) şeklinde ki açıklaması da dikkate alındığında ulusal güvenlik ile eř değer tutulan siber güvenlik için geliştirme ve güçlendirme çalışmalarının arttırılması hem kritik enerji altyapı güvenliği hem de ulusal güvenliğimiz adına faydalı olacaktır. Unutulmamalıdır ki enerji sektöründe kullanılan SCADA sistemlerinde oluşabilecek herhangi bir tahribat özellikle ekonomi, güvenlik ve sosyal alanlarda ciddi etkiler doğurabilecek niteliktedir.

Türkiye'nin kritik enerji altyapısı güvenliğinin en iyi şekilde sağlaması için yukarıda altı çizilen eksikliklerin bir an önce giderilmesi gerekmektedir. Bu da mevcut işleyen sistemin daha kapsamlı bir hâle getirilerek; hangi risk ve tehditlere karşı hangi kurumların daha işlevsel olacağını, hangi yetkilerin düzenlenmesi ve yetki dağılımının net bir şekilde belirlenmesi için nasıl bir hukuki ereve çizileceğini belirleyen ve artan ihtiyaçları karşılayan boyutlarıyla bir kritik enerji altyapısı güvenliği yapısına dönüştürülmesi ile mümkün olacaktır.

Sıralanan bu boyutların etkin biçimde kritik enerji altyapısı güvenliğine dâhil edilebilmesi ise ilgili devlet kuruluşlarından, yerel yönetimlerden, özel sektörden ve sivil toplumdan oluşan bir yapının kurulmasını gerekli kılmaktadır (Uluslararası Stratejik...C.3

2011: 22). Türkiye, enerji ile ilgili kamu-özel sektör-sivil toplum ayrımı yapmadan sektörün tüm paydaşlarını içine alan kritik altyapı güvenliğini artırmak için çabalarını koordine etmelidir. Ayrıca diğer ülkelerde olduğu gibi konuya özel güçlendirilmiş organizasyonların oluşturulmasında da fayda olacaktır. Bu sayede gerekli uzmanlık alanları geliştirilebilecek ve standartların kurumsallaşması sağlanabilecektir. Neticede bu ikisi de enerji güvenliği için sürdürülebilir bir sistemin geliştirilmesinde kilit önem taşımaktadır. Atılacak bu adımlar Türkiye'nin bir enerji merkezi olarak konumunu son derece geliştirmesine yardımcı olabileceği gibi kritik enerji altyapısı güvenliği konusunda dünyanın diğer bölgeleri için kendini bir rol model pozisyonuna taşıyabilmesine de imkân sağlayacaktır (Alsancak 2010).

Sonuç

Enerji, uluslararası alanda ekonomik, siyasal, sosyal, toplumsal ve askerî gelişmelerde tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de başrolde ve gelecekte de bu konumunu koruyacaktır. Enerji kaynaklarının yerküre üzerinde homojen olmayan dağılımından ötürü fosil kaynaklar bakımından büyük oranda dışa bağımlı olan küresel aktörlerin, ekonomilerindeki gelişmeler doğrultusunda gelecekteki enerji taleplerinin sürekli artacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin, enerji ve enerji güvenliği meselelerinin devletlerin ajandalarının üst sıralarını meşgul etmeye devam edeceğini gözler önüne sermektedir.

Enerjinin az talebinin çok olması enerji güvenliği konusunun temel dinamiğini oluşturmaktadır. Fosil kaynakların tükenir kaynaklar olduğu gerçeği baki kalmakla birlikte arama çalışmalarının artması, potansiyel rezervlerin varlığı ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak üretimin arttırılması faaliyetleri göz önüne alındığında önümüzdeki on yıllar için rezervlerin yeterliliği konusunda sıkıntılı bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Sıkıntı daha ziyade bu kaynakların tüketicilere ulaştırılması faaliyetlerinin karmaşık yapılarından ötürü duyulmaktadır.

Günümüzde küresel ekonominin sürdürülebilirliğinin ve toplumsal düzenin işleyişinin enerji nakil hatlarından geçen petrol ve doğal gazla bağımlı yapısı kritik altyapılar içerisinde kritik enerji altyapısına özel önem atfedilmesine sebebiyet veren başlıca nedendir. Bu nedenden ötürü söz konusu iki enerji kaynağının üretimi, taşınması, işlenmesi ve dağılımı konuları kritik enerji altyapısının korunmasında ana gündem maddesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda enerji nakil hatları, tesisler, santraller, rafineriler ve diğer enerji altyapıları önem verilmesi gereken kritik altyapı unsurlarına evrilmektedir. Bu unsurların karmaşık bir sistem içinde eşzamanlı etkileşiminden doğan güveniksizlik ortamı her türlü tehdide ve tehlikeye açık bir görünüm arz etmektedir. Söz konusu ortamda kritik enerji altyapılarının güvenliği ülkelerin sorumluluğu altındadır. Yine ülkeler kritik enerji altyapılarının düzenli ve sürekli çalışmasına engel olabilecek her türlü tehdit ve tehlikenin değerlendirilmesi ve gerekli güvenliği sağlayacak fiziksel, siyasi ve hukuki çerçevenin oluşturulmasından da mesuldürler.

Farklı ülke örneklerinde kritik altyapıların korunması konusu kritik altyapıları doğrudan ya da dolaylı etkileyen 11 Eylül saldırıları veya Avrupa'nın pek çok şehrinde meydana gelen terör ve siber nitelikli saldırılar gibi olumsuz olaylar neticesinde gündeme gelmiştir. Yaşanan olaylar, ülkelerin kritik altyapılarının güvenliği üzerine önemli çalışmalar yaparak gerekli mevzuat ve önlemleri almalarına neden olmuştur. Kritik altyapıların tanımı ve kapsamının ülkelere göre farklılık göstermesi durumu bu unsurlara yönelik risk ve tehditlerinde önlenmesine karşı herkesçe kabul edilmiş belirli bir kurallar bütünü olmamasına sebebiyet vermektedir. Ülkeler ulusal bazda aldıkları önlemlerin yanı sıra, bir ülkenin kritik altyapısında meydana gelen hasar veya arızanın ülkenin diğer kritik altyapılarını ve hatta diğer ülkelerin kritik altyapılarını da etkilediği gerçeğiyle kritik altyapı güvenliği önlemlerinde birbirleri ve uluslararası aktörlerle rekabet etmek yerine; işbirliği ve tamamlayıcı adımları benimsemişlerdir. Çünkü kritik altyapıların korunması bütün önemli altyapıları ve sektörleri

kapsayan kurumsal, ulusal ve uluslararası nitelikte çok boyutlu çalışmaların yapılmasını gerektiren bir konudur. Bu noktada uluslararası aktörlerin bu iş birliğindeki konum ve rolleri ülkeler adına destekleyici bir faktör olarak belirginleşmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti toprakları dünya enerji nakil hatlarının önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Bu zenginlik itibarıyla Türkiye, bölgesel ve küresel manada hem mevcut hem de proje aşamasında olan petrol ve doğal gaz boru hatlarında öncü rol oynamak suretiyle ulusal arz güvenliğinin sağlanması ve bölgesel arz istikrarına katkıda bulunulması açısından önemli bir ülkedir. Nitekim petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olmak kadar petrol ve doğal gaz talebinde bulunan ülkelere kaynakların ulaştırılması da önemli bir jeopolitik avantaj olarak karşımızda durmaktadır. Bu avantajın kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda etkin bir şekilde değerlendirilmesi enerjiyi taşıyan boru hatlarının ve sistemlerinin güvenli bir şekilde işlemesi ile mümkündür.

Türkiye'deki mevcut kritik enerji altyapısı güvenliğinin diğer ülkelerle kıyaslandığında onlara yetişememesinin altında yatan faktör Türkiye'nin hâlihazırda herhangi bir kritik altyapı tesisinin uluslararası terör ya da siber saldırıdan etkilenmemiş olmasıdır. Zira çoğunlukla diğer ülkelerde gerekli düzenlemeler bir saldırı sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak enerji terörüne böylesi maruz kalınan bir coğrafyada hem de ulusal terör tehdidinin her gün yaşandığı kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliği konusunda zaman aleyhimize işlemektedir. Bir diğer faktör olarak diğer ülkelerin kritik enerji altyapısı güvenliğinin bütüncül ve işbirliğini öne çıkaran bir bakış açısıyla ele alınmasına karşın Türkiye'de denetim mekanizmasının devletin tekelinde olması gösterilebilir. Söz konusu altyapıların çoğunlukla özel sektör tarafından işletilmesi hatta bu tesislerin önemli kısmının özel sektör mülkiyetinde olması işbirliğine ayrı bir boyut kazandırmaktadır.

Yukarıda da birkaç kez vurgulanan Türkiye'de kritik enerji altyapı tesislerinin güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda yasal

mevzuatın olmayışına bağlantılı olarak güvenlikten sorumlu merkezi bir yapının bulunmaması aslında eksikliğin temel kaynağı olarak tespit edilebilir. Farklı kurumlarla işbirliği içinde çalışan merkezi bir yapının olmayışı istihbarat, güvenlik kuvvetleri ve kamu ve özel sektör adına çalışan şirketlerle koordinasyonunun kurulamamasına ve neticede saldırıların en aza indirilip güvenliğin en yüksek seviyeye çıkarılamamasına engel teşkil etmektedir. Bu yüzden tamamen kritik enerji altyapı unsurlarının güvenliğinden sorumlu merkezi bir yapıya ihtiyaç olduğu gözlemlenmektedir.

Kritik enerji altyapısının güvenliğine ilişkin alınacak tedbirler var olan risklerin azaltılmasına katkı sağlarken aynı zamanda ekonomik ve siyasi anlamda istikrarın korunmasına da yardımcı olacaktır. Fakat bunun için gerekli olan bu unsurların güvenliğinin kapsamlı bir yaklaşımla ortaya konması gerekliliğidir. Kritik enerji altyapısı güvenliği kolluk kuvvetlerini yakından ilgilendirirken çoğu zaman bu tek başına yeterli olmamaktadır. Kritik enerji altyapısı güvenliği için diplomasi kapsamında işbirliği alanları genişletilmelidir. Bunun yanı sıra olası risk ve tehditleri anında kontrol altına alınıp gerekli müdahaleyi yapmak adına düzenli aralıklarla risk analizleri yapılmalıdır. Yine güvenliğin teknik boyutlarında söz konusu tesislerde yüksek güvenlikli teknolojiyle korunacak örneğin; fiber optik kablolar, termal kameralar vb. donanımlarla güçlendirilmiş altyapılar oluşturulmalıdır. Bunlara ilaveten toplumsal duyarlılık oluşturulması kapsamında özellikle kritik altyapı unsurlarının bulunduğu yerlerde yaşayan bölge halkı için kamu görevlilerinin vereceği konferans ve seminerlerle bilgilendirme toplantıları gerçekleştirilmelidir. Özellikle petrol boru hatlarında gerçekleştirilen hırsızlık faaliyetlerine son vermek amacıyla ceza oranlarının artırılması hukuki boyutta atılacak bir adım olabilir. Nihayetinde tüm bu düzenleme ve önlemlerin ortaya çıkaracağı maliyet için finansal anlamda bir düzenleme de tesis edilmelidir.

Yakın gelecekte petrol ve doğal gaz boru hatlarının uluslararası bağlantıları Türk enerji ve dış politikasının itici unsuru haline

geleceğinden günümüzde enerji güvenliği alanında yapılacak ihmallerin önümüze çıkaracağı faturaların telafisi son derecede güç olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin, zaman kaybetmeksizin ulusal enerji politikalarını gözden geçirmesinde fayda olacaktır. Enerji güvenliğimizin ulusal menfaatlerimizin esas alındığı, dışa bağımlılığımızın azaltıldığı bir yaklaşımla sağlanması nihayetinde kritik enerji altyapısı güvenliğinin daha sağlam bize zemine oturmasına imkân sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alsancak, H. (2010). The Role of Turkey in Global Energy: Bolstering Energy Infrastructure Security. *Journal of Energy Security*, http://ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=247:the-role-of-turkey-in-the-global-energy-bolstering-energy-infrastructure-security&catid=106:energysecuritycontent0510&Itemid=361 (erişim: 23.01.2018).
- Başdemir, M. M. ve Çelikpala, M. (2010). Türkiye'de Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatlarının Güvenliği: Uygulanan Politikalar ve Öneriler. *Stratejik Araştırma ve Etüd Merkezi*, 14(8): 97-128.
- Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (2015). 2015-2019 Stratejik Planı.
- Çelikpala, M. (2010). Enerji Hatlarının Güvenliği. *Cumhuriyet Enerji Dergisi*, 19: 8.
- Duman, S. (2017). Türkiye-Rusya Krizi Ekseninde Türkiye'nin Enerji Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yeni Düşünce*, <http://yenidusunce.com.tr/gundem/y894-turkiye-rusya-krizi-ekseninde-turkiyenin-enerji-politikaları-uzerine-bir-degerlendirme.html> (erişim: 03.01.2018).
- Erdal, L. ve Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1): 107-136.
- Erdogan, S. (2016). *Arz Güvenliği Bakışı ile Türkiye'de Enerji Politikaları*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Erkan, E. (2016). Kritik Enerji Altyapısı ve Terör Bağlamında Türkiye. *Enerji Panorama*, 3(33): 48-52.

- Kemer, E. (2011). *Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye'nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özav, M. H. (2017). *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği*. SETA Rapor, Sayı 89.
- Resuloğlu, T. (2012). "Bakü-Ceyhan Boru Hattının Güvenliği". Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli(21-22 Ekim 2010). (yay. haz. H. Saygılı). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı (2014). 2014 Yılı Faaliyet Raporu.
- Tortçu, S. (2012). "Enerji Nakil Hatları Güvenliğinin Hukuki Boyutu". Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli(21-22 Ekim 2010). (yay. haz. H. Saygılı). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2009). *Türkiye'nin Enerji Stratejisi*.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (2011). *Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu C.4: Boru Hatlarının Güvenliği Özelinde Türkiye'de Kritik Enerji Altyapısı ve Güvenliği*. Enerji Güvenliği Araştırmalar Merkezi.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (2011). *Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu C.1:Türkiye'de Kritik Enerji Altyapı Güvenliği: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler*. Enerji Güvenliği Araştırmalar Merkezi.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (2011). *Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu C.3: Kritik Enerji Altyapısı Güvenliği*. Enerji Güvenliği Araştırmalar Merkezi.
- "81 ile de doğal gaz ulaştı", <https://enerjigunlugu.net/icerik/23193/81-ile-de-dogal-gaz-ulasti.html> (erişim: 16.08.2018).
- "Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliği", *Resmî Gazete*, Sayı 18033, 30.4.1983.
- "Jandarma Genel Komutanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu", http://www.jandarma.gov.tr/duyurular/faaliyet_raporu/FLASH/index.html (erişim: 05.01.2018).
- "Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı 25504, 26.06.2004.
- "Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı 24094, 29.06.2000.

“Siber güvenlik ulusal güvenlidir”, *Hürriyet*,
<http://www.hurriyet.com.tr/siber-guvenlik-ulusal-guvenlik-40662702> (erişim: 29.11.2017).

“Vatandaşın Yüzde 75'ine Gaz Gidecek”, *Türkiye*,
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/518864.aspx> (erişim: 16.08.2018).

BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ VE BARIŞIN TESİSİNDE ENERJİ BORU HATLARININ ROLÜ OLABİLİR Mİ? RUSYA-TRANS-KORE DOĞALGAZ BORU HATTI ÖRNEĞİ

Özlem DEMİRKIRAN

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası
İlişkiler Bölümü

Özet

Ülkelerin enerjiye duydukları ihtiyacın hızla artması, enerji ilişkilerinin uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör haline gelmesine neden olmaktadır. Boru hatlarıyla petrol ve doğalgazın taşınması, sadece alıcı ve satıcı ülkeleri değil boru hatlarının geçtiği ülkeleri de birbirine bağlamaktadır. Bu çalışmada ticari kaygıları ön planda tutarak inşa edilecek boru hatlarının ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yaratarak, ülkelerin işbirliğini artırmaya ve aralarındaki sorunların çözülmesine ya da gerginliklerin ilişkilerin kesilmesine ya da silahlı çatışmaya dönüşmesini engellemeye katkı sağlayıp sağlamadığı incelenecektir. Bu çerçevede öncelikle inşası tamamlanmış boru hatları örnekleri değerlendirilecektir. Sonrasında Rusya ile Koreler arasında inşa edilmesi düşünülen Rusya-Trans-Kore Boru Hattı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Barış, İşbirliği, Enerji Boru Hatları, Rusya, Trans-Kore doğalgaz boru hattı

Abstract

The rapid increase in the need of energy of countries, causing energy relations to become an important factor in international relations. The transportation of oil and natural gas through pipelines bind not only the buyer and seller countries but also the countries where pipelines pass through. In this study, it will be examined whether the pipelines to be built by prioritizing commercial concerns create mutual dependence between

countries, to increase the cooperation of countries and to solve the problems between them or to prevent tensions from interrupting the relations or preventing them from turning into armed conflict. In this context, first of all, the pipelines that have been constructed will be evaluated. Then, the Russian-Trans-Korean Pipeline, which is planned to be built between Russia and Korea, will be analyzed.

Keywords: Peace, Cooperation, Energy Pipelines, Russia, Trans-Korea Gas Pipeline

Giriş

Petrol ve doğalgazın kullanımı yüzyıllar öncesine gitmektedir. Fakat 19. yüzyılda, teknolojik gelişmelerin etkisiyle sanayide her alanda ve kentlerde ısınmada katı yakıt yerine sıvı yakıtın tercih edilmesi petrolün yaygın şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin hız kazandığı 20. yüzyıl enerji tüketiminin de yüksek seviyelere ulaştığı bir dönem olmuştur. Enerji denilince ilk akla gelen petrol, 21. yüzyılda stratejik önemini korusa da onun yanında son çeyrekte gittikçe önemi artan doğalgaz da enerji sektörünün başat güçleri arasına girmiştir. Fosil yakıtlar grubundaki diğer yakıtlara göre (petrol ve kömür) kullanımının kolay ve ekonomik olması, maksimum enerji sağlaması, çevreyi kirletici etkisinin bulunmaması ve insan sağlığına zararlı olmaması sebebiyle doğal gaz jeopolitik ve jeoekonomik bakımdan önemli bir değer haline gelmiştir.¹

Kullanılmaya başlandığında tespit edilen rezerv miktarının azlığı ve kullanım alanının sınırlı olması nedeniyle elde edilen petrol, kara, demir ve deniz yoluyla varillerle taşınmaktaydı. Bu hem

¹ Erdal Akpınar, Adem Başbüyük, "Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3, Summer 2011, p. 119-136.

stoklama kolaylığı da sağlamaktaydı. Fakat petrol arama ve çıkarma tekniklerinin gelişimiyle birlikte büyük rezervlere ulaşılması, yüksek miktardaki petrolün büyük tankerlerle ve boru hatlarıyla transfer edilmesini gerekli kılmıştır.

Doğalgazın ise ekonomik olarak kullanılabilmesi için çıkarıldıktan sonra hemen gerek sıvı (LNG) olarak tankerlerle gerekse gaz olarak boru hatlarıyla taşınması gerekmektedir. Doğalgazın stoklanmasına nazaran boru hatlarıyla taşınması daha kolaydır. Fakat altyapı maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle doğalgazın tercihinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu nedenle yıllarca doğalgaz rezervlerinin birçoğu üretime açılmamış, onun yerine petrol tercih edilmiştir.² Ancak günümüzde durum değişmiştir. Birçok ülkenin ekonomisi hızla büyümekte, nüfusları artmakta, halkın yaşam standartları ve refah seviyesi yükselmekte, dolayısıyla tüketilen enerji de artmaktadır. Bu durum petrol, kömür ve su gücü gibi klasik kaynakların yanında, enerji üretiminde alternatif enerji kaynaklarına yönelme sonucunu doğurmuştur. 1970'lerde başlayan petrol krizinin yarattığı petrol fiyatları artışı ve fiyat dalgalanmaları, enerji taşımacılığında gelişen teknoloji ve ucuzlayan maliyetin de etkisiyle ve de iklim değişimi ve çevre sorunlarının yadsınamaz boyutlara ulaşmasıyla birlikte ülkeler kirleticiliği ve sera etkisi daha az olan doğalgaza çok daha fazla yönelme eğilimi göstermişlerdir.³

Dünyada üretilen petrolün % 38'i, doğalgazın ise % 75'i tüketim veya dağıtım merkezlerine boru hatlarıyla aktarılmaktadır.⁴ Gelecekte kullanılan enerji miktarı arttıkça ve mevcut, piyasalara yakın rezervler tükendikçe farklı alanlardaki rezervlerin de kullanıcılara ulaştırılması için boru hatlarının çoğalacağı tahmin

² Erol Tümertekin, Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 250

³ Joe Barnes, vd., "Introduction to the Study", Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040, David G. Victor, Amy M. Jaffe and Mark H. Hayes (eds), Cambridge University Press, 2006, s. 5-8.

⁴ Akpınar, Başbüyük, 2011, s.132.

edilebilir.⁵ Boru hatları uzun sürede ve yüksek maliyetlerle inşa edilmektedir. Dolayısıyla alıcı ve satıcı ülkeler karşılıklı bağımlı hale geldiği için uzun vadeli anlaşma yapmak durumunda kalmaktadırlar. Bunun dışında boru hattının inşası, doğalgazın çıkarılması, nakli vs. konusunda çeşitli şirketler ve kuruluşların devreye girmesi, boru hatlarını ekonomik yönünün dışında siyasi ve stratejik bir konu haline getirmektedir.⁶ Taraflar bir sistemin parçası haline gelmekte ve birbirlerinin çıkarlarına zarar vermeme konusunda daha hassas davranmak durumunda kalmaktadırlar.

Boru hatlarının başarıya ulaşması ve taraflar arasında sorun yaratmaması için detaylı ve açık bir şekilde kurallar konulmalı ve taraflarca kabul edilmelidir. Kurallar kapsamında boru hattının hangi kısmını hangi tarafın finanse edeceği, yapım, onarım ve kullanım gibi hakların kim tarafından kullanılacağı, transit ülkelerin ne kadar geçiş ücreti alacağı, alıcının boru hattından yıllık ne kadar yakıt sağlayacağı gibi konular netleştirilmelidir.

İyi planlanmış ve tüm taraflara tatmin edici çıkarlar sağlayan boru hatlarının aynı zamanda ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel güvenliğin artmasına fayda sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede çalışmada, aralarında sorunlar olan ülkeleri bir araya getiren tamamlanmış boru hatları değerlendirildikten sonra uzun yıllardır yapılması müzakere edilen Rusya-Trans-Kore boru hattının Koreler arası işbirliğine ve bölgesel barışa katkı sağlama potansiyeli incelenecektir.

Transmed, Mağrip-Avrupa ve Greenstream Boru Hatları

Enerji talebi arttığı için, İtalya'da bir Trans-Akdeniz boru hattı ile Afrika'dan doğalgaz sağlanması 1960'larda planlanmaya başlanmıştır. İtalyan enerji şirketi Ente Nazionale Idrocarburi (Eni),

⁵ Paul Stevens, Cross-Border Oil and Gas Pipelines: Problems and Prospects, Joint UNDP/World Bank Energy Sector Management Assistance Programme (ESMAP) 2003, s. 2.

⁶ Akpınar, Başbüyük, 2011, s.132.

1972 yılında Cezayir devletine ait Sonatrach şirketiyle Cezayir'den İtalya'ya doğalgaz ithal etmek üzere bir anlaşma yapmıştır. Bu ithalatın Transmed olarak adlandırılan, Cezayir'den Sicilya Adası'na Tunus sınırları içinden ve sonrasında Akdeniz'in altından geçecek bir boru hattıyla gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ancak bu dönemde gergin olan Cezayir- Tunus ilişkileri boru hattının gerçekleştirilmesini geciktirmiştir.

Tunus'un ilk devlet başkanı Habib Bourguiba, Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında Cezayirli savaşçılara önemli destek sağlamıştır.⁷ Fakat bağımsız Cezayir'in Fas ile yaşadığı, 1963'te kısa bir savaşa da dönüşen toprak meselelerinde Cezayir'in karşısında yer almıştır.⁸ Ayrıca Tunus'la Cezayir arasında da sınır sorunu ortaya çıkmıştır.⁹ Tunus Hükümeti Cezayir'in Sonatrach şirketinin boru hattının Tunus kısmında hiçbir şekilde rolü olmasını istememiştir. Tunus hükümeti, Eni ve Sonatrach arasındaki müzakereler de ayrı ayrı yürütülmüştür. Eni ile yapılan görüşmeler sonunda, Tunus, teslim edilen gazın yaklaşık % 6'sını transit ücreti olarak almak kaydı ile¹⁰ hiçbir finansal ve operasyonel sorumluluğu olmadan projeye dâhil olmuştur.¹¹ Tunus'un onayı üzerine 1977'de Sonatrach Eni'yle Hassi R'Mel doğalgaz sahasından 25 yıl boyunca yıllık 12.3 milyar m³ doğalgaz sağlama konusunda

⁷ Alistar Horne, *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962*, New York Review Books Classics, 1996.

⁸ Mark H. Hayes, *Algerian Gas to Europe: The Transmed Pipeline and Early Spanish Gas Import Projects*, Working Paper Series n. 27, Baker Institute Energy Forum, May 2004, s. 14.

⁹ Petrol sahalarının geliştirilmesi meselesi iki ülke arasında görüşmelerin sürmesini teşvik etmiştir. 1964'te sınırın Tunus tarafında 1967'de Cezayir tarafında petrol bulunmuştur. Bu gelişme tarafların sınırın belirlenmesinde acele etmesine sebep olmuştur. Saadia Touval, *The Boundary Politics of Independent Africa*, Harvard University Press, 1999, s. 253-255.

¹⁰ Tunus böylece yıllık yaklaşık 25 milyon dolar gelir elde etmiştir. Hayes, 2004, s. 16.

¹¹ Hayes, 2004, s. 12-15.

nihai sözleşme yapmıştır. Boru hattı 1983'te¹² tamamlanmıştır.¹³ Boru hattı Cezayir'le Tunus arasında 1983 yılında Kardeşlik ve Uyum Anlaşması'nın (*Treaty of Fraternity and Concord*) imzalanmasında önemli bir itici güç olmuştur. Anlaşma, tarafların birbirlerinin toprak egemenliğine saygı göstermesi, diğer devlete karşı ortaya çıkan isyancı hareketleri desteklememesi ve ilişkilerinde birbirlerine karşı güç kullanmamasını içermekteydi.¹⁴

İtalya gibi doğal enerji kaynakları konusunda yetersiz olan İspanya da 1960'lardan itibaren Afrika'dan gaz ithalatını değerlendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede bazı seçenekler ortaya konmuştur. Bunlardan biri de, Cezayir'in Hassi R'Mel doğalgaz sahasından İspanya'ya sağlanacak gazın Fas sınırları içinden ve Cebelitarık Boğazı'nda denizin altından boru hattıyla (Mağrip-Avrupa Boru Hattı) taşınması olmuştur. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi Cezayir ile Fas arasında 1963 yılında savaşa dönüşmüş olan sınır anlaşmazlığı mevcuttur. İki ülke, bunun dışında Batı Sahra meselesinde de karşı karşıya gelmişlerdir. Saharawi olarak adlandırılan halkın yaşadığı ve kimyevi gübre üretiminde kullanılan fosfat rezervlerine sahip olan Batı Sahra İspanya'nın kontrolü altındaydı. 1960'larda bir bağımsızlık hareketi ortaya çıkmış, Cezayir, Fas ve Moritanya destek vermiştir. 1975'te İspanya bölgeden çekilmiştir. Cezayir Saharawilerin self-determinasyon hakkını desteklemiş, isyancı Polisario gerillalarına yardım sağlamış ve 1976'da Polisario'nun ilan ettiği Sahra Arap Demokratik

¹² 1990'da mevcut miktara ikinci bir sözleşmeyle yıllık 7 milyar m³ ilave edilmiştir. Bu ek hacim için inşa edilen ikinci hat 1997'de tamamlanmıştır. Boru hattı 2000'den itibaren Enrico Mattei boru hattı olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 2010'da üçüncü bir hat inşa edilmiştir. "Trans-Mediterranean Natural Gas Pipeline, Algeria", <<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/trans-med-pipeline/>>, (24.09.2015).

¹³ "Transmed", <http://www.eni.com/en_IT/innovation-technology/eni-projects/transmed/transmed-project.shtml>, (24.09.2015).

¹⁴ Helen Chapan Metz, ed., *Algeria: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1994, <<http://countrystudies.us/algeria/>>, (24.09.2015).

Cumhuriyeti devletinin bağımsızlığını tanımıştır.¹⁵ Fas ise, bölgenin kendi egemenliği altında olduğunu iddia etmiştir ve bu iddiasını halen sürdürmektedir. Devam eden anlaşmazlıklara rağmen, Cezayir ve Fas arasında Mağrip-Avrupa Boru Hattı ile işbirliği ortamı doğmuştur. Temmuz 1992’de, Cezayir gazının Fas üzerinden İspanya’ya taşınmasına imkân tanıyan anlaşma İspanya’nın ENAGAS şirketi, Fas hükümeti ve Fas’ın SNPP şirketi arasında imzalanmıştır.¹⁶ Fas Hükümeti ENAGAS’ı boru hattının inşası, kullanımı ve işleyişinde yetkili kılmıştır. Öncesinde ENAGAS ile Cezayir’in Sonatrach şirketi 2020’ye kadar yıllık 6 milyar m³ doğalgaz alımı anlaşması yapmıştır. 1994 yılında da Portekiz’in Transgas şirketi Sonatrach’la 1997’den itibaren 25 yıl yıllık 2,5 milyar m³ doğalgaz alımı anlaşması imzalamıştır. Mağrip-Avrupa Boru Hattı, 1996’da tamamlanmış ve İspanya’ya doğalgaz sağlama başlamıştır. Yapılan anlaşmaya uygun olarak ertesi yıl Portekiz’e teslimat başlamıştır.¹⁷

Mağrip-Avrupa Boru Hattı’nın ortakları İspanya ile Fas arasında da toprak anlaşmazlıkları mevcuttur. Fas, İspanya’nın Fas sınırları ile çevrili toprakları Ceuta ve Melilla’yı istemektedir, fakat çözüme ulaşamamıştır. Mağrip-Avrupa Boru Hattı, iki ülke arasında görüşme zemini yaratmıştır. Avrupa Birliği (AB) de ilişkilere dâhil olmuştur. AB, Fas-İspanya ilişkisinde önemli yeri olan enerji alanında işbirliğini, işbirliğini teşvik eden başlıca araç olarak görmüştür. Ekim 2008’de Fas, Akdeniz’in güneyinde “avantajlı konum” (*advanced status*) elde eden ilk ülke olmuştur. Fas, AB’nin Komşuluk Politikasında (*Neighbourhood Policy*) da yer almaktadır.

¹⁵ Hayes, 2004, s. 28.

¹⁶ Anlaşma, Fas’ın teslim edilen gazın yaklaşık % 7’sini transit ücreti olarak almasını hükme bağlamıştır.

¹⁷ Paul Stevens, 2003, s. 87-88,
<<http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/crossborderoilandaspipelines.pdf>>, (12.10.2015).

Avrupa ile Kuzey Afrika arasındaki işbirliğini güçlendiren diğer bir boru hattı Libya ile İtalya arasında inşa edilmiş olan Greenstream Boru Hattı'dır. 1969 yılında Libya'da Kaddafi'nin iktidarı ele geçirmesinden itibaren, Libya Avrupa'yla genellikle olumlu ilişkiler kuramamıştır. Kaddafi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda uçak kaçırma ve bombalama gibi olaylarda terörist faaliyetlere destek vermekle suçlanmış ve yaptırımların hedefi olmuştur. Bu yüzden, AB'nin 1990'lı yıllarda uygulamaya koyduğu Barcelona Süreci'nde, "Akdeniz için Birlik" politikasında ve de Avrupa Komşuluk Politikasında, Libya etkin olarak yer alamamıştır.

2000'li yıllarda, Kaddafi'nin uluslararası kamuoyunun isteklerine cevap vermesi, anlaşmazlıklar ile ilgili karşılıklı tavizler verilmesi sonucu ilişkilerin yumuşaması durumu değiştirmiştir.¹⁸ Libya'dan gaz ithal etme fikri 1970'lerde ortaya çıkmış, 1980-90'lı yıllarda fizibilite çalışmaları yapılmıştır. Ancak İtalya'nın AB'yi Libya'ya yönelik yaptırımları gevşetmeye ikna etmesinden sonra, 2003 yılında Greenstream Boru Hattı'nın inşasına başlanmış¹⁹ ve 2004 yılında açılışı yapılmıştır. Bu hat dünyadaki en derin denizaltı boru hatlarından biri ve Akdeniz'in altına döşenen en uzun boru hattı olma özelliğini taşımaktadır ve yılda 8 milyar m³ taşıma kapasitesine sahiptir.²⁰

İtalya ile Libya arasındaki ilişkiler, büyük ölçüde sömürgeleştirme tecrübesiyle şekillenmiştir. Muammer el-Kaddafi'nin 1969'da iktidara gelmesinden sonra, Libya'da doğan 20.000'den fazla İtalyan Libya'dan kovulmuştu. 2004 yılında boru hattının açılış töreninde, Libya doğumlu İtalyanların geri dönme hakkı tanınması jesti gerçekleşti. Ayrıca tören İtalyan istilasının 1911'de başladığı 7

¹⁸ Sertaç Can, "Avrupa Birliği-Libya İlişkileri", <<http://www.elestirelirbakis.com/uluslararasi-iliskiler/avrupa-birligi-libya-iliskileri/#sthash.qau2vCEc.dpuf>>, (10.10.2015).

¹⁹ Ali, 2010, s. 11.

²⁰ Greenstream, <http://www.eni.com/en_IT/innovation-technology/eni-projects/greenstream/greenstream-project.shtml>, (10.10.2015).

Ekim’de yapıldı. Törende Kaddafi, 7 Ekim’i Libya ile İtalya arasında bir dostluk ve işbirliği günü yapmak istediklerini açıkladı.²¹

2008 yılında, İtalya ile Libya arasında Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Antlaşma üç bölümden oluşuyordu: genel ilkeler, geçmişin tamiri ve ortaklık. Giriş kısmında İtalya, İtalyan sömürgeciliğinin Libya halkına neden olduğu acıdan dolayı üzüntülerini dile getirmiştir. Geçmişin tamiri kısmında, İtalya’nın 5 milyar dolar değerinde temel altyapı inşa etmesi vaad edilmiştir.²² Karşılığında Libya’dan, İtalya’ya kaçak göçmenlerin akışını engellemesi ve ENI dâhil olmak üzere Libya’da iş yapmak isteyen İtalyan şirketlerine olumlu muamele etmesi bekleniyordu.²³ Antlaşma Libya ile İtalya’nın kültür, bilim, ekonomi, sanayi ve enerji alanlarındaki ortaklığını genişletiyordu.²⁴ Fakat 2011 yılında Libya’da iç savaşın çıkması ve Kaddafi’nin devrilmesiyle durum değişti.

Rusya-Trans-Kore Boru Hattı

Kore Yarımadası, II. Dünya Savaşı’nda iki süper gücün güç mücadelesi nedeniyle 38. paralelden itibaren iki ayrı nüfuz bölgesine ayrılmıştı. Savaş sırasında birleşik ve bağımsız bir Kore’nin kurulması konusunda anlaşılan ABD ve SSCB savaş sonrasında kendi etkinliklerinin olduğu bölgelerde iki ayrı devlet kurmuşlardır. İki Kore’nin birleşmesi mümkün olmadığı gibi, 1950-53 arasında ayrılığı derinleştiren bir savaş yaşanmıştır. 27 Temmuz

²¹ Ali, 2010, s. 11.

²² Natalino Ronzitti, “The Treaty on Friendship, Partnership and Cooperation between Italy and Libya: New Prospects for Cooperation in the Mediterranean?”, *Bulletin of Italian Politics*, 1/1, (2009), s. 128.

²³ Rachel Donadio, “Italian Energy Company Suspends Gas Pipeline to Libya”, *The New York Times*, 22 Şubat 2011, <<https://www.nytimes.com/2011/02/23/world/europe/23italy.html>>, (26.10.2018).

²⁴ Mustafa Abdalla A. Kashiem, “The Treaty of Friendship, Partnership and Cooperation between Libya and Italy: From an Awkward Past to a Promising Equal Partnership”, *California Italian Studies*, 1/1 (2010), s. 8.

1953'te ateşkes imzalanmıştır. Fakat barış anlaşması yapılamadığı için iki devlet halen resmi olarak savaş halindedir. Irk ve dil anlamında aralarında hiçbir farklılığın olmadığı iki devlet farklı yönetim biçimleri, ekonomik sistemler vs. benimsemişlerdir. Diğer taraftan, Kuzey Kore 1961 yılında nükleer geliştirme programı başlatmış, nükleer silahlar elde etmiştir. Zaman zaman gerçekleştirdiği denemelerle yalnız Güney Kore'yi değil tüm dünyayı tehdit etmiştir. Bununla birlikte iki ülke bazı konularda da işbirliği imkânı yakalayabilmektedir. Bu konulardan biri de Rusya Federasyonu'ndan Kuzey Kore üzerinden Güney Kore'ye doğalgaz sağlanması öngörülen boru hattı projesidir.

Bilindiği üzere Güney Kore, 'mucize' olarak adlandırılan bir ekonomik kalkınma gerçekleştirmiş ve dünyanın 14. ekonomisi haline gelmiştir.²⁵ Dolayısıyla oldukça fazla enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Doğal kaynak açısından son derece zayıf olan Güney Kore, enerji ihtiyacının % 70'ini ithal etmektedir.²⁶ Zengin enerji kaynakları ve coğrafi yakınlığı açısından Rusya, önemli bir ticari ortak olabilir. Güney Kore'nin ulus ötesi gaz boru hattındaki çıkarları, Hyundai Grubunun kurucusu Jung Joo-Young'ın, Kuzey Kore üzerinden Saha Cumhuriyeti'nden Güney Kore'ye bir uzun mesafe doğalgaz boru hattı olasılığını araştırdığı 1980'lerin sonlarına doğru uzanıyor.²⁷ Fakat uzun zamandır planlanan Trans-Kore boru hattı projesinde 2000'li yıllarda önemli bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır.

²⁵ "Korea, South", CIA The World Factbook, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>>, (13.10.2015).

²⁶ Alexander Vorontsov, "The Korea-Russia Gas Pipeline Project: Past, Present, and Future", SERI Quarterly, 5/1 (2012), s. 143.

²⁷ Seung-Ho Joo ve Yune Lee, "Putin and trilateral economic cooperation between Moscow, Seoul, and Pyongyang: motivation, feasibility, and Korean peace process", Asia Europe Journal, 16 (2018), s. 90.

1990'lı yıllarda Kovykta doğalgaz alanının geliştirilmesi ve buradan Kuzey Kore yolu ile Güney Kore'ye bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi düşünülmüş ve taraflar arasında görüşülmüştür. 2000 yılında Güney Kore'nin devlete ait şirketi KOGAS da projeye dâhil olmuştur. 2001'de fizibilite çalışmaları başlamıştır.²⁸ 12 Mayıs 2003'te Gazprom ve KOGAS şirketi beş yıllık bir işbirliği anlaşması yapmış, 2008 yılında anlaşmanın süresi beş yıl uzatılmıştır. Anlaşma, Rus doğalgazının Kore'ye iletilmesi için muhtemel güzergâhlar üzerinde çalışılması da dâhil geniş bir alanı kapsamıştır. Anlaşmanın uygulanması için taraflar ortak bir çalışma grubu oluşturmuşlardır. 17 Ekim 2006'da, Rusya ile Güney Kore hükümetleri imzaladıkları işbirliği anlaşmasıyla, Gazprom ve KOGAS'ı (Korea Gas Corporation) Rusya'dan Güney Kore'ye doğal gaz sağlanması konusunda yetkili şirketler olarak belirlediklerini açıklamışlardır.²⁹ Kovykta projesi, Rus enerji sektörünün yeniden organizasyonu nedeniyle ertelenmiştir.³⁰

Diğer taraftan, Eylül 2008'de Güney Kore ve Rusya Vladivostok-Kuzey Kore-Güney Kore doğalgaz boru hattının fizibilite çalışmasının yapılması konusunda anlaşmışlar.³¹ Trans-Kore doğalgaz boru hattı Sakhalin-Habarovsk-Vladivostok boru hattının devamı olarak düşünülmüştür.³² İki ülke ayrıca, Gazprom'un KOGAS'a 2015'ten sonra, yıllık 10 milyar metreküp yaklaşık 90 milyar

²⁸ Jin W. Mok ve Sung Gul Hong, "The Russo-Korean Cooperation for Natural Resources: The Prospect of the Trans-Siberian Gas Pipeline Project", *International Journal of Korean Studies*, 16/2 (2012), s. 133.

²⁹ "On meeting dedicated to Russian natural gas supplies to Republic of Korea", 22 Ocak 2010, <<http://www.gazprom.com/press/news/2010/january/article75306/>>, (04.03.2014).

³⁰ Peggy Falkenheim Meyer, "Russia's Interests and Objectives on the Korean Peninsula", *International Journal of Korean Studies*, 9/2 (2005), s. 149.

³¹ Mok ve Hong, 2012, s. 133.

³² Peggy Falkenheim Meyer, "Russo-North Korean Relations Under Kim Jong Il", Young Whan Kihl ve Hong Nack Kim (eds.), *North Korea: The Politics of Regime Survival*, Armonk, M.E. Sharpe Inc., 2006, s. 209.

dolarlık doğalgaz satması konusunda anlaşmıştır.³³ Anlaşma, doğalgazın inşa edilecek boru hattı ile sağlanmasını öngörmüştür. Fakat, boru hattı gerçekleşmezse teslimatın sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) olarak yapılması kararlaştırılmıştır.³⁴

Kuzey Kore’de doğalgaz boru hattıyla ilgilenmeye başlamıştır. Putin ve Kim Jong Il, Kim’in Ağustos 2011’de Rusya’ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Güney Kore’ye doğalgaz sağlanması için Kuzey Kore topraklarına boru hattı döşenmesi konusunda prensipte anlaşmışlardır.³⁵ Doğalgaz boru hattının 1100 km’den uzun olması ve 700 kilometrelik ana kısmının Kuzey Kore’den geçmesi planlanmıştır.³⁶ Kuzey Kore’ye yıllık 100 milyon dolar transit geçiş ücreti ödenmesinde uzlaşmıştır.³⁷ 2 Kasım 2011’de ise Güney Kore Cumhurbaşkanı Lee Myung Bak ve Medvedev, boru hattı inşasının Eylül 2013’te başlayıp 2016’da bitirilmesi konusunda anlaşmışlardır. 5 Kasım 2011’de Sahalin-Habarovsk-

³³ Dmitry Zhdannikov and Angela Moon, “UPDATE 3-Russia, S.Korea agree \$90 billion gas deal”, Reuters, 29 Eylül 2008, <<http://www.reuters.com/article/2008/09/29/russia-korea-gas-idUSLT47922420080929>>, (04.03.2014).

³⁴ “Russia/South Korea economy: Landmark gas deal”, EIU ViewsWire, 30 Eylül 2008, <http://search.proquest.com/docview/347492257/fulltext?accountid=14141#top>, (05.03.2014).

³⁵ “Gas Pipeline Through N. Korea 'Part of a Bigger Game'”, The Chosun Ilbo, 26 Ağustos 2011, <http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2011/08/26/2011082600507.html>, (24.12.2013).

³⁶ “Meeting with journalists following talks with Chairman of the State Defense Commission of the Democratic People’s Republic of Korea Kim Jong Il,” Official site of the President of Russia, 24 Ağustos 2011, <<http://eng.news.kremlin.ru/news/2733>>, (06.03.2014).

³⁷ Seung Hoo Joo ve Yune Lee, Asia Europe Journal, 16 (2018), s. 90.

Vladivostok boru hattı tamamlanmıştır.³⁸ Ancak, diğer kısımların inşası planlandığı zamanda başlamamıştır.

Eylül 2012’de Rus Finans Bakan Yardımcısı Sergei Storchak, Kuzey Kore’nin Rusya’ya olan 11 milyar dolarlık borcunun % 90’ını silinmesi konusunda iki ülke arasında anlaşma imzalandığını açıklamıştır.³⁹ Borcun kalan kısmının önerilen gaz boru hattı ve demiryolu yenileme da dâhil olmak üzere Kuzey Kore’deki ekonomik projeleri finanse etmek için kullanılması planlanmıştır.⁴⁰

Trans-Kore doğalgaz boru hattı projesi 1990’lardan beri sürekli gündemdedir. Çünkü beklenen ekonomik getirisi ve olası politik etkileri nedeniyle üç taraf açısından da kazançlı görülmektedir. Örneğin, enerji ihtiyacının büyük kısmını ithal eden Güney Kore, enerji kaynaklarını çeşitlendirecek ve düzenli enerji arzına kavuşacaktır.⁴¹ Ayrıca, gemiyle sıvılaştırılmış doğalgaz ithalinden ortalama % 30 oranında düşük fiyattan doğalgaz elde edecektir. Boru hattı sayesinde 1948’den beri bir ada devleti konumunda olan Güney Kore’nin Avrasya kıtasıyla bağlantısı kurulmuş olacaktır.⁴² Kuzey Kore, özellikle komünist ticaret bloğunun çökmesinden sonra büyük bir ekonomik krizle karşı karşıya gelmiştir. Çok sayıda insanın açlıktan ölmesi sebebiyle BM 1995’ten itibaren Kuzey Kore’ye gıda yardımında bulunmaya başlamıştır.⁴³ Ayrıca, Rus ya da Kuzey Kore inşaat firmalarının kiralayacağı işçilerin ücretleri

³⁸ Mok ve Hong, 2012, s. 134.

³⁹ “Russia and North Korea Agree Debt Write-Off Deal”, RIA Novosti, 18 Eylül 2012, <<http://en.rian.ru/business/20120918/176029148.html>> (21.02.2013).

⁴⁰ Joo ve Lee, 2018, s. 92.

⁴¹ Gu Ho Eom, “Major Issues and Strategies of the Korea-Russia PNG (Pipeline Natural Gas) Project”, 2012 Korean-Russian Jeju Forum: Russia’s Policy toward Korean Peninsula (13 Ağustos 2012), Jeju Peace Institute, 2012, s. 50.

⁴² Mok ve Hong, 2012, s. 131, 153.

⁴³ Doug J. Kim, “Russian Influence on North Korea: Views of Former South Korean Ambassadors to Russia”, The Korean Journal of Defense Analysis, 24/3 (2012), s. 399; Tom Grieder, “Russia and South Korea Sign Major Gas Pipeline Deal”, IHS Global Insight, 30 Eylül 2008.

sayesinde ek kazanç elde edecektir. Ülke içinde yaşanan krizden kurtulma ve Çin'e bağımlılığını azaltma şansı elde edecektir.⁴⁴ Bununla birlikte, boru hattının geçtiği güzergâh üzerinde doğalgaza dayalı enerji santralleri kurarak kendi ihtiyacını da karşılayabilecektir. Rusya ise en az 30 yıllığına 90 milyar dolarlık sabit bir pazar kazanmış olacak,⁴⁵ günümüzde ciddi sorunlar yaşadığı Avrupa'ya odaklanmış doğalgaz pazarını çeşitlendirecek, genişletecektir ve Rus Uzakdoğusu'nu kalkındırma fırsatı elde edecektir.⁴⁶ Daha da önemlisi Rusya, Avrupa'da sahip olduğu kadar güçlü olmasa da Pasifik'te enerji kartı gücüne sahip olacaktır. Kore Yarımadası'nda ve de Asya-Pasifik'te hem ekonomik hem de siyasi anlamda daha etkin konuma gelecektir.

Doğalgaz boru hattı, Rusya ile Koreler arasında hayata geçirilmeye çalışılan diğer bir proje olan Trans-Kore demiryolu projesiyle birlikte tartışılmıştır. Bu projelerin sadece doğalgaz sağlama ya da malların taşınması anlamında öneme sahip olmadığı, projelerin gerçekleşmesinin, Kore Yarımadası'nda işbirliği ortamına katkıda bulunacağı ve Doğu Asya'da ekonomik entegrasyonun önündeki jeopolitik engelin ortadan kalkmasına yardımcı olacağı savunulmuştur.⁴⁷ Koreler arasında güven inşa edilmesine, normal ilişkiler kurulmasına ve genel olarak Kuzeydoğu Asya'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasına hizmet edeceği düşünülmüştür.⁴⁸ Rusya'dan Kuzey Kore'ye doğalgaz boru hattı ile enerji sağlanmasının Rusya'ya finansal getirileri olacaktır. Fakat, aynı zamanda Kuzey Kore'nin nükleer güçten başka kaynaklarla enerji ihtiyacını

⁴⁴ Eom, 2012, s. 50.

⁴⁵ Youn Seek Lee, "The Gas Pipeline connecting South Korea, North Korea, and Russia: Effects, Points of Contention, and Tasks", [KINU Research Abstract] KINU Policy Study, 11-05, 2012, <<http://www.kinu.or.kr/upload/neoboard/DATA02/rps11-05.pdf>>, (10.10.2015).

⁴⁶ Eom, 2012, s. 50; Vorontsov, 2012, s. 141.

⁴⁷ Doug J. Kim, 2012, s. 400; Mok ve Hong, 2012, s. 153.

⁴⁸ Vorontsov, 2012, s. 141.

karşılmasına imkan sağlayacak, dolayısıyla krizin çözümüne katkı sağlayacaktır.⁴⁹

Ancak “Kuzey Kore risk” faktörü projenin önündeki en büyük engeldir. Kuzey Kore Yönetimi’nin öngörülemezliği, diğer tarafların enerji hattı olarak bu ülkeye güvenmesinin önüne geçmektedir. Boru hattı tamamlandıktan sonra Koreler arasındaki ilişkilerde yaşanacak herhangi bir sorunda Kuzey’in gaz akışını kesmesi ihtimali Güney’i endişelendirmektedir. Bazı yazarlar, bu risk faktörünü ortadan kaldırmak için, Rusya’nın düşük fiyatta, sabit miktarda doğalgaz sağlamayı garanti etmesi, Kuzey’in gaz akışını kesmesi durumunda gaz temininin sürmesi için alternatif planlar yapılması, kaynak sıkıntısıyla baş etmek için belli başlı önlemler alınması gibi bazı konuların önceden çözülmesi gerektiğini iddia etmektedir.⁵⁰ Kuzey Kore’nin boru hattından elde edeceği transit ücretlerini askeri harcamalara aktarması ihtimali de diğer bir endişe kaynağıdır.⁵¹ Bazıları ise, Kuzey Kore’nin çok büyük bir risk olmadığını savunmaktadır. Bu görüşü savunanların varsayımları şöyledir: Proje Kuzey’de büyük bir kayba yol açmadan kazanç sağlamaktadır. Rusya’nın içinde olduğu uluslararası bir konsorsiyum tarafından inşa edilecek boru hattından gaz çalma ya da gazı kesme gibi cüretkar eylemlerde bulunmayacaktır. Zira bu proje diğer Koreler arası işbirliği projelerin aksine uluslararası işbirliği niteliği taşımaktadır. Boru hattı yapıldığında Kuzey Kore riski önemini kaybedecektir.⁵²

⁴⁹ Meyer, 2006, s. 209.

⁵⁰ Youn Seek Lee, 2012, <<http://www.kinu.or.kr/upload/neoboard/DATA02/rps11-05.pdf>>, (10.10.2015).

⁵¹ Dong Ki Sung, “Putin’s Strategy on the Trans-Korean Gas Pipeline: In the Context of Pragmatic Realism”, *Pacific Focus*, 28/1 (2013), s. 43.

⁵² Kihyun Lee, Jangho Kim, Sunghoon Jae, *Geopolitics of the Russo-Korean Gas Pipeline Project and Energy Cooperation in Northeast Asia*, Study Series, 2014-04, 2014, s. 39-40.

2015 yılında Rus yetkililer, Trans-Kore Boru Hattı'nı halen ekonomik açıdan karlı bulduklarını, fakat mevcut siyasi iklimde fizibil olmadığını düşündüklerini açıklamışlardır. Başbakan Medvedev, boru hattının inşası için, Koreler arası siyasi sorunların çözülmesine ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür.⁵³

2018 yılının başından itibaren Koreler arasında başlayan yakınlaşma ortak projeleri de tekrar gündeme getirmiştir. 22 Haziran'da Güney Kore Devletbaşkanı Moon Jae In'in Rusya'yı ziyareti sırasında iki ülke enerji bakanlıkları arasında sınır ötesi enerji projelerinin fizibilitesini araştırarak ortak bir çalışmayı da içeren sekiz mutabakat muhtırası imzalanmıştır.⁵⁴

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, Rusya'dan Kuzey Kore üzerinden Güney Kore'ye doğalgaz akışını gerçekleştirecek Trans-Kore boru hattı üç tarafa da hem politik hem ekonomik anlamda katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan, Kore Yarımadası stratejik önemi ve nükleer sorun nedeniyle dünyanın dört büyük gücünün -Çin, Japonya, Rusya ve ABD- bir araya geldiği, birbirini etkilediği, hepsinin çıkarlarının birleştiği, rekabet ettiği ya da çatıştığı bir bölgedir. İki Kore arasındaki düşmanlık zaten bu büyük güçler sayesinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yaşanan gelişmelere genellikle ikiden fazla taraf dahil olmaktadır. Bu çerçevede, boru hattı projesinin hayata geçirilmesinde de farklı gruplar etkili olabilir.⁵⁵ Çin ya da ABD henüz boru hattıyla ilgili pozisyonlarını açıklamamışlardır. Esasen günümüzde Kuzey Kore'ye uygulanan yaptırımlar sürmektedir ve ABD Başkanı Donald Trump, Kuzey Kore nükleerden arındırılana kadar yaptırımların

⁵³ "Russia-Korea gas pipeline compendium", <<http://www.nkeconwatch.com/2012/10/04/russia-korea-gas-pipeline-compendium/>>, (13.10.2015).

⁵⁴ Andrew Salmon, "Moon in Russia: Gas pipeline no longer a pipe dream", Asia Times, 23.06.2018, <<http://www.atimes.com/article/moon-in-russia-gas-pipeline-no-longer-a-pipe-dream/>> (01.11.2018).

⁵⁵ Kihyun Lee, vd., 2014, s. 42-44.

kaldırılmayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla boru hattının inşasının başlaması Rusya'nın yaptırımları ihlali anlamına gelecektir. Ayrıca, Ukrayna meselesi nedeniyle yaptırım uygulanan Rusya'yı hem ekonomik anlamda güçlendirecek hem de siyasal anlamda Kore Yarımadası'nda etkili bir konuma getirecek bu projenin hayata geçirilmesine Güney Kore'nin müttefiki ABD'nin sessiz kalması muhtemel görünmemektedir. Zira Güney Kore, ABD'nin Pasifik'teki askeri gücü ve etkinliği açısından son derece önemli bir müttefikidir. Ayrıca Güney Kore'nin 2018'in ilk altı ayında ABD'den en fazla LNG (ABD'nin LNG ihracatının %22,5'i) ithal eden ülke⁵⁶ olduğu da belirtilmelidir.

Sonuç

Sanayileşme ile birlikte enerjiye duyulan ihtiyaç da hızla artmaya başlamıştır. Ancak her ülke kendi enerji ihtiyacını kendi topraklarından karşılama imkânına sahip değildir. Bu noktada, enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkelere enerjinin ulaştırılmasında tankerler ve boru hatları devreye girmektedir. Petrolün taşınmasında tankerler avantajlı olsa da doğalgazın LNG formunda taşınmasından çok boru hatlarıyla taşınması tercih edilmektedir. Boru hatlarının inşasının yüksek maliyeti, boru hatlarının uzun vadede sağlıklı çalışmasını gerektirmektedir. Bunun için de boru hatlarının inşasından önce geçerli olacak kurallarının belirlenmesi gereklidir.

Enerji kaynaklarına sahip olma çabası genellikle çatışmalara neden olmaktadır. Ancak iyi planlanmış ve tüm tarafların çıkarlarını göz önünde bulunduran boru hatlarının geçtiği ülkeleri birbirlerine bağımlı hale getirme, ülkeler arasında işbirliğini artırma ve aralarındaki sorunların çözülmesine, ya da en azından gerginliklerin ilişkilerin kesilmesine ya da silahlı çatışmaya varmasını

⁵⁶ Martina Li, "South Korea tops Mexico as largest buyer of US LNG", Fairplay, 2 Ekim 2018, <<https://fairplay.ihs.com/markets/article/4307001/south-korea-tops-mexico-as-largest-buyer-of-us-lng>>, (29.10.2018).

engelleme imkânı vardır. Yukarıda bu durum örneklendirilmeye çalışılmıştır. TransMed, Cezayir’le Tunus arasında Kardeşlik Anlaşması imzalanmasına, Mağrip-Avrupa Boru Hattı Cezayir ve Fas arasında devam eden sorunlara rağmen ikisinin işbirliği yapmasına, Greenstream de Libya’yla İtalya arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Rusya ile Koreler arasında bir doğalgaz boru hattının inşa edilmesinin de tüm taraflara çıkar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yukarıdaki örneklerde olduğu gibi tarafların işbirliğini artırma ve Yarımada’da barışın sürdürülmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Fakat Kore örneğinde, denklemde farklı aktörler de mevcuttur. Bu boru hattının yapılması için ABD, Çin gibi aktörlerin de katılımıyla siyasi sorunların belirli ölçüde çözülmesi, yaptırımların kalkması ya da en azından gevşetilmesi gerektiği ortaya çıkmış bulunmaktadır. Buna rağmen, Rusya Kore Yarımadası üzerinde dolayısıyla Asya-Pasifik’te etkinliğini artırabilmek, göz ardı edilmeyecek bir güç olduğunu kanıtlamak için bu tür projeleri gündemde tutmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, E., Başbüyük, A. (2011). “Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (3): 119-136.
- Ali, S. H. (2010). *Energizing Peace: The Role of Pipelines in Regional Cooperation*. Brookings Doha Center Analysis Paper, No. 2.
- Barnes, J., vd., (2006). “Introduction to the Study”, *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*. David G. Victor, Amy M. Jaffe and Mark H. Hayes (eds), Cambridge University Press, 1-24.
- Can, S. “Avrupa Birliği-Libya İlişkileri”, <<http://www.elestirelirbirkakis.com/uluslararası-iliskiler/avrupa-birligi-libya-iliskileri/#sthash.qau2vCEc.dpuf>>, (10.10.2015).
- Eom, G. H. (2012), “Major Issues and Strategies of the Korea-Russia PNG (Pipeline Natural Gas) Project”, 2012 Korean-Russian Jeju Forum:

- Russia's Policy toward Korean Peninsula (13 Ağustos 2012), Jeju Peace Institute, 48-61.
- Meyer, P. F. (2005). "Russia's Interests and Objectives on the Korean Peninsula", *International Journal of Korean Studies*, 9 (2): 145-170.
- Meyer, P. F. (2006). "Russo-North Korean Relations Under Kim Jong Il", Young Whan Kihl ve Hong Nack Kim (eds.), *North Korea: The Politics of Regime Survival*. Armonk: M.E. Sharpe Inc., 203-224.
- "Gas Pipeline Through N. Korea 'Part of a Bigger Game'", *The Chosun Ilbo*, 26 Ağustos 2011, <http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2011/08/26/2011082600507.html>, (24.12.2013).
- Greenstream, <http://www.eni.com/en_IT/innovation-technology/eni-projects/greenstream/greenstream-project.shtml>, (10.10.2015).
- Grieder, T. (2008). "Russia and South Korea Sign Major Gas Pipeline Deal", *IHS Global Insight*, 30 Eylül 2008.
- Horne, A. (1996). *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962*. New York: Review Books Classics.
- Hayes, M. H. (2004), *Algerian Gas to Europe: The Transmed Pipeline and Early Spanish Gas Import Projects*. Working Paper Series n. 27, Baker Institute Energy Forum.
- Joo, S. H. ve LEE, Y. (2018). "Putin and trilateral economic cooperation between Moscow, Seoul, and Pyongyang: motivation, feasibility, and Korean peace process", *Asia Europe Journal*, 16: 81-99.
- Kashiem, M. A. A. (2010). "The Treaty of Friendship, Partnership and Cooperation between Libya and Italy: From an Awkward Past to a Promising Equal Partnership", *California Italian Studies*, 1 (1): 1-15.
- "Korea, South", *CIA The World Factbook*, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>>, (13.10.2015).
- Kim, D. J. (2012). "Russian Influence on North Korea: Views of Former South Korean Ambassadors to Russia", *The Korean Journal of Defense Analysis*, 24 (3): 391-404.
- Lee, K., Kim, J. ve Jae, S. (2014). *Geopolitics of the Russo-Korean Gas Pipeline Project and Energy Cooperation in Northeast Asia*. Study Series, 2014-04.
- Lee, Y. S. (2012). "The Gas Pipeline connecting South Korea, North Korea, and Russia: Effects, Points of Contention, and Tasks", [KINU Research Abstract] *KINU Policy Study*, 11-05,

- <<http://www.kinu.or.kr/upload/neoboard/DATA02/rps11-05.pdf>>, (10.10.2015).
- “Meeting with journalists following talks with Chairman of the State Defense Commission of the Democratic People’s Republic of Korea Kim Jong Il,” *Official site of the President of Russia*, 24 Ağustos 2011, <<http://eng.news.kremlin.ru/news/2733>>, (06.03.2014).
- Metz, H. C. (ed.) (1994). *Algeria: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, <<http://countrystudies.us/algeria/>>, (24.09.2015).
- Mok, J. W. ve Hong, S. G. (2012). “The Russo-Korean Cooperation for Natural Resources: The Prospect of the Trans-Siberian Gas Pipeline Project”, *International Journal of Korean Studies*, 16 (2): 130-156.
- “On meeting dedicated to Russian natural gas supplies to Republic of Korea”, 22 Ocak 2010, *Gazprom*, <<http://www.gazprom.com/press/news/2010/january/article75306/>>, (04.03.2014).
- Ronzitti, N. (2009). “The Treaty on Friendship, Partnership and Cooperation between Italy and Libya: New Prospects for Cooperation in the Mediterranean?”, *Bulletin of Italian Politics*, 1 (1): 125-133.
- “Russia and North Korea Agree Debt Write-Off Deal”, *RIA Novosti*, 18 Eylül 2012, <<http://en.rian.ru/business/20120918/176029148.html>> (21.02.2018).
- “Russia-Korea gas pipeline compendium”, <<http://www.nkeconwatch.com/2012/10/04/russia-korea-gas-pipeline-compendium/>>, (13.10.2017).
- “Russia/South Korea economy: Landmark gas deal”, *EIU ViewsWire*, 30 Eylül 2008, <http://search.proquest.com/docview/347492257/fulltext?accountid=14141#top>, (05.03.2014).
- Salmon, A. (2018). “Moon in Russia: Gas pipeline no longer a pipe dream”, *Asia Times*, 23 Haziran 2018, <<http://www.atimes.com/article/moon-in-russia-gas-pipeline-no-longer-a-pipe-dream/>> (01.11.2017).
- Sung, D. K. (2013). “Putin’s Strategy on the Trans-Korean Gas Pipeline: In the Context of Pragmatic Realism”, *Pacific Focus*, 28 (1): 43-61.
- Touval, S. (1999). *The Boundary Politics of Independent Africa*. Harvard University Press.

- “Trans-Mediterranean Natural Gas Pipeline, Algeria”,
<<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/trans-med-pipeline/>>, (24.09.2015).
- “Transmed”, <http://www.eni.com/en_IT/innovation-technology/eni-projects/transmed/transmed-project.shtml>, (24.09.2015).
- Tümertekin, E. (1997). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitapevi. İstanbul.
- Stevens, P. (2003). Cross-Border Oil and Gas Pipelines: Problems and Prospects, Joint UNDP/World Bank Energy Sector Management Assistance Programme (ESMAP) 2003, <<http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/crossborderoilandgaspipelines.pdf>>, (12.10.2015).
- Varvelli, A. (2012). “Italy and new Libya between continuity and change”, *ISPI*, Policy Brief, 219: 1-7.
- Vorontsov, A. (2012). “The Korea-Russia Gas Pipeline Project: Past, Present, and Future”, *SERI Quarterly*, 5 (1): 139-144.
- Zhdannikov, D. and Moon, A (2008). “UPDATE 3-Russia, S.Korea agree \$90 billion gas deal”, *Reuters*, 29 Eylül 2008, <<http://www.reuters.com/article/2008/09/29/russia-korea-gas-idUSLT47922420080929>>

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Şartları

Dergiye gönderilecek yazılar, işlediği konuya yeni bir boyut getirecek şekilde özgün ve daha önce hiçbir yayın organında yayınlanmamış olmalıdır.

Makaleler, dipnotlar dâhil 6.000-10.000 kelime; kitap tahlilleri ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakterinde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalı; metin için 12 punto, dipnotlar için ise 10 punto kullanılmalıdır.

Dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanması Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde sözkonusu yazı ivedilikle değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulu tarafından yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Dergide yayınlanan yazıların tüm telif hakları, TASAV tarafından belirlenecek telif ücretinin yazara ödenmesiyle birlikte TASAV'a geçmiş olur. Yazının tamamının başka bir yayın organında yayınlanması TASAV'ın iznine tâbidir.

Makalelerde, kullanılan kaynakların alfabetik olarak sıralandığı kaynakçanın, dipnotların ve diğer şekil şartlarının aşağıdaki yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Şartlar

1. İmla: Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2. Başlık: Başlık, içerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto ile koyu yazılmalıdır.

3. Yazar adı ve adresi: Makale yazarı, ad ve soyadı ile unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.

4. Özet ve anahtar sözcükler: Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet (*abstract*) ve İngilizce anahtar kelimeler (*keywords*) eklenmelidir. Özetler 100 kelimeyi aşmamalı, anahtar kelimeler beş adetle sınırlandırılmalıdır.

5. Ana metin: Yazılar, Times New Roman tipi ile 12 punto büyüklüğünde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

6. Sayfa Numarası: Yazılara sayfanın sonunda düz sayılarla (1,2...) numara verilmelidir.

7. Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010), (Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010a Altın 2010b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Koçak vd. 2005) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

8. Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynakça” bölümünde, APA 6.0 stili kullanılarak 10 punto alfabetik sıra ile verilmelidir. Örnek olarak:

Tek yazarlı kitap:

Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çeviri kitap:

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi*. (çev. S. Turan), Ankara: Nobel.

İki yazarlı kitap:

Kıran, Z. ve Kıran, E. (2001). *Dil Bilimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Üç yazarlı kitap:

Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). *İbn Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceleri*. Ankara: Kadim Yayınları.

Üçten çok yazarlı kitap:

Korkmaz, Zeynel vd. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınları.

Derleme kitap içinde bölüm:

Altan, S. (2013). “Osmanlı’ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin’de Osmanlı Algısı ve Milliyetçilik”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek*. S.Esenbel, İ. Togan ve A. Atlı (Der.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 90-115.

Birden çok baskısı olan kitap

Hacıb, Y. H. (2017). *Kutadgu Bilig*. (çev. A. Çakan), 3. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Birden çok ciltli kitap:

Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Cilt 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tek yazarlı makale:

Sarıkaya, Y. (2014). Ağustos 2008 Savaşı Sonrasında Gürcistan Dış Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 31(31): 1-16.

Yayımlanmamış tez:

Aydın, G. (2008). *Orhan Türkoğan'ın Devlet Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elektronik kaynak:

Duman, B. (2017). ABD Irak'ı İran'a kaptırmak istemiyor. *Al Jazeera Türkiye*, 9 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-iraki-irana-kaptirmak-istemiyor> (erişim: 10.04.2017).